

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2011. december 20.

XI. évfolyam, 4. sz.

Támogatók:

BETHLEN GÁBOR
Alap

ÓBECSEI ÖNKORMÁNYZAT

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
. – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Szabó Ferenc S.J.: A „szabadkai sztoikusra” emlékezve - Kosztolányit idézve (versek)	5
Kosztolányi Dezső: A magyar irodalom és az ő irodalmuk	7
Jegyzet a Kosztolányi-cikksorozathoz	14
Huszár Zoltán: Az számít, merre tartasz	15
Benedikty Tamás: Púp a háton, avagy szemölcs-e az irodalom?	18
Szabó Ferenc S.J.: Optimizmus a Tragédiában - Hubay Miklóstra emlékezve	22
Nagygyörgy Zoltán: Kőlapos, a horgosi magyarok Golgotája	24
Forró Lajos: Horgos, 1944	26
W.-Nemessuri Zoltán: Térképek lázadása	29
Orgován Szigeti Réka: 1918 – Őszirózsák	33
Andrási Attila: 1918 – Őszirózsák – Zuhanórepülés - dráma	35
Délvidéki S. Atilla: Az 1848-as bécsszenttamási népiirtás koronatanúi	63
Takaró Mihály: Versek	77
Juhász György: A belgrádi igazságosztó - és az igazság	78
Mirnic Károly: Sóhivatal és közvélemény-kutatás	80
Mihályi Katalin: Teljes körű kisebbségvédelmet - interjú Mirnic Károllyal	86
Nagy Ervin: A szabadság illúziói	90
Raffay Ernő: Az egyházpolitikai küzdelmek és a szabadkőművesség	95
Gion Nándor szabadkőműves volt?	100
Tóth Gy. László: Megválaszolatlan kérdések	101
Domonkos László: Délvidéki karácsony	102
Bata János: Gyarmatosítás adósággal - Hornyik Miklós két könyvéről	103
Szemerédi Magda: Nem szalmaláng - interjú Savelin Zoltán plébánossal	105
Van-e helye az Aracsnak?	107

E számunkban Nemes Fekete Edit keramikus, képzőművész alkotásai kaptak helyet.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG FŐKONZULÁTUSA
FŐKONZUL

Tárgy: Nemzeti Regiszter (www.nemzetiregiszter.hu)

Tisztelt Elnök Asszony/Elnök Úr!

A nemzetpolitikai kormányzat az egész magyarság összefogásában látja a nemzet gyarapodásának előfeltételét. Az összefogás megteremtéséhez viszont szükséges a világ minden táján élő nemzettársaink egymásra találása.

Ezt a célt hivatott megvalósítani a Nemzeti Regiszter, amely egyrészt önkéntes adatszolgáltatás útján tagjai kommunikációját hivatott elősegíteni, másrészt a magyarságot bárhol a világon érintő hírek bemutatásával erősíti az együvé tartozás érzését az Interneten keresztül.

A kezdeményezés kedvező fogadtatását támasztja alá, hogy a kedvezményes honosítással állampolgárságot szerzett magyar állampolgárok rendkívül nagy aránya regisztrál.

Kérem Önt, hogy szervezete, illetve támogatói körében népszerűsítse a Nemzeti Regiszter gondolatát, illetve honlapjukon keresztül tegyék elérhetővé a Nemzeti Regiszter honlapját is.

„Egynek minden nehéz, soknak semmi sem lehetetlen.”

(gróf Széchenyi István)

A „szabadkai sztoikusra” emlékezve

Kosztolányit idézve régen és most

Hosszú volt az ősz

Szelíd szeptemberi nap!
Rómában az „Őszi ámulat”
kötete ilyenkor fogant
éppen negyven éve már...

Nem is ősz volt hanem nyár
jött gyümölcstermő évek sora
hála legyen érte életem Ura!
Áldott kezed dajkált gyengéden
ott Rómában és itt Pasaréten...

Hosszú volt az ősz jó Istenem!
Most valóban ősz nem nyár van
a szeptemberi szelíd sugárban
Kosztolányit csendben ismétlem:
„...a készülődés télre, az ígéret
s az ámulattól szinte égig érek...”
(2006-2011)

Egész élete rímjáték volt

„Mint egy gyermek, vagy inkább
mint egy csecsemő,
elszórakozott a rímek csörgőivel...”
(Jegyzet *Esti Kornél rímei*-hez)

1. „Csacska rímek”

Egész élete rímjáték volt
mikor már a halállal táncolt
akkor is a rímekkel játszott:
„Állj meg, te óra és dőlj össze, naptár,
te rothadó gondoktól régi magtár!”

2. „Akarsz-e játszani?”

Játszani igen, de nem halált!
Játszani gyermekbújócskát
szaladni a kastélykerten át
keresni hova bújt el Báb...
A zizzenő bokorban rátalálok
fenn már rajban szállnak az álmok
az ég peremén kölyökcsillagok
kíváncsian kukucskálnak
a Vénusz fehér fénnel ragyog...

3. „Utóhang”

Vizek hegyek örök tüzek
Igen! tüzek tüzek tüzek
szikrázatok a hideg úrbe!
nincs szenvedés könny siralom
magam is tűzzé változom
az égi város peremén
lobogj tüzem: enyém a Fény!

„Halkan szital a tört fény”

Kosztolányi Dezső fényképalbumát lapozva

Nem nevetett sokféleképpen
a művészi fényképeken
csak mosolyokat látok én -
mintha a mosoly álarca mögé
színt játszva elrejtene
igazi képmását: ha lencse előtt
vagy tükörben nézi arcát
halkan szital szeméből
a tört fény nem az izzó
a szelíd szomorúság.

(2011)

Marcus Aureliushoz

A „szabadkai sztoikus” emlékének

„Hős kell nekem, ő ki
 déli verőfényben nézi a rémet,
 hull könnye a fényben
 és koszorúja
 izzó szomorúság.”
 (Kosztolányi: Marcus Aurelius)

Bölcs császár!
 Hányszor álltam a Városban
 patinás lovas szobrod előtt
 de csak most tanulok tőled
 ki nyugodt derűvel vártad
 bizonytalanul biztos véged
 pogány bölcsességet:
 „Távozz békén miként
 az érett olajbogyó lehull
 áldva élete fakasztóját
 hálatalten termőfája iránt”.

A magyar irodalom és az ő irodalmuk¹

I. A titokzatos hallgatás

A Szózatban tegnap reggel Császár Elemér doktor nyilatkozott a magyar írók hallgatásáról, külön emlékeztetve meg a *magyar* írókról és külön a *zsidókról*. Sem Császár Elemérnek a magyar írók érdekében elhangzott nyilatkozata, sem a „száraz ágon csüggedő ajakkal hallgató” madarak délutáni szócsöve, *Az Est*, nem világítja meg ezt a kérdést annyira, hogy egyszerűen napirendre térhetnénk felette.

Most már igazán kötelességünk döntő érvekkel bizonyítani, hogy kétféle irodalom székel Budapesten: a *magyar irodalom* és az *ő irodalmuk*.

Be fogjuk bizonyítani, hogy Jókai és Mikszáth koporsójával sírba tették a magyar műveltséget, és ők a két magyar sírhant felett ütötték föl üzleti sátrukat. És bizonyítjuk azt is, hogy az *ő irodalmuk hadat üzent a magyar irodalomnak*.

Tény és letagadhatatlan igazság: az *írók hallgatnak*. De: még a magyar írók kopott nadrágban, korgó gyomorral némultak el, addig ők jóllakottan és vidáman, „gummirádlerezve” hallgatnak.

Mert ők *pénzt kapnak, hogy jobban hallgathassanak*. Sokat tudnának beszélni egy fővárosi nagy *banknak az irodalom felsegélyezésére adott tekintélyes összegei, amelyeket a nélkülözö „magyar irodalom” nevében nem a magyar írók, hanem ők osztottak fel egymás között*. Még többet tudna beszélni a Lipótvárosban összeadkozott háromszázezer korona, mely a múlt héten szintén közöttük szóródott széjjel *hallgatási díj fejében*. És Andersen regéinél is többet tudnának mesélni az Amerikában összetrombitált élelmiszerek és dollárok, ahol véres kard gyanánt hordozták körül a pesti írók kiszáradt libatollát azzal, hogy Pesten a „fehérterror” elnyomja a kultúrát.

Ők itten egész jól megélnék abból, hogy hallgatnak. Rájöttek annak az igazságnak reális értékére, hogy: *hall-*

gatni arany! Dolgozni csak a külföldre szökött „emigráns” írók dolgoznak. Zengő magyar nyelven írt prózában és versben gyalázzák Magyarországot és a nemzeti hadsereget; ezzel csinálnak busásan jövedelmező üzletet.

De az *ő hallgatásuk* csak látszólagos hallgatás, mert titokban valamennyi dolgozik. Pénzzel, eleséggel bőségesen ellátva, otthon kényelmesen, halomszámra gyártják munkáikat, hogy idővel, *adott jelre, kirohanjanak a piacra, és munkáik tömegével legyűriék a magyar írókat*, akik hivatalokban és szerkesztőségekben görnyednek napi robotmunka alatt, akikkel nem törődik senki. Nyíltan elárulódik a cél: *a nélkülözésektől fáradt magyar írókat egy csapásra legyűrni* és munkáik tömegével megszédíteni a közvéleményt, hogy íme *mégiscsak ők alkotják a magyar műveltséget*.

A Petőfi, Vörösmarty, Arany, Jókai és Mikszáth magyar lelkéből táplálkozó irodalom addig fel nem támadhat, bimbózó magyar tehetségek addig ki nem virágozhatnak, amíg a kábultságból felrázott ország meg nem érti, hogy *itt igenis, a faji összetartásban megedzett írók, kiadók, színházigazgatók és színházi ügynökségek jól megszervezett szövetkezetéről van szó!*

A papír nyomasztó insége és drágasága miatt a lapok hasábjáról és a könyvekből kiszorult irodalom most egyedül a színpadon található helyet. Ők itt sem hagyják a magyar írókat szóhoz jutni. Miért? Mert a *drámaírás üzlet*. A színház bevételi képessége, mondjuk, esténként 36.000 korona. Ebből 10 percent, tehát 3600 korona a drámaíróé. Ha felbukkan egy új magyar tehetség, és ír egy jó darabot, a darab megy körülbelül hússzor, ötvenszer, vagyis a jövedelem 70-150 ezer korona. *Ezt a pénzt féltik ők*. Értsük meg jól, *az üzletet féltik*. Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Heltai Jenő, Földes Imre, Drágely Gábor, Szomori [!] Dezső vajon mit csinálnának, ha hirtelen szóhoz engednének jutni hasonló tehetséges, vagy talán még tehetségesebb hét magyar író? Rögtön vége volna az üzletnek, és évenként megkeresett sok ezer koronának. Majd arra is rátérünk

¹ A cikkek helyesírását és központosítását a maihoz igazítottuk, de az idegen szavak írásmódját megtartottuk. A kisebb, nyilvánvaló szedési vagy tollhibákat jelöletlen javítással adjuk, egy – csupán valószínűsíthető – esetben azonban az eredeti (rontott) alakot a szöveg alatt jegyzetben adjuk, s ugyancsak itt adjuk az értelemzavaró „hiányok” (csak részben vagy körülírtan közölt nevek) kiegészítését. A cikksorozat darabjainak végéről egységesen elhagytuk a folytatást jelző zárójeles megjegyzést, csupán az utolsó, záró rész után hagytuk meg, ezzel is hangsúlyozva a sorozat befejezetlenségét. – Közzéteszi: Bíró-Balogh Tamás

legközelebb, hogy miként történnek óvintézkedéseik, s miként osztogatnak egyéb téren apróbb konckokat a kisebbeknek, hogy velük egy húron pendüljenek, s megakadályozzák a magyar írók szóhoz jutását.

Múltkoriban az *Új Nemzedék* megszólaltatta a pesti színigazgatókat, hogy nyilatkozzanak az új magyar drámaírók hallgatásának okairól. A színigazgatók akkor azt mondták, hogy *nincsenek új írók*. Nincs kedvük írni. Kommentár nélkül közöltük le akkor e nyilatkozatot, mert tudtuk, hogy lesz alkalom, amikor alaposan megfelelhetünk rájuk. Igenis vannak új magyar írók, és ezek dolgoznak is. A sok közül kiragadunk egy esetet. Egyik fiatal magyar írónk, akiről a színigazgatók maguk is tudják, hogy tehetséges, ez év április negyedikén az egyik színházhoz (azt hisszük, a színigazgatók nem nagyon fogják szorgalmazni az illető színház megnevezését) benyújtotta három felvonásos színművét. A színház igazgatósága július 12-ig, tehát *több, mint három hónapig meg sem nézte, el sem olvasta, el sem olvastatta a darabot*, mire a jogosan felháborodott magyar író visszakérte a darabját, és elkeseredésében ezer darabra tépte. Lehet, hogy rossz volt a darab, de lehet, hogy nagyon jó volt. Mindenesetre el kellett volna olvasni.

Ellenben a Városi Színház az Ezüst sirály című operetthez verseket íratott Gábor Andorral, és estéről estére játszották ezt az operettet ugyanakkor, amikor Gábor a nemzeti szellemet és a nemzeti hadsereget gyalázta Bécsben. Földes Imre, Gábor Andor társszerzője, a Franklin Társulat nyomdájában készült szöveggöny előszavában *el is dicsekszik vele*, hogy a verseket az operetthez nem ő, hanem „ő”, már tudniillik Gábor írta, de a színlapra a közhangulat miatt nem volt szabad kiírni a Gábor nevét. Így táplálják ők a magyargyalázó versírókat. A felültetett magyar közönség belépti díjaiból küldik neki Bécsbe a hizlalt rostélyost, mert véletlenül ő is – közülük való.

Új Nemzedék, 1920. szeptember 25. 1.

II.

A vörös hetesek

A magyar irodalom ellenlbasait röviden „vörös heteseknek” is nevezhetjük. Vörösöknek, mert nemzetközisek, és a nemzetköziség színe a vörös, heteseknek meg azért, mert pokoli véletlen folytán pont heten vannak. Hét író. Hét dramaturg. És hét jóakarátú kritikus.

A hét író: Molnár Ferenc, Bíró Lajos, Lengyel Menyhért, Gábor Andor, Heltai Jenő, Bródy Sándor, Szomori Dezső.

Most jön a hét dramaturg: Alexander Bernát, Jób Dániel, Vajda László, Heltai Jenő, Hajós Sándor, Bárdos Arthur, Salgó Ernő.

Azután a hét kritikus: Keszler bácsi², Bálint Lajos, Alexander Bernát, Sebestyén Károly, Hatvany Lajos, Béli Izor, Erényi Nándor.

A hét író birtokba vette valamennyi színházat s a hét dramaturg szigorúan örködött azon, hogy új magyar író minél kevesebb tűnjék fel a láthatáron, a hét szigorú kritikusnak pedig az volt a dolga, hogy égig magasztalja a hét író színre kerülő darabjait, viszont a sárga földig lerántsa az esetleg betolakodott idegeket.

A vörös hetesek sülvé-főve együtt éltek. Ott üldögéltek éveken keresztül egymás ölében az Abbázia, később a Berger kávéház törzsasztalánál. Úgy vigyáztak egymásra, mint a hímes tojásra. Összetartásuk szinte egyetlen nagy célban domborodott ki: *megfosztani az irodalmat nemzeti jellegétől*.

Molnár, Bíró és Lengyel soha nem írták darabjaikat a magyar színpad számára, soha nem törekedtek arra, hogy darabjaikban magyar szív dobogjon, magyar lélek lüktessen, és magyar levegő lengjen, mert üzleti érdekük azt kívánta, hogy Berlin és Bécs még Budapestnél is jobban tapsoljon nekik. Egyszer egy nagy tehetségű, fiatal írónak megengedettett, hogy színre kerüljön paraszttárgyú magyar drámája. A vörös hetesek kritikusgárdája nemzetközi szempontból bírálta a darabot, jól ledorongolta az egyik és sietett a kritika végén kajánul megjegyezni: Ez a darab aligha fog külföldi színpadokon napvilágot látni.

Hogy Lengyel Menyhértet milyen tendenciák hevítik, drámaírói munkássága közben, arra talán legjellemzőbb a *Tájfún* bemutatója után szűkebb baráti körben tett következő állítólagos megjegyzése, amelyről annak idején sokat beszéltek Budapesten:

– A *Tájfún allegorikus darab, mert a benne szereplő japánok, akik a világot jönnek meghódítani, csak képletes személyek, akik alatt tulajdonképpen zsidók értendők...*

Akkoriban még allegóriát kellett írni, később már nyíltan is beszélhetek róla.

A vörös hetesek szekerét toló színigazgatók lelkén is sok bűn szárad. Beleszóltak az írók dolgába. Sok új magyar író azzal riasztottak el a színházról, hogy *komolyabb irodalmi darab nem kell a közönségnek*.

Nagyon sok magyar írónak vették el a kedvét az írástól a pesti színigazgatók. Marton Sándor színházi ügynökhöz küldözgették őket, hogy ő majd megmondja, mit kell írni. Hát van nekik joguk ahhoz, hogy az irodalmat irányítsák? Igazodhatik az író a közönséghez? Igazodjék

² Keszler József (1846-1927)

a közönség az íróhoz. Ez volt mindig és a végén megint ez lesz az irodalmi világ rendje.

A magyar verses dráma meghalt, mert sem Molnár, sem Bíró, sem Lengyel nem tudnak verset írni. Verses drámát csak az írhat, akiben sok a szó, sok a lélek és nagy az írói tudás.

A magyar nyelv a verses drámaírásra született. A Nemzetinek még ma is kasszadarabja Rostand *Cyrano de Bergerac*-ja. Ábrányi Emil művészi fordításában dübörögve zeng és andalítóan muzsikál a magyar nyelv. Édes anyanyelvünk bújbajos verses muzsikáját³ zsúfolt nézőterek hallgatják még ma is, valahányszor modern verses drámát játszanak.

A vörös hetesek bevették Bécsset, meghódították Berlint, és csak egy helyen nem tudták megvetni lábukat: Párisban. Mert *Páris az igazi nemzeti tehetségek hazája...*

Új Nemzedék, 1920. szept. 26. 4.

III.

A lipótvárosi pocsolya

A Vígszínház egy időben híres volt arról, hogy oda serdülő leány vagy tisztességes asszony be nem tehet-e a lábát, olyan malacságokat és nevetlenül ocsmány darabokat kerítettek színre. A német Folies Caprice trágár viccein kövérré hízott Lipótváros a neki való Vígbe járt szórakozni. Így lett a Vígszínház a Lipótváros színháza, így lett a Lipótváros a „magyar” irodalom pártfogója. Olcsó szellemeskedéssel ekkor kezdtek ők beférközni a Lipótváros szívébe.

Szomori Dezső, akit a Heltai Jenő által alapított és később Gábor Andor és Szép Ernő nevével jegyzett *Fidibuszban* írt erkölcsstelen *Balog Tuta* című regénye miatt Szlavek vizsgálóbíró letartóztatott, a legnagyobb és legünnepeltebb ember volt a nagykereskedő városnegyedében, s ekkor jöttek rá a többiek, hogy az „irodalompártoló” Lipótvárosra nagyszerű üzleteket lehet bázírozni.

Ekkor indult meg a *Nyugat*, amelynek nemsokára Hatvany-Deutsch Lajos lett a főszerkesztője azon a címen, hogy az ősei szintén tollforgató emberek voltak. A *Nyugat* köré csoportosult az ő gárdájuk, egészen hatalmukba kerítették Lipótvárost. Rövid idő múlva már úgy szerepeltek, mintha ők lennének az irodalmi fórum.

A lipótvárosi pocsolyában igen különös körülmények közt léptették be a nagytehetségű Móricz Zsigmondot. Móricz, aki maga tudná csak szépen megírni, hogy mennyit küszködött és szenvedett, míg szóhoz juthatott, sokszor kilincselte a *Nyugat*-nál is, becsületesen megírt,

szép magyar dolgokkal, de meghallgatásra csak akkor talált, mikor a *Sáraryany* című regényébe elkeseredésében becsúztatott egy erősen triviális mondatot. Ez a trágár mondat csinálta meg a „karrierjét”. Móriczot akkor körülserleglették, a milliomos Hatvany megveregette a vállát, biztatgatta, hogy „ilyesmiket”, ilyen mondatokat írjon, mert ez kell a közönségnek. Megrontották, megméltelyezték a legnagyobb tehetségeket is.

A Mikszáth, Jókai, Herczeg, Gárdonyi társaságában felnevelkedett Bródy Sándort is letérítették eredeti útjáról. Első munkáiban még volt egy kis zamatos, magyar levegő, később, mikor átpártolt az üzletesek irodalmi táborába, elvesztette ez az író is minden nemzeti jellegét.

Mialatt e cikksorozat íródik, az ellentáborból jön egy levél, hogy mit akarunk, a közönségnek Drégely Gábor kell, akinek egyszerre tizenhét külföldi színpadon játszák a darabját. Azt mondják, Drégely népszerűvé tette a külföldön a magyar irodalmat.

Bocsánatot kérünk, erre is megvan a feleletünk. Mikor a Nick Carter-detektívregények New Yorkban napvilágot láttak, Berlin, Bécs, Stockholm táviratilag rendelte meg New Yorkból a detektívfüzetek fordítási jogát. Budapest és az egész Balkán rohant az európai világvárosok után, s milliószámra ontották a Nick Carter-füzeteket, amelyek legalább ezerszer annyi példányban jelentek meg, mint a legjobb írók könyvei. Azért aligha akadhat olyan vakmerő ember, aki azt merné állítani, hogy a Nick Carter szerzője nagyobb író, mint Anatole France.

Így vagyunk Drégellyel is. Az még nem jelent semmit, hogy többet játszák a darabját, mint Katona József Bánk bánját. Azért Drégely mégiscsak egy utolsó író, pláne ha figyelembe vesszük, hogy éppen a legnagyobb sikerű darabját nem is ő írta, hanem csak alapötlete alapján, jó pénzért, mással dramatizáltatták.

Herczeg, Gárdonyi, Móricz, Ady, Babits, Szabó Dezső, Kosztolányi mennyivel más, mennyivel szebben csengő, mennyivel értékeesebb művészi nevek!

Ha Lipótváros akármily jól érzi is magát, a maga pocsolójában, ez volt és ez lesz a *mi irodalmunk!*

Új Nemzedék, 1920. szept. 29. 4.

IV.

Egy nagy tehetség kálváriája

Hogy hol vannak az elnyomott tehetségek? Ezt merészelik kérdezni odaát?

*

³ E szó helyén az eredetiben a „munkáját” szó áll.

A magyar irodalom alkonyodó egén Cholnoky Viktor volt az esthajnali csillag. Amit írt, az irodalom volt. Kristálytisza, ragyogó művészet. Egy hanyagul odavetett mondatában több tehetség csillogott, mint az ő egész irodalmukban. Lelkét lehelte abba, amit alkotott, és sebzett szíve vérével írta a magyar irodalom remek dolgozatait.

És ugyanakkor, amikor ők hintón jártak a Stefániára és lipótvárosi mecénások pénzén Páris aszfaltján szaladtak divatos kokottok karcsú bokái után, Cholnoky Viktor a modern magyar irodalom legkimagaslóbb alakja, a *Gellért-hegy tetején, a citadella egyik barlanglakásában lakott hűséges hitvesével és éhező kis családjával*.

A nyomor, a gond, a szenvedés megőrölte a testét, sudár alakja korán meggörnyedt, térde megroggyant, hajának fűrtjei megfehéredtek, jóságos kék szemében a fájdalom könnye fénylett, mint két örök üvegcsépp, orcáján két oldalt kivirítottak a tüdővész rózsái, de ő csak dolgozott tovább szorgalmasan, a szívével, a lelkével, az eszével.

Kiss Józsefnek, a Lipótváros bálványozott poétájának volt a rabszolgája, odaláncolva *A Hét* szerkesztőségi asztalához hosszú éveken által. Míg gazdája a bankoktól kapott nehéz ezresekkel a Lipótvárosi Kaszinó kártyatermében verte a blattot, addig Cholnoky Viktor görnyedve írta *A Héthe* lángoló betűkkel a szép napkeleti történeteket, az izgalmas regényfolytatásokat, az aranyból faragott vezércikkeket, és a gyémánthumorú elmefuttatásokat.

Keserves éhbér volt a fizetsége. Barna kenyér, Liptai túró. És néha az se, csak egy kis olcsó ital, hogy bódító alkoholba fojtsa búbanátát, amiért a sors ezidőtájt, amikor Molnár Ferenc és társai nagy dobszóval előretörtek, oly mostoha volt a magyar tehetségekkel szemben. Észre sem vették, pedig kultuszt kellett volna csinálni belőle, csak amikor híre járt, hogy haldoklik a kórházi ágyon, akkor bújtak össze „kortársai”, hogy segítsenek rajta, de már késő volt. Csak a Jókai-leplét teríthették rá. Dízsír-helyet jártak ki neki a köztemetőben.

Egy szép őszi napon nem tudott felkelni. Felesége elrohant Tolnai Simonhoz, aki évig erő palotát épített magának a magyar tehetségek munkáiból, ahhoz a kiadóhoz, aki híres volt arról, hogy ötven krajcárjával és forintjával vásárolta össze az íróktól a napilapok hasábjain már egyszer megjelent novellákat, és tíz korona előleget kért tőle, hogy lázas urához orvost hívhasson. A hatalmas kőpalota kőszívű tulajdonosa erre azt mondta, hogy előleget nem ad, ellenben ha Cholnoky küld öt darab régi, megjelent novellát, szívesen fizet öt forintot.

Sírva ment haza az asszony. Cholnoky felkelt. Odaállt az asztalhoz, s mert már minden megjelent novelláját eladta, szóval nem volt régi novellája, *írt öt új novellát*

egy ülőhelyében, hajnalig írt lázasan, aztán visszafeküdt még lázasabban. Reggel elment az asszony a kőszívű kiadóhoz, aki az öt novellát megvette két koronájával, hogy hiszen azok már úgymint „megjelentek valahol, csak le vannak másolva”.

Cholnoky küzdött, dolgozott fáradt testtel, betegen, nem bírta sokáig. Kidőlt. Szép, sápadt magyar arcára odafagyott a megváltó mosoly...

És „ők” írtak róla nekrológot:

– Cholnoky Viktor meghalt. Nagyon tehetséges író volt, de – nem tudta magát adminisztrálni.

*

Mennyivel jobban tudta magát adminisztrálni a másik: Molnár Ferenc.

A Budapesti Naplót Vészi József szerkesztette, mikor benyitott egy húszesztendő fiatalember.

– Molnár Ferenc vagyok. Novellát hoztam.

– Hagyja itt. Majd elolvasom. Jöjjön el holnap.

Molnár másnap beállított Vészihez, aki azt mondta, hogy a novella jó, de a közepén egy kis változtatást kell csinálni, mert így, ahogy van, egyik lap sem közölné le.

Molnár Ferenc megigazította monokliját, rácsapott az asztalra, és így szólt:

– Szerkesztő úr, e novellának úgy kell megjelenni, ahogy megírtam. Ha ön nem adja le, akkor eladom a Ferenc körúton lévő bérházamat, a pénzen indítok egy napilapot, és a Tárcám ott fog megjelenni!

Vészi leadta a tárcát.

Molnár Ferenc hirtelen karrierjét alaposan megirigyelték, amikor elvette a befolyásos Vészi József lányát, Vészi Margitot.

Megírta az *Ördögöt*. Húsz napilapunk volt a bemutató idején. A darabot tizenkét napilap a sárga földig lerántotta, a Vészi József befolyása alatt álló nyolc napilap azonban évig magasztalta.

Molnár Ferenc ezután úgy dolgozott, mint egy hadvezér. A lak- és címjegyzék állandóan előtte volt, hogy tudja, melyik kritikus hol lakik. Először megpuhította a kritikusokat, azután megírta a *Testőrt*, amelyről már húsz napilap közül tizenkilenc zengett dicshimnuszokat, s csak egy napilap mert róla igaz bírálatot írni – a *keresztény* Alkotmány.

Molnár Ferenc, a jól megadminisztrált úton szédítő gyorsan haladt felfelé, nem törődött senkivel és semmivel, még apósával sem, aki eljátszván politikai szerepét, még szédítőbb gyorsan zuhant lefelé. Azaz, Vészi József már nem is volt az apósa, mert időközben Molnár Ferenc elvált a feleségétől, Vészi Margittól.

*

Csoda két eset. De jellemző mind a kettő. Még ezek után is merészelik kérdezni, hogy hol vannak az elnyomott tehetségek?

Új Nemzedék, 1920. szept. 30. 5.

V. A pénz szerepe

Az irodalmi klikkben, amely miatt a magyar írók eddig nem érvényesülhettek, egy többszörös háztulajdonos, egy cukorgyáros, egy részvénytársasági vezérigazgató, egy vállalkozó mérnök, egy milliomos bárónő vitték a főszerepet; könyveiket és darabjaikat, amiket ők maguk írtak, szegény, tehetséges magyar írók előtt terrorral, vesztegetésekkel, fizetett reklámmal helyezték el a kiadóknál és színházaknál.

A többszörös háztulajdonos és erősen tökepezés Molnár Ferenc díszes vacsorákat adott. A vacsorára meghívta a színigazgatót, akinél a darabját el akarta helyezni, a művésznőt, akire darabja főszerepét akarta bízni, a főrendezőt, hogy tízszer szebb kiállításban hozza a darabját, mint a másokét, meghívta a kritikust, a főszerkesztőket, alszerkesztőket, karmestereket, zeneszerzőket, sőt néha még a fő-kulisszatulogatókat is. Vacsora végeztével leoltotta a csillárokat, vörös fényt gyűjtött, s egy kis reflektoros fényű lámpa alá ülve, kísérteties világosságtól övezve előadta a témáját. Csak a témát mondta el, s a darabot a mámoros igazgató máris elfogadta, s még mielőtt megírta volna a darabját, ott a helyszínen kiosztották a szerepeket.

A milliomos bárónő,⁴ mikor a *Noé bárkáján* bevezett a Belvárosi Színházba, a bárkában finom angol szöveket, antik ékszereket, csipkéket, selymeket, arany cigarettatárcákat, pezsgőket, szendvicseket, s egyéb kellemetes ajándékokat vitt az előadó művésznők részére, a reklámot csináló képes színházi lapok szerkesztőit pedig, hogy *Noé bárka*-albumokat adjanak ki, bőségesen fűrésztötte tejben-vajban és vidáman csörgedező folyószámláiban.

A cukorgyáros báró⁵ napilapot vett magának. A mérnök Drégely Gábor annyi ezüst és arany cigarettatárcája forog igazgatók, színészek, színházi ügynökök és rendezők kezén, amennyi értékes cigarettatárcát ma egyetlen budapesti ékszerész sem tart raktáron. Meránba, Tátrafüredre, Balatonfüredre, Semmeringre vonultak el, ha darabot akartak írni.

A magyar írók drámáját félrelökték, ha véletlenül egy rosszul megírt jelenet volt a műben, de ha az ő darabjukban egy használható jelenet volt, a többi húsz rosszul

megírt jelentet *átdolgoztatták* dramaturgokkal és főrendezőkkel. (Nagyon csúnya dolgok derülnének ki, ha minden ilyen „átdolgozott” és mások által átfésült darabról számot adnánk.)

A klikkjükbe tartozó, kevésbé jól szituált írókat baráti kölcsönökkel tömték, részükre bankigazgató mecénásokat szereztek.

Astoria, Bristol, Ritz, Hungária, Margitsziget a tanyájuk. Jól berendezett lakásaikon telefon csilingel. Barátaikat beosztották és besegítették előkelő könyvkiadó vállalatok igazgatóságába és minden olyan művészi vállalkozásba, ahol pedig bugyogott bőven, hogy a fő keresetet nekik juttassák.

A mindennapi kenyér után elkeseredetten szaladgáló szegény magyar írókat, akik mögött millió és millió magyar ember állt és sok ezer dúsgazdag, tősgyökeres magyar ember, senki sem támogatta. Nem hát, *mert nem volt senki, aki a faji összetartás veszedelmére felhívta volna a tehetős magyarság figyelmét.* Vázsonyi Vilmos, Krausz Simon, Hatvany Lajos, Polnay Jenő éveken át dolgoztak, hogy a vagyonos zsidóságot a legnagyobb áldozatkészségre serkentsék a zsidó kultúra fejlesztésére. Ha az ő íróik bajban vannak, tíz perc alatt összehívják a telefonálók pár százezer, s ha kell, több millió koronát is. Így aztán könnyű volt az ő irodalmuknak és az ő művészetüknek a magyar irodalom és magyar művészet fölé kerülni.

Az előző kormányok is mostohán bántak a magyar írókkal. Nevetséges összeggel, ezer korona ösztöndíjjal küldött az állam külföldi tanulmányútra két magyar írókat ugyanakkor, mikor a szomszédos kis Szerbia öt íróját és öt képzőművészt küldte külföldre egyenként ötezer frank évi ösztöndíjjal.

Értsük meg jól: a magyar irodalom feltámasztásához pénz kell. Sok-sok pénz. És a magyarságnak sok-sok szeretete a magyar írók művészi törekvése iránt. Támogatni, táplálni, pénzelní kell a magyar kultúrát, hogy erőre kaphasson, mert csak így állhat talpra a magyarság.

Új Nemzedék, 1920. okt. 1. 4-5.

VI. A Bécsi utcai irodalmi diktátor

Az előző magyar kormányoknak az irodalommal és művészetével szemben tanúsított példátlan nemtörődöm-ségét ügyesen használta ki egy élelmes pesti fiskális, aki ma valósággal diktátori hatalmat gyakorol a magyar írók és zeneszerzők fölött.

⁴ Hatvany Lili

⁵ Hatvany Lajos

A külföldi államok már régen rájöttek, hogy az állam legnagyobb kincse az a kultúra, amelyet az állampolgárai sorából kikerült alkotóművészek teremtenek meg, a külföldi államok régen tudják, hogy az állam területén megszületett költői alkotás, regény, dráma, zenemű, kép és szobor a nemzet egyik legnagyobb kincsét képezik, ezért igyekeztek nemzetközi törvénnyel alkotóművészeket kellő jogvédelemben s a jogvédelem által kellő jólétben részesíteni. Mi utolsónak maradtunk a szerzői jogról szóló nemzetközi törvény elfogadásánál az európai államok között.

A könnyű muzsika egyik legkiválóbb művelőjét, Lehár Ferenc zeneszerzőt elvesztette Magyarország, *magyar állampolgárból osztrák állampolgárrá lett*, mert nem akarta, hogy muzsikája az európai piacon közpréda legyen. Átment Bécsbe, osztrák állampolgárnak, mert Ausztria már régebben megcsinálta a szerzői törvényt, amely nálunk akkor még csak kezdetleges alapon, az 1848-as törvények alapján állt s a szerzők jogát csak az ország határain belül védelmezte, de kifelé nem.

Marton Sándor dr. ügyvéd (lakik Bécsi utca 1.) alaposan kihasználta a kitűnő alkalmat. Azon a címen, hogy az európai jogvédelemből kiesett magyar szerzőket a parlament által bekapcsolatja a nemzetközi szerzői jogba, maga köré gyűjtött minden épkezláb magyar író, költőt és zeneszerzőt, szerződésekkkel megkötötte és lekötötte őket, s a magyar szerzők egy szép napon arra ébredtek, hogy kezüket-lábukat se tudják mozdítani a fejük fölé nőtt Marton Sándor miatt.

A szerző kényszerhelyzetét alaposan kihasználó Marton Sándort joggal nevezhetjük a Bécsi utcai irodalmi diktátornak, mert ő ítél elevenek és holtak felett. Jobban mondva, eleven szerzők és éhen holtak felett.

Ő a Beöthy háziügyvédje. Az Unió négy színházának ügyésze. Valamennyi színház színházi ügynöke. A szerzői tantiémek kezelője. A gramofonjogok tulajdonosa. Faludiék tanácsadója. Színházi ruhatárak kezelője és bérlője. Színpadi szerzők ügyésze. Színigazgatók Szövetségének ügyésze. Szövegírók és zeneszerzők szövetkezeteinek ügyvezetője. Az irodalmi és zenei élet minden szála az ő kezében fut össze.

Magyar Szerzőijog Értékesítő Központ címen hangzatos vállalatot indított. A külföld ma is azt hiszi, hogy ez valami hivatalos szerv lehet, és senki sem gondol arra külföldön, hogy ez a hangzatos intézmény nem állami hivatal, hanem egy élelmes embernek a magánvállalkozása, amilyen magánvállalkozást, vagy még különbet bárki más is indíthatna megfelelő tőkével.

Most, hogy a pénzünk leromlott, milliókat keres ez a Marton a külföldön előadott magyar darabok közvetítési díja címén. Márkák, dollárok, svéd koronák, hollandi forintok folydogálnak Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Jób Dániel, Drégely Gábor, Földes Imre zsebébe, szóval a

lipótvárosi irodalmi klikk feneketlen és telhetetlen zsebébe, *mert Marton Sándor csak a klikket támogatja*. Minden darab általa megy ki külföldre. A külföldi színpadok is tőle kérnek tanácsot és egyedül tőle kérnek darabot, mert azt hiszik, hogy ez a Marton az ő magyar szerzőijog értékesítő központjával egy derék és önzetlen ember, aki szentnek tartja az irodalom ügyét, pedig dehogy!

Ma tizenöt-, húsz-, huszonöt-, sőt harmincezer koronába kerül egy magyar nyelvű darabnak németre, vagy más nyelvre való lefordítása. Honnan vegyen egyszerre ennyi pénzt egy szegény magyar író? És még két-három ezer koronát a kellő számban való legépeltetésre, mert a színházak, még a hazaiak is, csak gépelt példányokat fogadnak el olvasásra? A Marton előlegezi ezt az összeget. De csak az ő embereinek, Molnár Ferencnek és társainak.

Marton Sándor, ez a teljhatalmú, milliókat kereső irodalmi főügynök, itt áll Pesten konkurens nélkül! Ebben a nagy fővárosban, ahol felhalmozott milliók kétségbeesve várnak befektetésre, még nem jutott eszébe egy élelmes vállalkozónak vagy részvénytársaságnak, hogy színházi és irodalmi ügynökséget alapítson – becsületesebb alapon, mert ez a kegyetlenül lélek nélküli, részrehajló irodalmi diktátor nem az egész magyar irodalomnak, hanem csak egy érdekcsoportnak a vezérképviselője.

Marton Sándort, bár kezében van most az irodalom befelé és kifelé való irányítása, nem lehet kényszeríteni semmire, mert az ő privát üzlethelyiségében úgy kereskedik, vagy kereskedhetik, ahogy neki tetszik. De most, hogy az újjászülető Magyarország nagy nyilvánossága előtt köteleességszerűen felfedtük ezt az ügyet is, amely nemcsak az írók, hanem a nemzet ügye, mert hiszen nemzeti kultúráról van szó, joggal elvárhatjuk a most még egyeduralkodó Martontól, hogy a jövőben több *magyar szívvel* kezeli a *magyar* írók ügyét.

Új Nemzedék, 1920. okt. 7. 1.

VII. A cinkostársak

Nagyon nehéz lesz az irodalmat ismét a nemzeti vágányra terelni, mert ők cinkostársakkal dolgoztak. Ezek a jól megszervezett cinkostársak a magyarországi *könyvkereskedők*. A pesti könyvkereskedelem *zsidók és szabadkőművesek* kezébe került.

Az utolsó tíz esztendőben nemcsak Budapestről, hanem a magyar vidékről is *kipusztultak a régi magyar könyvkereskedő dinasztiák*. A régi magyar könyvkereskedők szívvel, lélekkel és sok-sok szeretettel kezelték a könyvet, mely minden nemzetnek a legszentebb hazai portékája. A francia könyvkereskedő együtt él, együtt

érez, együtt dolgozik a francia föld szülte lángésszel. Amit a francia elme alkot, annak lehetését ott érzi minden francia a párisi könyvesboltok kirakatában. Ugyanilyen a németországi könyvkereskedelem is. A német könyvkereskedő kirakatában „Vaterland”-jának nemzeti jellege domborodik ki.

A régi magyar könyvkereskedő Széchenyi, Kossuth, Petőfi, báró Kemény, Kisfaludy, Deák Ferenc, Arany, Vörösmarty, Jókai, Mikszáth szellemében vezette az üzletét.

A könyvkereskedők új gárdája, mely egészen hatalmába kerítette a könyvkereskedelmet, az utolsó tíz esztendő alatt a *nemzetköziséget* állította kirakatba. Galileistáknak, szabadkőműveseknek, radikális szociáldemokratáknak, kommunistáknak való könyvektől és röpiratoktól hemzsegett a kirakatuk. Külföldi detektívregényekre, gonosz indulatú, kapzsi áltudósoknak a nemi életre vonatkozó munkáira, sikamlós történetekre s a külföldi irodalom vérbajos, romlott lelkű íróinak szenzációt hajhászó, erkölcstelen tartalmú alkotásaira hívták fel kirakataikban a serdülő ifjúság figyelmét. A magyar irodalomból csak azt adták, amit a szocialista *Népszava*, a szabadkőműves *Világ*, a Hatvany *Pesti Naplója* és a liberális *Az Est* forszíroztak hírlapi könyvkritikáikban.

Lengyel Menyhért, Gábor Andor, Hatvany Lajos, Bíró Lajos, Kunfi Zsigmond, Jászi Oszkár műveitől tarkállott a pesti könyvkereskedő kirakata.

Titkos irodalmi fekete kezek rendezték és rendezik még ma is a könyvkereskedők kirakatait. Az ő irodalmuk számára megvívhatatlan várat jelent minden cinkostárs üzlete. Az eladósodott könyvkereskedőt az ő irodalmukat szolgáló kiadványok és az ezek érdekcsoportját pénzelő bankok húzták ki a hínárból.

A legszomorúbb jelenség az, hogy a *magyar vidékről is kipusztult a magyar könyvkereskedő*, aki tudással és

szerepettel vezette üzletét, és az életét a magyar kultúrának szentelte.

A magyar kultúra terjesztése még ma is *Az Est* és a handlésszellemben vezetett Beszerzési könyvosztályainak kezében van. A magyar városok könyvkereskedőit *Az Est* pénzeli. Hitelt nyújt. Magas percentet, nagyobb jutalékot ad, mint bármely más kiadvány. Nagyon természetesen tehát, hogy a zsidókézbé, vagy *Az Est* kezébe került vidéki könyvkereskedések azokat a könyveket szorgalmazzák, amelyeknek a terjesztését *Az Est*, vagy a tulajdonát képező Athenaeum könyvkiadó vállalat kívánja. A szaktudást nélkülöző könyvkereskedők, még a zsidók is, fejvesztetten dőltek be ennek az új rendnek, nem is sejtjén, hogy az új alapokra fektetett könyvterjesztés a magyar nemzeti kultúrát temeti el.

Kolozsváron és vidéken a *színmagyar kultúrát* pár év előtt is még három idegen könyvkereskedő terjesztette. Az angol származású Gibbon, a francia származású Lepage és a német származású Stein. Ezeké volt Kolozsvár három *magyar* könyvkereskedése. Tanulhatt volna tőlük *Az Est*, az Athenaeum és a Beszerzési könyvosztálya, hogy miként kell *magyar nemzeti kultúrát terjeszteni*. Kiváló üzletemberek voltak mind a hárman. Gibbon, Lepage és Stein *magyar irodalmat* terjesztettek. Most már ők is kipusztultak. A világháború alatt egy Radics nevű pesti zsidó antikvárius, *Az Est* kolozsvári könyvosztálya és egy Dobó nevű zsidó vállalkozó kerítették hatalmukba Kolozsvár könyvkereskedelmét. Olyan is a könyvterjesztés azóta. Ha Kolozsváron vannak galileisták, azoknak nagy örömük telhetik benne.

Nehéz kérdés ez is. Hogyan lehetne átrendezni a könyvkirakatokat?

(Folytatjuk.)

Új Nemzedék, 1920. okt. 24. 4.

Jegyzet a Kosztolányi-cikksorozathoz

Szegeden, 2008-ban jelent meg a Móra Ferenc Múzeum évkönyve: TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK – STUDIA HISTORICA 11. címmel. Ebben olvasható Bíró Balogh Tamás szegedi irodalomkutató Egy Kosztolányi-cikk és kontextusa című tanulmánya (263-278. oldal), melyben az Új Nemzedékben 1920. szeptember 25. és október 24-e között egy névtelenül megjelentetett, 7 részes cikksorozatot vizsgál.

Bíró Balogh Tamás A magyar irodalom és az ő irodalmuk című cikksorozat íróját Kosztolányi Dezsővel azonosítja. A logikusan felépített – Kosztolányi szerzőségét bizonyító – érvek között egyaránt fellelhetők tartalmi, stilisztikai megállapítások, sőt, a szerző tanulmánya végén legnyomósabb bizonyítékként Gábor Andor egykori publicisztikáját idézi, melyben ő is Kosztolányit véli felismerni a cikksorozat szerzőjében!

A STUDIA HISTORICA 11-ben – mely teljes egészében közli az azonosított Kosztolányi-cikkeket – egy másik tanul-

mány is ezzel a témával foglalkozik. Lengyel András szegedi irodalomtörténész írása – Egy anonim Kosztolányi-cikk azonosítása (243-251. oldal) – Balogh Tamás kutatásának eredményeit erősíti meg, sőt, azt 16(!) újabb, Kosztolányi szerzőségét bizonyító, alátámasztó érveléssel egészíti ki. Megállapításának különös súlyt ad az a tény is, hogy Lengyel már 2006-ban sikerrel azonosított két névtelen cikket (Nagy viadal, Az Apostol-ügy), és évek óta foglalkozik a vélhetően nagyszámú, Kosztolányinak tulajdonítható írások azonosításával.

A hétrészes, a maga korában országos vitát generáló cikksorozat szerzőjének sikeres azonosítása jelentősen pontosítja és gazdagítja a Kosztolányi publicisztikai tevékenységéről alkotott képet. A cikksorozat kíméletlen élességgel rajzolja meg a korszak eddig teljesen elhallgatott nagy irodalmi háborúját „A magyar irodalom és az ő irodalmuk” között.

(A szerk.)

Az számít, merre tartasz

Tudvalevő, hogy a kakukk tojásait idegen fészekbe rakja, s ott költeti ki, ennél fogva a kakukkfióka a kakukkok idegen fészekben felnövő kicsinye. Ez még nem volna baj, hiszen a kakukk hasznos. A baj az, hogy a költő madár, mely általában kisebb termetű szokott lenni a kakukknál, nem veszi észre a becsempészett tojást a sajátjai közt, s a kikelt és növekvő fiókákban nem tud különbséget tenni. Sőt talán még örül is annak, hogy ilyen „szép, nagy” fiókája van, s boldogan eteti. Mert ez az idegen fióka egyre éhesebb lesz, s testi erejénél fogva övé mindig a legjobb és legtöbb falat. Aztán bekövetkezik az, aminek be kell következnie: az idegen tojásból kelt fióka, ahogy növekszik, egymás után kiszorítja a „tejtestvéreit”, a mostohatestvéreit a szűknek bizonyult fészekből, s így azok kihullván onnan, s leesve a földre, elpusztulnak. Egy-egy hasznos nagy madár felnövekedése tehát sok hasznos kis madár pusztulása árán történik.

Ez a kettősség jellemzi a jövevénymagyarokat is. Nem kétséges ugyanis, hogy közöttük akadnak igen értékes, jóra való emberek, akik mindenkor az egész magyarság boldogulásán fáradoztak. Ugyanakkor azonban nem hallgatható el, hogy összességükben mégiscsak hátráltatták a bennszülött magyarság kibontakozását. Ezt könnyen megtehették, hisz rendszerint ők voltak mindenütt a vezetők, a bennszülött magyarság viszont eleve fiatalos észjárású és magatartású nép, mely a cselekvést mindig többre becsülte a szavaknál.

Közismert, hogy a fiatalok hiszékenyek, őszinték, tájékozatlanok és hevesvérűek, akik inkább barátaikhoz húznak, akár szívbeliék azok, akár nem, mintsem a rokonaikhoz. Mindez magyaros sajátosság, mely keleti örökségre mutat. Eddig ez sok bajt okozott, mert a szomszédok egészen másfélék: nemzeti ügyekben mindenkor egységesek, észjárásuk és magatartásuk kivétel nélkül nyugati, hiszen jól tájékozottak, a külsőre helyezik a hangsúlyt, szívósak, kitartóak, rokonszeretőek, barátaikat számításból válogatják össze, a kettős mérce alkalmazását és a szószegést közönséges dolognak tartják, előszeretettel folyamodnak különféle praktikákhoz, a szavak emberei, s szeretnek a zavarosban halászni. Velük ezért a jövevénymagyarok – hozzájuk hasonlítván – inkább szót tudnak érteni, mintsem a bennszülött magyarokkal. Szabó Dezső asszimilánsoknak nevezte őket, mert úgy látta, hogy sok minden rovásukra írható, s írá-

saiban dühödten hadakozott ellenük. Sikertelenül. Sorsa az lett, hogy a főváros ostromakor – állítólag – éhen halt, vagy agyonlőtték. Németh László is sokat foglalkozott a jövevénymagyarokkal. Ő jöttekről beszélt, nem jötmén-tekről, mert azok úgy jöttek ugyan, de önszántukból nem szívesen mentek el. A népi írók közül kivált Veres Pétert foglalkoztatta ez a kérdés. A Mit ér az ember, ha magyar? c. kötetében, mely a múlt század harmincas éveiben jelent meg, pl. azt írja, hogy hiába olyan türelmes, amikor megismerte azokat az embereket, részint személyesen, részint szellemükben, akik a nagyvilág előtt a magyarságot képviselik, hát fölháborodott, s a széleskörű őrségváltást sürgette. „És itt engedjek meg idegenből jött vezetőink, már nem hisszük, hogy ők alkalmasak. Bizonyíték rá az ezeréves kínlódás és bizonyíték a mai egyhelyben ragadás. Engedjenek hát minket, hadd próbáljuk meg mi kihúzni a kátyúba ragadt magyar szekeret... Az idegenből jött magyarok meg segítsenek nekünk, ha igazán jó magyarok... Mi nem tagadunk ki senkit.” Szegény, őszinte, hiszékeny és jóhiszemű Veres Péter! Hiába állította, hogy jól ismeri a jövevénymagyarokat, hiszen azok, bizony, nemhogy engedtek volna – eszük ágában sem volt ilyesmi –, inkább jól ellátták a baját: az ötgyerekes családapát karhatalmilag, házkutatással és pofonokkal szégyenítve meg.

Őrségváltásra azonban később, a viláégés után mégiscsak sor került, ám nem olyanra, amilyent Veres Péter várt. A régi vezetők eltűntek, csakhogy a helyüket újra jövevények foglalták el, másféle színezetűek ugyan, de ők talán még nagyobb pusztítást végeztek a bennszülött magyarságban, mint az előbbieket.

„Ostobán felőröltük egymást nagy testvérnépünkkel, a törökökkel... mi lett volna, ha megegyeztünk volna velük... Bethlen Gábor megpróbálta, de csak egy Bethlen Gáborunk volt... Mennyi magyar élne a Kárpát-medencében, ha a Hunyadiak néhány millió magyarját nem pusztítják el a törökök és a Zápolyák?” – olvashatjuk Veres Péter már említett kötetében. Jellegzetes magyar tájékozatlanságról árulkodik ez a vélemény is, hiszen az újabb kori kutatások megerősítik, bizonyítják, hogy a törökök rovására írt gyűjtogatásokat, rombolásokat valójában nem is ők követték el, hanem a balkáni népek: az albánok meg a délszlávok reguláris és szabadcsapatai a török haderő kiegészítő részeként. A törököknek pedig

mindehhez csupán annyi közük volt, hogy az ő nevükben történt a pusztítás, s hogy egyes pasák megengedték, vagy olykor talán helyeselték is azt. A törökellenességben ugyanis az Anjou-házi Nagy Lajos lengyel és magyar király uralkodásának az idejétől fogva majd 700 éven át a magyarok jártak elől – úgymond – mint a kereszténység és Európa védőbástyái, pajzsai, arra kényszerítve a törököket, hogy szövetségesek után nézzenek a Balkán-félszigeten. Persze találtak is készségeket szövetségeseket, s ma is találnának, ha akarnának. A magyar történetírás még mindig adós a kérdés tisztázásával, s helytelenül, igazságtalanul ítéli meg a törököket. Úgy rémlik, ez nem a véletlen műve, hanem szándékos félrevezetés. Úgy látszik, sokaknak érdeke az, hogy a magyart távol tartásuk rokonaitól, s ezek közül is elsősorban a törököktől. Természetes dolog, hogy ebben az igyekezetben kivált a jövevénymagyarok jártak mindig elől, s ők járnak most is elől, fölhasználva minden lehetőséget: a hamis történetírást, irodalmilag kiagyalt történeteket, s újabban egy sorozatos rádióadást is – eléggé el nem ítéhetően kihasználva a bennszülött magyarság hiszékenységét és tájékozatlanságát.

Jó hallani a nyugalomra és békességre intő déli harangszót, mely nem elmúlást, vészt, hanem ebédidőt jelez. Ilyenkor elcsöndesül minden zavaró hang, s csak az asztal körüli derűs várakozás uralkodik az emberi indulatok, nekifeszülések helyett. Az ellenségeskedésnek ilyenkor nincsen ideje, sem tere. Az ember ilyenkor azt várná el, hogy a pusztulásról, rombolásról, gyűjtögetésről ne essék szó. Ehelyett mit kapunk a rádióból rendszeresen? Éppen ezt. Mintha valakiknek éppen az lenne a célja, hogy elrontsák a jó hangulatot, s szinte eszelősen ismétlik már évek óta naponként ugyanazt az ismert, agyoncsépelet szöveget, mely rendszerint a több mint háromszáz évvel ezelőtti ún. török dúlásról szól. Erre jó alkalom egy-egy település meg templomi harang keletkezéstörténete. Ha elfogy a helyszín, kezdődik minden előlről. Mintha e nélkül a gyűlöletkeltés, törökellenes megnyilvánulás nélkül a déli méltóságos harangzúgás meg sem kondulhatna már. Mostanában a törökök felett aratott nándorfehérvári győzelem ötszázötvenötödik évfordulóján erről is szó esik, s persze Európa védelméről, mely lám, mekkora „dicsőséget” hozott a magyarság számára. Nemrég egy elképesztő javaslatról szerezhetünk tudomást, arról ugyanis, hogy jó lenne ennek a világraszóló magyar győzelemnek a napját, mely egyúttal a szomszéd népekkel való összefogás jelképe is, ünnepé nyilvánítani. Még csak ez hiányzott a törökellenesség fokozásához! Szerencsére az ünnepből csupán emléknap lett.

De ez a törökök iránt érzett ellenszenv, vagy talán inkább egyfajta aggodalom, mely nyilván a változástól való félelemben gyökerezik, kiterjed a honi török eredetű

bennszülött magyarokra: a derék és dolgos besenyőkre, kunokra, palócokra és székelyekre is. Mert mivel magyarázható, hogy a besenyőket, palócokat és székelyeket olyan helyre telepítették az egykori jövevénymagyar nagyurak, magukra hagyva őket szorult helyzetükben, mely nem volt védhető a szomszéd népek beszívárgásától és benyomulásától. A kunok mellé és közéjük pedig jászokat, németeket, szlovákokat, délszlávokat és egyéb népcsoportokat telepítettek, ahelyett hogy az eredetileg szabad kunok területi autonómiát kaptak volna. S lám, mivé lett a Nagykuság meg a Kiskuság?!

A jövevénymagyarok többsége ezer év óta nem sokat változott. Lelkes Nyugatbarátok és Keletellenesek ma is.

Ady Endre írta egyik keserű pillanatában: „Lelkemben a magyar fa Lombjai esnek, hullnak.” Döbbenetes kép. Miért esnek, hullnak? Mert elvágta, vagy valami elrágta ennek a fának a hajszálgököreit. A magyar fa gyökérzete keleti talajból táplálkozik, lombjait viszont nyugatról érik a napsugarak. Ez a kettősség teszi sajátossá, elevenné. Ha bármelyik e két dolog közül megsérül, a magyar fa szenvedni, sorvadni kezd, s lombjai esnek, hullnak. Aki csak egy kicsit is ért a kertészkedéshez, az tudja, hogy ilyenkor mi a teendő: a hiányzó hajszálgökök pótlására újakat kell növeszteni. Ez hozzáértő gondozással elérhető. Vagyis az ezeréves egyoldalú Nyugatbarát irányzat helyett keleti, főleg török kapcsolatokra is szükség van, mégpedig az eddigi Nyugathoz fűződő kapcsolatok megtartásával és ápolásával együtt. Csak így tartható fenn az egyensúly, mely nélkül nincsen magyar lombosodás.

Széchenyi István vagy százhatvan évvel ezelőtt megállapította, hogy hazafinak lenni nehéz, de nem lehetetlen. Ő még Kölcsey szelleméhez igazodván országban, hazában gondolkodott. Jó száz évnek kellett eltelténie ahhoz, hogy Petőfi és Ady Endre útmutatása nyomán a népi írók már inkább népben, nemzetben kezdjenek gondolkodni. Ezért történhetett, hogy Illyés Gyula a Széchenyi István-i gondolatot így módosította: „Magyarnak lenni nehéz, de nem lehetetlen.” Ő még hitt és reménykedett, hogy a magyarság egységes nemzeté kovácsolódhat. Azóta eltelt vagy ötven év, s úgy rémlik, ez a gondolat is módosításra szorul, mert a magyarság egysége csalóka ábrándnak (illúzióknak) bizonyult. A történelmi megpróbáltatások nemhogy elsímították volna – inkább kiélezték a magyarságon belüli érdekellentéteket, s napvilágra került az árulás, a magyarellenesség, a régi reflexek újraéledése és elburjánzása. Világossá vált, hogy a jövevénymagyarok egy része, mely éppen a lehangosabb, inkább európai, esetleg világpolgár, mint magyar. Eszerint a mai valóságot ez a megfogalmazás fejezhetné ki igazán: Bennszülött magyarnak lenni nehéz, de nem lehetetlen, viszont jövevénymagyarnak lenni jó és könnyen lehetséges. Nem csoda tehát, hogy a jövevénymagyarok ennyire ragaszkodnak új környeze-

tükhöz, s ha valakinek onnan el kell mennie, hát az – úgymond – legyen a bennszülött magyar. Ők maradnak, sőt újabb jövevényeket csalogatnak magukhoz. Ilyen formában is megnyilvánul a hasonszőrűek összefogása egymással és szolidaritása egymás iránt. Ezért nem jó, ha valaki a magyarság befogadókészségét emlegeti és hangsúlyozza.

Amíg kevés a kakukk, a kis madarak léte nincs veszélyben, de ha a telhetetlen kakukkfiókákból sok kis madár fészkébe jut egy-egy, akkor bizony veszélyben forogna...

Ma már teljes körű őrségváltásról nem lehet szó, de részlegesről igen, mert a már meglévő jóra-

ló jövevénymagyarok mellett akad egy-két jól képzett bennszülött magyar fiatal, aki alkalmas a vezetésre vagy egyéb tisztségre.

A második világháborút követő első országos választás előtt a népi írók pártja, helyesebben az a párt, melynek irányításában a népi írók vezető szerepet játszottak – okulván a múlt hibáiból, s alkalmazkodva az új körülményekhez – egy bölcsen megfogalmazott jelmondatot hirdetett falragaszain (plakátjain): „Nem az számít, öcsém, hogy honnan jössz, hanem az, hogy merre tartasz.” Az írók politizálása ugyan nem aratott sok sikert akkor, mégis ez lehetne az egyik jelmondat ma is.

Púp a háton, avagy szemölcs-e az irodalom?*

Mindig hason fekve írtam, a könyökökre támaszkodva, másképp be se indultam volna. „Gyerünk, kapd elő a géppisztolyt, nyírd ki a jelenvalót, aztán neki a történet világfájának!” – biztatgattam magam. – „Uzsgyi, ahol tegnap abbahagytad, ahol üvöltve várnak rád démonjaid, hogy úgys hiába, üres, fehér papír az égbolt, az ihlet jeges közöny, a semmit kaparászod, többé egy szó, egy kép se jut el hozzád abból, amire vársz...” Csak hogy én már sámán voltam, átváltoztam, hatalmat kaptam egy másik világban, hát szétcsaptam köztük, hullottak is, mint a férges alma.

Egyvalamit azonban a kezdet kezdetén jól az agyamba véstem: ha akárcsak villanásnyira beugrik, hogy mi lesz regénymagzatom sorsa, már lőttek is annak a napnak, és nem a démonjaim, hanem én zuhanok vissza a „most”-ba.

A világ olyan volt, amilyen alapjában véve ezután is lesz, mert az emberekkel mást úgyse nagyon lehet csinálni, csak ezt a kicsodásdit, ezt a társadalmásdit, hogy elhiggyük, különbek vagyunk a majmoknál.

Tíz éve nem írok. Legalábbis szépirodalmat nem. A sunyi rendszerátmaszkírozást, s a régi-új elit napnál vakítóbb elaljasodását csak-csak túléltem, de csóstitül jöttek a bajok: válás, gyerekláthatási cirkuszok, a fiam elvesztése, silány egzisztencia, filmes alkotótársam árulása, tovasuhanó párkapcsolatok, infarktus, sükettség, látásromlás, s miután végre hű és igaz társra leltem, őt is megnyomorította, elgázolta a zebrán egy gazember, hogy a regényeim sorsáról ne is beszéljek... Már az is elég lett volna másik három embernek, amit 1989-ig átéltem, nemhogy még ez a huszonegy év... De elég a sirámból! Olyan banális az egész, hogy még egy *Szomszédok*-szintű szappanoperába se férne be. Csupán arról van szó, hogy egyre többször kérdezik: mi lesz már, miért nem csinálsz semmit? Hát az van, hogy betelt a pohár. Ki kellett okádnom minden illúziómat alkotásról, eszméről, országról, barátságról, hogy végre megszabaduljak a sok ócska kacattól, konvenciótól, hiedelmes mantrától. Csak így pislákolhat bennem a remény valamiféle újabb himihumi mesére. Tíz év. Na és? (Hogy a pufajkásklasszikust idézzem.) Van idő. Nem vagyok grafomán. Különben is állandóan azt hajtogatom, hogy a szabadságért kell a legnagyobb árat fizetni.

Így aztán most egyszerű talpasként: olvasóként veszek részt ezen a kanizsai írótalálkozón, merengve a

könyvek sorsán, de persze nem feledve, hogy voltam én a másik oldalon is.

A regényről és sorsáról, vagyis fejlődéséről, irányzatairól s a megjelentetés problémáiról könyvtárnyi remekmű jelent már meg, tele fényes elméletekkel, gondolatokkal, világirodalmi példákkal. Loptam is egy csokorra valót (az olvasónak direkt ez áll jól, már-már szinte kötelessége), fel is használok néhányat a mondókámhoz.

Kezdjük a végével: tíz író tíz különböző regénye közül hét sorsa a zúzda. A maradék hárból egy olvasatlanul kerül az elfekvőbe (magán- és közkönyvtárak valamelyik polcára), és csak takarításkor, leltározáskor, átrendezés-kor vagy selejtezés-kor nyúlnak hozzá. Tehát az utolsó kettőről, azaz a húsz százalékról érdemes a továbbiakban beszélni, arról a húsz százalékról (és ez nagyon jó, mondhatni: eltúlzott arány!), amelynek egyáltalán van némi esélye, hogy belelapozhasson valaki.

A regényhez vezető út első állomása a kézirat, mely aligha készül el négy-öt nap alatt, mint ez az én kis szösszenetem. A nagy regényhez, pontosabban a jó regényhez temérdek idő kell, rengeteg aprómunka, anyaggyűjtés, megannyi előtanulmány. Mit föl nem sorol világ-hírű alkotásaihoz (*Hadrianus emlékezete; Opus nigrum*) fűzött kommentárjaiban Marguerite Yourcenar: például, hogy mi adta az ötletet, mikor kezdett bele, meddig jutott, mikor és miért hagyta abba, évtizedekkel később miért folytatta, hová utazott el, gyakran csak egy kőbe vésett felirat tanulmányozása végett, és így tovább. A könyv keletkezéstörténete és filológiai jegyzetei legalább annyit elmondanak a regényről és az írónőről, mint az alapmű.

Magam is hetekig vergődtem lótni könyvek olvasásával, jegyzetelésével a *Szuvenír* sztálinvárosi részének írása közben, még egy lóbajok népi gyógymódjairól szóló füzetecskét is át kellett nézmem, s mindezt csupán néhány oldalért. Hányszor és hányszor ismétlődött ez meg! Flaubert egyik levelében ez áll: „Az íráshoz *mindent* ismerni kellene... A világirodalom forráskönyvei, mint Homéroszé, Rableaisé, koruk enciklopédiái. Azok a jóemberek mindent tudtak...”

A pepecselésen az sem segített, hogy gyakran szinte filmszerűen pergett le előttem egy-egy epizód, mintha valaki egy 150-200 méter hosszú filmszalagot vetített volna le nekem. Igenis *láttam, hallottam* szereplőimet, lehet, hogy valami révület, isteni kegyelem állapotába kerültem, talán

nem is voltam egészen beszámítható, legalábbis hétköznapi értelemben. (Tehát ezért kell a jelenlétet likvidálni, mielőtt eltűnnék a regényírásra szentelt időben.) Természetesen hiába láttam-hallottam, képzeltem bármit, át kellett értelmezni, bele kellett fogalmazni a szavak segítségével a regénybe. Hogy miért történhetett ilyesmi egyáltalán? Mert igen korán, talán már a második fejezettől a regény írt engem, azaz irányított: elutasított, sugallt, akadályozott; ő szabta meg, hogy én mit tehetek, ragaszthatok hozzá, merre kanyarodhatok, mikor, milyen új szereplő léphet be, hogyan és hová stb., stb. Igyekeztem, hogy betartsam Voltaire híres intelmét: „A részletek féregként falják fel a nagy műveket.” Ám a regény mindent bezabál, önmagába olvaszt, amivel csak találkozik; Virginia Woolf szerint telhetetlen kannibál. A lényeg, hogy minden részletnek ott legyen a helye, ahol annak oka van a cselekmény hömpölygése során. A részlet olyan, mint a folyóban sodródó falevél, amely anynyiban különbözik a többi uszadéktól, hogy őt veszi észre – és csakis őt! – a parton ácsorgó szemlélő, vagyis az író.

Az egyik legbonyolultabb feladat a regénybeli alakok szüntelen fejbentartása: nem halhat meg valaki a 113. oldalon, hogy a 284.-en feltámadjon, nem lehet egyszerre két helyen, nem téveszthető el a neve, etcetera. Másrészt pedig a cselekményszálak szüntelen elvarrása talán még nehezebb: vagyis visszafelé is írjuk a regényt, s ha a cselekmény a 176. oldalon úgy kívánja, akkor visszalépünk a 84.-re, és változtatunk, akár újra is írjuk az előzményt. Az ember feje nem káptalan, ezért bizony ismétetlen el kell olvasni a már elkészült szöveget.

Ha történelmi dátumhoz kötődik a cselekmény, akkor lehetőleg az író tartsa magát a helyszínekhez és az események sorrendjéhez. Mindazonáltal az írói képzelet mégse ragadhat bele a történészek által feltárt dokumentumokba, mert a legpontosabb krónikában is száz és száz lyuk van, amiken átbújhat az írói szándék. Találkozhatott-e Angyal István, a Tűzoltó utcai felkelők parancsnoka az októberi harcok valamelyik éjszakáján Iván-Kovács Lászlóval, a Corvin köz első parancsnokával? Nincs erről adat, de az ellenkezőjére sincs bizonyíték. A *Szuvenír*ben találkoznak, mert ennek a két történelmi személyiségnek a hitelessége átsugárzik a barikádöt őrző fiúkra és a regény főszereplőjére, továbbá ez az epizód a végletekig fokozza az Üllői úti éjszaka iszonyatát, feloldhatatlan súlyát.

A regény nem dokumentum, nem riport, nem statisztika, nem szociográfia vagy pszichológiai tanulmány, és nem útikönyv. A regényíró a megemelt valóságot láttatja, az élet teljességét transzponálja élménnyé az olvasó számára. A regény tehát műtárgy is, egyszeri és megismételhetetlen művészi alkotómunka eredménye.

Elcsépelet közhely immár a „Bovaryné én vagyok!”, de bizony mégis igaz, mert az írónak minden pillanatban, mindenütt, valamennyi alakjába, figurájába, szereplőjébe bele kell bújni, mert csak így teheti élővé az esemé-

nyeket, egyidejűvé az olvasással, csak így varázsolhatja át a jelenbe a történetet. Viszont ne üljünk fel Flaubertnek, amikor azt állította, hogy regénye minden szereplője pusztán képzeletbeli, mivel, ahogy ő mondta: „az ember nem ír magáról”. Nyilván nem akarta elárulni, honnan vette az ötletet, nehogy holmi pletykáknak adjon tápot.

Amikor több napig vallatják az embert, s éjszaka sem hagyják aludni, előbb-utóbb felmondja az idegrendszere a szolgálatot, és előfordulhat, hogy vizionál. A nyolcadik nap reggelén, amikor zárkából a kihallgató szobába vezettek, az íróasztalon, a besűrűdő fény szemképrázató tócsájában megpillantottam egy bábfigura méretű, páncélba öltözött szamurájt, amint kinyújtott kezében karddal, lassan, rituálisan, rogyasztott térdekkkel forog, járja a csatában elesett harcos táncát a középkori noszínház szabályai szerint. Csak évekkel később jöttem rá, hogy miért történt ez velem. Így született meg Nagata no Takemori, a *Szamuraók* című regényem főszereplője. Aki, nem hiszi, járjon utána, de az biztos, hogy az illető az élet csapdairól vajmi keveset sejt. Még csak annyit, hogy a letartóztatásom előtti napokban gyakran lapozgattam egy középkori Japán történelméről és művészetéről szóló albumot, melyben ugyan előfordultak no-színházbéli ábrázolások, de Takemori mintha élt volna, rettenetes arcáról leolvashattam sok mindent a jövőre vonatkozóan. Csupán azt akartam ezzel mondani, hogy nyilvánvalóan valami konkrét inspiráció segített Flaubertnek is.

Nem taglalom tovább a regényírás módszertani kérdéseit, noha órákig lehetne sorolni még az idevágó momentumokat, például az idő tördelését vagy a narráció Én-jellegét, illetve személytelen voltát és még sok mindent. Most már csak egyvalamiről beszélnék, de ez a legfontosabb: a *nyelv*.

Az írásnak szavakkal kell pótolnia az anyag hiányát: nincs ecset és festék, nincs agyag és máz, nincs kő és véső, nincs téglá és állvány, nincs hegedű, zongora és trombita. Csak a legabsztraktabb, legintellektuálisabb és legösszetettebb képződmény: a szavak összessége s a velük együtt élő, használatukat komplex módon szabályozó grammatika áll az írók rendelkezésére, vagyis az anyanyelv. Szavak jelenítik meg az érzelmeket, a hangulatokat, a logikai összefüggéseket, a tájat, a dolgokat, az embereket, magát a történetet s a műből kisugárzó világképet. Minden nyelv pótolhatatlan, évente több tucat tűnik el, hal ki az utolsó indiánnal, pápuával, eszkimóval, aki még beszélt. Egyetlen nyelv sem állíthatja magáról, hogy az összes többit maradéktalanul helyettesítené, de nekünk, magyaroknak legdrágább kincsünk, az anyanyelvünk oly magányos, hiszen nem tartozik a nagy nyelvcsaládokhoz. És mégis: költőink, íróink, nyelvújítóink, műfordítóink – és maga a nép (amíg ezt a szót még érdemes volt használni) – olyan hajlékonya, gazdaggá, kifejezővé, s egyúttal befogadóvá teremtették,

csiszolták, hogy a világirodalom remekműveit szinte teljes pompájukban visszaadja. Ezt a csodát romboljuk évtizedek óta. Ami pedig a legutóbbi tizenöt évet illeti, a digitális idiotizmust ahhoz a torreádorhoz hasonlítanám, aki a végső, halálos dőfésre lendíti kardját. Idézem Félicien Marceau-t, *A tojás és az Antionette kisasszony gyémántjai* íróját: „Egyetlen nyelv sem lehet a valóság pontos mása. Minden írásmű fordítás, és minden fordítás ferdtítés, illetve csak megközelítés... Mondjuk csak ki a neveléses banalitást: a regény egyenlő a szavakkal. Történet, de szavakban. Sőt, tegyük hozzá: a szavak története... Az író minden erőfeszítése arra irányul, hogy csökkentse a távolságot a dolgok és a szavak közt, míg csak el nem éri, hogy a szavak megszűnjenek szavak lenni, hogy férfiakká, nőkké, házakká és fákká váljanak.”

És itt jön be Buffon közhelyé koptatott mondása: „A stílus maga az ember.” Nemcsak ahogy ír, hanem ahogy beszél, amit és ahogy cselekszik, ahogy él. Természetesen ez az írásra is érvényes. Ilyen borzasztóan egyszerű ez. Nem kell hozzá műfajelméleti tanulmányok százait elolvasni, noha azért sok haszna lehet az ilyen bűvárkodásnak. Például az, hogy nem a tartalom, a történet, hanem a megjelenítés, a forma körül csaptak legmagasabbra az irodalmi viták. Se szeri, se száma az írói módszer és nyelv szerepéről vallott tücsökbogár izmusoknak: a Dada és a szürrealizmus még szült remekműveket, de mit mondhatunk az ötvenes-hatvanas évekről: a strukturalizmusról, a francia új regényről, például Robe-Grillet *Radírok*-járól vagy akár a konkrét költészetéről? Éppen hogy csak elkezdődött az amerikaiak vietnami beavatkozása, amikor Kaliforniában a Berkeley Egyetem hallgatói már protestáltak, hogy az egyetemen ne foglalkozzanak annyit a múlttal, Homérosztól Freudig, hanem forduljanak a feminizmus, a homoszexualitás, a gruppenszex felé, a jövő embere pedig maga döntsön a neméről. Ezt nem én szoptam az ujjamból, hanem Leslie Fiedler amerikai író, kritikus és egyetemi tanár írta meg az egyik legtekintélyesebb amerikai folyóiratban, a *Partisan Review* 1965-ös őszi számában. Idézem őt: „A pop-irodalom bizonyítja, hogy egyre inkább érzik a múlt lényegtelen voltát, és a pop-írók vagyis a posztmodernisták kezdenek divatba jönni. Az új téma az ember alkonya lesz, és az emberi életnek az átalakulása másvalamivé.” A cambridge-i egyetem jeles professzora, Frank Kermode így reagált Fiedler tanulmányára a „Mi a modern?” című esszéjében egy évvel később: „Ha a lumpen vette át a bukolikus hős szerepét a pásztortól, a vadembertől és a gyermektől, nem csoda, hogy azok, akik utánozni próbálják, az ideológia, a történelem és a hagyományos szexualitás iránti közömbösségét is utánozzák. Nem ez a *libertinizmus* első észlelt esete azok körében, akik jól vannak eleresztve hazulról. A kábítószer és a trágárság sem új, még a költők és a fiatalok között sem.”

Fél évszázad telt már el azóta, hogy Andy Warhol, Robert Rauschenberg, John Cage és William Burroughs istenként lebegtek Amerika fölött. A szovjet bolsi bunkóság úgy megfeküdte akkoriban a gyomrunkat, hogy lelkesedve szoptuk be az amerikai szemetet, például az *Üvöltés* című beat-antológiából, talán Keruacot, Gregory Corsót és Ferlingettit kivéve. És Amerika szemete, az amerikai életforma és giccs ma teljesen elborít minket, ahelyett, hogy az európai kultúra értékei, sokszínűsége dominálna. Úgy ágálok, mintha Beckett darabjából, *A játszma végé*-ből kerültem volna ide, magam is fuldoklom, nyakig a szemétkben.

Csak hogy ez hozzátartozik, bizony, hogy hozzátartozik – nagyon is! – a regény sorsához, különösen a magyar regény sorsához. Felsejlik a mi irodalmi életünk mögött az egyik kárpit. Nyilván van még másik, harmadik, negyedik. Olyan is, amelyik az elsőnek az ellentétje akarna lenni, és ahová illene tartozni, de olyan soványka szegény, hogy még én is kövér vagyok hozzá képest. Meg aztán az illem nem mérce a művészetben, legfeljebb a hétköznapi és a társasági érintkezésben. Harmincöt éve úgy ténfergek Budapesten, mint a grönlandi eszkimó a Broadway-n, nem hajítom el az üres ásványvizes palackot az erdőben, cipelem a hulladékgyűjtőig.

Abban viszont igaza van Esterházy Péternek, hogy az irodalomnak nincsen oka, célja, az irodalom *van*. Abban viszont nekem van igazam, hogy nem magától van, hanem bizonyos szűk klikkek tenyésztek, mint a selyemhernyót, csinálják, mint a pudingot, hiszen a regény, a novella és a vers is termék, s még ezt a bágyatag, meglehetősen jelentéktelen árut is be kell dobni néha a kábeltévék fogpasztareklámos zuhatagába a kicsinyke haszonért vagy még inkább csak a látszat kedvéért, ha már annyira büszkék vagyunk demokráciánkra, uniós tagságunkra, csiricsaré-banzajos kulturális pezsgésünkre. Van ugyan egy szűkebb réteg, pontosan körül nem határolható, szellemileg és anyagilag viszonylag jól szituált, laza csoportszövevény, amelynek még fontos, hogy létezzen a minőség, nem csekély mértékben önfényezésük végett is. Tudják, hogy a kultúra hosszabb távon jó befektetés: feldíszíti, megmagasítja a mecénást, adott esetben a hatalmat. Tehetősebbeik, potentátjaik áldoznak is az általuk fetiszizált írókra, kiadókra, de persze nem az irodalom egészére. Terjesztik és reklámozzák is a portékájukat ezer lóerővel, ahogy telik tőlük, ahogy csak kell. A könyváruházak döntő többsége is az ő kezükben van, habár fogalmam sincs, kik mozgatják a háttérből a szálakat. Mindenesetre ügyesek, tudatosak, jó szervezők, hatékony a stratégiájuk. Könyveik gondosan szerkesztettek, helyesírási és nyomdai hibáktól mentesek, elegánsan egyszerű, tartalomhoz illő borítókkal. Így nem csoda, ha ők mondják meg, mi a tuti az irodalomban. Drága nemzetes uraiméknál viszont ez elég gyatrán döcög. A könyvek sorsa a politikának se nagyon fontos, a

devizakölcsönöktől támolygó pórnépnek érthető módon még kevésbé, ott van búfelejtőnek a futball. Bár a látogat... Szóval a látszat az, hogy ezt a kellemetlen szemölcsöt, az irodalmat, valahogy mégiscsak el kéne takarni valami látszattal. Úgy tenni, mintha néha odafigyelnénk rá. Már úgy sincs sok neki hátra, felszívja a Twitter és a Facebook, persze azért a Harry Potterek, a Da-Vinci kódok, a Vivien Fable-k és Vass Virágok továbbra is dúsan burjánzanak, és a nemzeti giccs kirakodására is megtekinthető a Széll Kálmán (lánykori nevén: Moszkva) téren található könyvtár gombánál.

Most kapaszkodjunk megint, mert jön egy újabb idézet: „Az irodalomnak viszont értelmeznie kell tudni a politikát is, de legalábbis az irodalomnak napjainkban is releváns témája lehet a napi politika, annak legszélesebb értelmében” – olvasom az Illetékes nyilatkozatát vezető napilapunkban. Lám, a szemölcs mégsem távolítható el csak úgy ukmukfukk! Bizony, hogy szükség van a látszatra! A púp továbbra is ott a háton...

A regényíró szerintem leginkább regénye témájával foglalkozik, politikával valóban kevésbé, csak nagyon áttételesen, mert nem ez a dolga. Ha az írónak egy csöpp esze van, akkor például kitalálja azt, hogy a mostanában ismét divatos álmitoszokba (farkasember, vámpír, mindent levegővé, semmivé változtató páncélautó) csomagolja a globalista bűnözés, maffiatenyészet, leépülés helyi, mondhatni: nemzeti specifikumait, amint azt a zseniális orosz Viktor Pelevin teszi. Nagy ország, veszélyes ország (főleg ránk nézve), a közember élete fátákát sem ér, a diktatúra anarchikus és az anarchia diktatórikus, s ahol a demokrácia azt jelenti, hogy legalább a káosz felét rendben tartják, de valahogy ott az irodalom mindig virágzik, mindegy ki van a topon: barom cár, bolsi tömeggyilkos vagy mindenkit lenyúló milliárdos, esetleg egy hajdani kágébés. Persze váltig állítom, hogy a legrosszabb Amerika is jobb, mint a legjobb Oroszország, de közben agyonreménykedem magam, hogy idehaza mihamarabb beköszönt az Európa-centrikus új reneszánsz és a mi Medicink visszavezet bennünket a politikához.

Addig is: a jó író (nagyról időhiány miatt ne is beszéljünk) nem attól jó, hogy a haverok meccsén ő rúgja a győztes gólt, vagy gyorsabban futja a száz métert, mint mások, hanem attól, hogy úgy ír, mint senki más. Összetéveszthetetlenül – és kész. Egy pillanatra visszatérve még a regény nyelvére, formájára, stílusára: a mai elhülyült, manipulált, félanalfabéta világban talán még egy kicsit fontosabb is a tartalomnál, a sztorinál, de maradjunk annyiban, hogy fifty-fifty, vagyis az Esterházy-féle nyelvi alapálláson legalábbis érdemes elgondolkozni, ha nem is fogadjuk el mindig a modorosságait.

Most pedig felgyorsulok, ha már az élet is annyira felgyorsult. Ha én ülnék a bársonyszékben, akkor a kultúrába bevezetném a demokratikus zsarnokságot. A több száz alibi kiadót (gyakorta kényszervállalkozást vagy ép-

pen ellenkezőleg úri = milcsi hobbit) leépíteném adókkal, kedvezmények megvonásával. Talán még száz is sok egy ilyen kicsi, elnyomorodott országnak. Rendkívüli, sőt megemelt támogatásban részesíteném viszont a minőségi szépirodalmat megjelentető könyves műhelyeket, méghozzá úgy, hogy a királyi egyes tévécsatornán nyilvános esztétikai közmarakodásokat rendeztetnék, ahol szerzők, kritikusok, olvasók akár egymás haját is kitéphetnék. Bizonyára jót tenne ez a kortárs regény kelendőségének, de csak akkor, ha a könyvek árát legalább száz százalékkal csökkentenék, akár a politikai reprezentáció rovására, vagy a hajdani Olcsó Könyvtár mintájára igénytelenebb külsővel hatodáron hoznák ki a klasszikus és kortárs remekírók műveiből összeállított sorozatot. A könyvterjesztést teljes egészében visszaállamosítanám. Hosszú távon hozna annyi szellemi hasznot, mint a MOL. Olyan vezetésről ábrándozom, amelyik megtalálja a maga Klebersberg Kúnóját, mert ha a politika nagyon rövid idő alatt nem birkózik meg ezzel a feladattal, a szellemi élet balkáni prérivé züllik törpe gigzagokkal. Nem valami nagy kunszt ám ezt megjósolni.

Végezetül, itt egy szórólap: „Ha ön úgy gondolja, hogy rendelkezik elegendő tehetséggel a regényíráshoz és van mondanivalója, továbbá vállalja, hogy ezzel veszélyezteti egzisztenciáját, családi békéjét, egészségét, idegállapotát, akkor töltse ki az alábbi kérdőívet:

1. Van-e a kádárizmusban elhíresült író vagy szerkesztő rokona (szülő, nagybácsi, após stb.)?

2. Van-e kiadói, irodalmi kritikai vagy szerkesztői ismeretsége, támogatója?

3. Tudja-e valamilyen ellenszolgáltatással viszonzni könyve megjelentetését, terjesztését? (Fiatal költőnk-nél természetbeni szolgáltatás is szóba jöhet.)

4. Hajlandó-e a kiadó feltételeit vonakodás nélkül elfogadni, esetleg honoráriumáról lemondani, s jövődő írásművészetét eme versenyistálló szempontjai, ízlése szerint alakítani?

5. Hajlandó-e arra, hogy az önt támogató személy, műhely, csoport, párt, jachtklub, bélyegszakkör vagy bármilyen más mecénás által destruktívnak minősített irodalmi irányzatok és írók ellen tiszta szívből gyűlölködjön, rágalmazza és fel is jelentse őket?

Amennyiben minden válasza *igen*, ön nyert egy núlisi hajóutat. Azonban, ha egyetlen kérdésre is *nem*-mel felelt, eltanácsolnánk erről a rögzös, ám szép pályáról. Maradjon inkább parkolóőr vagy becsülje meg gyepmesteri hivatását, amellet még írhat odahaza szorgalmasan, mert a regény felér a teremtéssel. Ön díj nélkül is nyertes, kiadó nélkül is író és boldog ember, hiszen ahogy Félicien Marceau mondta: „A regény olyan királyság, melynek a határai a végtelenben vannak.”

* Magyar Szó, Üveggolyó, 2011. október 17. és 24.

Optimizmus a Tragédiában

Hubay Miklóusra emlékezve

A Farkasréti temetőben május 27-én vettünk búcsút Hubay Miklóstól (Nagyvárad, 1918 – Budapest, 2011). A katolikus egyházi szertartás keretében több értő és baráti méltatás hangzott el a drámaíró, műfordító, esszéista, forgatókönyvíró, egyetemi tanár életművéről. Ezeket hallgatva felidéztem találkozásainkat Rómában (a „Triznya kocsmában”) és itthon; baráti eszmecseréinket magyar és francia írókról, költőkről, műfordítási problémákról.

Két dedikált Napló-kötetét őrzöm. A *Napló nélkülem* (1978) dedikációját idézem: „Szabó Ferencnek, baráti szeretettel, a Triznya kocsmában együttléteink emlékére, Róma, 1979, augusztus.” A *Végtelen napjaim* (1996) naplójegyzeteket pedig így ajánlotta: „Szabó Ferinek Budán és szinte Rómában, szeretettel, tisztelettel, 96. jún. 6.”

Kevéssel e dátum után, 1996 Nagyboldogasszony napján, Tokajban vettem át Hubay Miklóstól, aki akkor a Magyar PEN Club elnöke volt, az Illyés Gyula-díjat, amely a Magyar PEN Club és a párizsi *Société des Gens de Lettres* közös kitüntetése volt. A díszoklevélen olvasható: „az Illyés Gyula-díj ez évi kitüntetettje **Szabó Ferenc S.J.** költő és filozófus, aki a magyarországi olvasóközönségtől távol, hazai visszhangra nem is számítva, évtizedeken át folytatta bámulatatosan gazdag írói munkásságát, amelyben kiemelt helyet foglalnak el a XX. századi nagy francia költők és ihletett teológusok fordításai és elmélyült kritikai ismertetésük.”

A temetési szertartás során, Miklós hosszú és tekervényes életútjának és drámaírói munkásságának méltatásakor többen megjegyezték, hogy Madách művének elmélyült elemzése, *Az ember tragédiájának* tanulmányozása szinte egész életén keresztül egyik állandó intellektuális foglalkozása – élvezete – volt. A *Napló nélkülem* központi része: „A Tragédia margójára” (267-322) valóságos történelem- és létfilozófia. A *Tragédiát* elemző, értelmező naplójegyzetekben Miklós kifejezte saját világnézetét is. A tulajdonképpeni naplójegyzetek mellett (amelyekből nem hiányzik a szenvedés, a sértettség, a szorongás, szerelmi nyomorúság), egy másik síkon a „gyémántkőszőrűs” villogó reflexiói, mély eszmélődései olvashatók. Ilyenek a *Tragédia* margójára írt jegyzetek. Megjegyzem a Madách művét újabban megcsonkító értelmezések-színrevitelek szerzői tanulhatnak a drámaíró Hubay értelmezéséből! De engem most

a naplójegyzetek áttételes vallomásai, filozófiája és teológiája ragadtak meg. A *Tragédia* színeit újra meg újra átélmelegedő drámaíró az emberiség álomban látott és valódi történetét egybevetve, a különböző értelmezéseket megrostálja: optimizmus – pesszimizmus, Isten jelenléte – távolléte, Isten és vetélytársa: Lucifer, a Rossz problémája, a teremtés és a történelem célja, értelme, első és második ősbűn, emberi jövő stb. Ilyen témákat feszegetnek a tömör jegyzetek.

Ádám mindig bukik. „A történelmi színek legutolsójában történik valami rendkívüli: Ádám megundorodva a nőtől visszariad a szerelmi aktustól. Az az Ádám, akinek minden eddigi történelmi kalandja egyúttal szerelmi kaland is volt. (...) Ádám, akinek ágyékából fakad az emberi faj, nőgyűlölettel a szívében ébred fel az álmából. Ez volt a közvetlen *drámai* előzménye, indítéka annak, hogy Ádám nem akar utódot, hogy nem akarja az emberiséget.” (304) Hubay eszmélődéseiben gyakran visszatér az utolsó, tizenötödik színhez. Itt az álmából felébredő Ádám a lenni vagy nem lenni, a lét és a semmi kérdéseivel viaskodik, mint az egzisztencialista filozófusokat (Sartre, Camus) ismerő, fordító Hubay. „Ádám nemcsak a jövő álmai közül tápázkodott fel, amikor 'álomittasan' – mint Madách az instrukcióban írja – kibújik a kunyhóból és felmegy a sziklára, hogy a kábaságnak és a luciditásnak ebben a pillanatában felismerje az egyetlen logikus és férfias lépést: a *semmibe-kilépést* – hanem Ádám (ez lényeges) Éva mellől kelt most fel, tehát azok a soha beteljesülni nem tudó történelmi álmok, az egyiptomi szintől az eszkimó színiig, amelyekben (ez is nagyon lényeges) Ádám Évát mindig ölelni akarta, de soha nem jutott el a beteljesült szerelemig. (...) Hát igen, Ádám akkor lépne bele a fekete semmibe, amikor nincs többé kedve – így mondja – a 'hiú enyelgéshez'. Ebben a pillanatban egy 'frigid' férfi áll a sziklán.” (309-310)

Mélyreható meglátás: „*Az Isten tragédiája*. Ádám útja, álma, ébredése, öngyilkossági kísérlete, az Isten számára még megrázóbb kell, hogy legyen, mint az ember számára. Hiszen egy apa számára a gyermekei életének abszurditása, értelmetlensége, végessége a halálban: megrendítőbb, mint a gyermekek számára.” (310)

Sokat kommentálták a *Tragédia* végén felhangzó isteni biztatást: „*Ember, küzdj!*” Miután Ádám végignézte küzdötté nehéz álmaiban az emberiség történetét, és

kétségbeesik, „mit ér ez a szó?” – veti fel a kérdést Hubay. Amikor e szó elhangzik, az a pillanat „nemcsak a történelmi álmok vége, hanem a reális történelem kezdete”. Újrakezdődik a világtörténelem. „Így még iszonyúbb lesz az ember tragédiája.” Amikor belátja, „hogyan nem lehet megakadályozni, még öngyilkosság árán sem, hogy az emberfaj, ez a sárkányfogvetemény elkezdje oly céltalan sarjadását – Ádám leroskad.” De az Úr parancsára a földre roskadt Ádám „fel fog emelkedni, és el fog indulni...” (311-312) Hubay még tovább eszmélődik a kezdődő történelem értelméről, a várható emberi jövőről. Megjegyzi: „Isteni optimizmus kell az Úr utolsó szavaihoz. Biztatni Ádámot...Csak rajta! Ember, küzdj! Honnan veszi az Isten ezt az optimizmust?” Talán Ádámtól, vagy Lucifertől, aki Isten ellenlábasa, és Isten lejáratását célozta. (316-17).

Hubay a fiatal Camus „abszurd emberénél”, Szi-szüphosz mítoszána köti ki. „Mert Ádám a sziklán: az abszurd ember.” (321) És ehhez kapcsolódik pár lappal előbbi jegyzete (317): „Camus és Dosztojevszkij. Vajon nem találó-e Madáchra is, mint kortársára, Dosztojevszkijre, Camus szemrehányása? – melyet Pilinszky János idéz (idézi, hogy cáfolhassa), ilyenformán: 'Albert Camus...szemére veti Dosztojevszkijnek, hogy fölismerve a világ abszurditását, mégse írt abszurd regényt, hanem a hit vigaszába menekült. Csak hogy a világ abszurdításának a fölismerésén túl – és épp a menekvés irányában – van egy még következetesebb, ha úgy tetszik még abszurdabb lépés, s

ez a világ képtelenségének a vállalása.’ (Pilinszky: Ars poetica helyett. Nagyvárosi ikonok.)”

* * *

Miklós barátom világnézetét nem firtatom tovább. De a *Tragédia* végkifejletének értelmezéséhez egy (teológiai) megjegyzést teszek, amit sokan figyelmen kívül hagynak. Éva bejelentése miatt „biztosítva már a jövő”: „Anyának érzem, oh Ádám, magam.” Éva további szavai pedig a keresztény hit tanítására, az ún. ősevangéliumra (Ter 3, 14-15) utalnak:

*„Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, aki eltörül.
Testvériséget hozván a világra.”*

Az Úr megátkozta a kígyót (Sátánt), ellenségeskedést vet közéje és az asszony ivadéka közé, aki majd (Ő a megígért Messiás) eltörölja magát. Az egyházatyák értelmezése szerint a kígyót tipró Asszony Mária, illetve Fia, Krisztus, az új Ádám, aki helyreállítja a jónak teremtett és a bűnnel elrontott teremtést. Szent Pál (Róm 5, 12-19) majd kidolgozza az Ádám és Krisztus párhuzamát, a paradicsomi bűnbeesés és a Krisztus által hozott kegyelem ellentétét: ahol eláradt a bűn, túláradt a kegyelem! Isten újjáteremti a világot, az emberi történelem vége, beteljesedése a feltámadás lesz (1Kor 15). Ez a hit a keresztény reménység alapja.

Kőlapos, a horgosi magyarok Golgotája*

Tisztelt Egybegyűltek, tisztelt Gyászolók!

Itt állunk egy útszéli keresztnél, amely ezentúl az 1944. november 20-án kivégzett horgosi és környékbeli települések ártatlan magyar embereinek emlékét hirdeti a jövő generációi számára. Hirdeti, hogy ezen a területen vannak jeltelenül elásva. De milyen szörnyűség is történt 67 évvel ezelőtt?

A II. világháborút követően 1944. október 10-én bevonuló partizánok, Tito engedélyével, az OZNA embereivel „tisztogató cselekményekbe” fogtak. A magyarok között mindenki „nyilas” ellenséget kerestek. Mint Délvidéken másutt, így Horgoson is a II. világháború idején működött egy nyilas mozgalom is a Nepomuki Szent János utca és a Kanizsai út sarkán levő korabeli kocsmában. Az oda járókat korábban megfigyelték, s ezúttal igyekez-

tek a tagságot begyűjteni – de ők valójában idejekorán már elmenekültek. Néhány helybeli szélsőséges szerb azonban az alkalmat kihasználva „személyes ügyeiket” igyekeztek lerendezni magyar „ellenlábasaikkal”. Érvnek elegendők voltak banális okok is. Igyekeztek belekötni minden magyarba – különösen a tehetősebb gazdák és az értelmiségiek között kerestek bűnbakokat. A magánházakhoz leginkább éjszaka dörömböltek be puskával, vagy egyenesen betörték és a férfinépet magukkal hurcolták – sokszor még a legénykéket is. Néhányuknak sikerült idejében Magyarországra szökni, vagy hónapokig valahol bujkálni. A magánházaknál is kegyetlenkedtek, de főként a gyűjtőhelyen: Dénes Arthurnak, a II. világháború alatt családotól Izraelbe elmenekült paprikamalom-tulajdonosnak a patinás házában, a pincében,

* Elhangzott 2011. november 20-án a kivégzett horgosi magyarok emlékkeresztjének avatóján

és az udvari melléképületben is fogva tartották az embereket. (Ez lett később az államosított szövetkezeti otthon, ma pedig a Helyi Közösség épülete.)

Aztán eljött a fogva tartott magyarok kálváriájának napja, november 20-a, amikor a megkínzott foglyokat, a menni képes embereket tüskésdróttal összekötözve, míg a járnai már képteleneket szekerekre rakva, menetoszlopban kihajtották a Kossuth utcán keresztül Szabadka felé a 3. kilométerkőig, a Kőlaposra – az Ibolyás erdő tájékára. Ez volt e szerencsétlen ártatlan magyarok Golgotája. A pribékeknek az utolsó nap éjszakáján még eszükbe jutott Virág István apátplébános, akit egy nőhöz tüskésdróttal odakötve azért hurcoltak el, mert az 1941. április 12-én bevonuló magyar honvédek elébe sietett üdvözölve őket, hogy „Isten hozott benneteket, drága testvéreink!” (Az 1920-ig színmagyar lakosú falu a szerb partizánokat megszállóknak tekintette.) Aztán szabadtéri szentmisét tartott a Kálvária-kertben a „felszabadulás hálaadására”, melyen csaknem az egész falu jelen volt. Majd a volt községháza előtt 1942-ben felállított országzászlót is felszentelte. Mindezt számon tartották a helyi szerbek, és most ezért kellett bűnhődnie. A Kőlaposnál aztán a kegyetlen kínzásokat követően mindenkit kíméletlenül egy sekélyre ásott nagy gödörbe lőttek. Mivel a Kőlapos alatt levő tufakő (darázs-kő) miatt mély gödröket nem tudtak ásni, így aztán a hullákat a rókák és kóbor kutyák kikaparták, s kezek lábak kerültek ki a föld alól. Ezt az arra szekereken járó földműves nép észlelte és sepegetve terjedt a hír a faluban. A „hóhérok” ezért egy éj

leple alatt áthozták a tetemeket az 1942-ben felépült birkaistálló mögé (1963-ban átalakították vendéglőnek, ez lett a Horgosi csárda, de a helybeliek „Birka csárdának” nevezték), homokos lévén a talaj, mélyebbre ásták le őket – azonban hanyagság folytán itt sem kerültek kellő mélységbe a tetemek.

Titónak a külföld nyomására „megállj”-t kellett parancsolnia a délvidéki nagy vérengzésnek. A megfélemlített falubeliek minderről hallgattak, azzal hogy „a falnak is füle van” – illetve csak nagy titokban cseréltek információkat. A csárda mögött olykor-olykor egy-egy kisebb virágcsokrot lehetett észlelni – a hozzátartozók emlékvirágait. Az idő múlásával „egyre enyhébb szelek fújtak” és így 2004-ben a horgosi temetőben a falu egy emlékművet állíttatott a régi temetőház mellett. Az emlékművön csak ennyi a felirat: 1944/45. Alatta kripta van kialakítva, hogyha majd egyszer, amikor eljön az ideje, akkor a csárda mögötti tetemeket exhumálják, és az ott még el nem porladt emberi maradványokat e kriptában helyezik örök nyugalomra. És talán itt lehetne ez a nagyon szomorú cselekmény lezárva. Ennek hiányában most emlékkereszt került a Horgoson kivégzett ártatlan magyarok jeltelen sírhelye mellé.

Az államhatalomtól mind a mai napig nem érkezett erre megfelelő jó szándék. Mindezt e szörnyűségek történetét nekünk, ma élőknek kötelességünk folytonosan továbbadni a jövő nemzedékeinknek, mert lehet, hogy egyszer mégis eljő az az idő – s akkor megbocsátani lehet, de felejteni, Nem, Nem, Soha...

Horgos, 1944

Bevezető

Az 1944-45-ös magyarellenes atrocitások az észak-bácskai országrészt is súlyosan érintették. Az eddigi helytörténeti kutatások sajnos nem adnak lehetőséget az áldozatok számának pontos megállapítására. A Vajdasági Levéltár 183 fondjának kutathatóvá válásával lehetőség nyílt a helytörténészek által eddig feltárt adatok, áldozatok számának pontosítására, összehasonlítására. Az iratok meglehetősen rendezetlenek. Tapasztalható – főként korai időszakban – a hanyag iratkezelés, a nevek pontatlan írása, a települések keverése. Éppen ezért gondos és alapos kutatómunkára van szükség ahhoz, hogy az iratok tartalmát felhasználhatóvá tegyük a történelemtudomány számára.

A háborús bűnöket vizsgáló bizottság szinte minden délvidéki településen gyűjtötte a feljelentéseket, ami alapján háborús bűnössé vagy népellenessé nyilvánítottak helyi lakosokat. A bizottság a következő bűncsoportokra osztotta a vélt bűnöket:

1. Bevonulás (Ulazak) – A Magyar Hadsereg bevonulása során a helyi magyar lakosság által elkövetett bűnök;

2. Hadsereg (Armija) – A Magyar Hadsereg által elkövetett bűntények;

3. Razzia (Racija) – Az Újvidéken és környékén 1942-ben elkövetett bűnök;

4. Táborok (Logori) – A különböző táborokban elkövetett bűnök;

5. Erőszakos mozgósítás (Prisilno mobilisanje) – A katonai mozgósítás során elkövetett bűnök;

6. Kényszermunka (Prisilni rad) – A kényszermunka során elkövetett bűntények;

7. Kitelepítés (Iseljivanje) – A kitelepítéssel kapcsolatos bűntények;

8. Vagyon elleni bűncselekmények (Protiv imovine).

Aki az említett bűncsoportba nem fért bele, de valami miatt bűnösnek ítélték, a népellenesség listájára került.

Könnyen felkerült a listára az, akiről 1944 őszén kiderült, hogy a magyar éra alatt közhivatalt viselt, leventeok-

tató volt, ha tagja volt a nyilaskeresztes pártnak (függetlenül attól, hogy az illető bűnös volt vagy sem), magyar katonaként szolgált, vagy lelkesen fogadta az 1941-ben bevonuló magyar honvédeket. De sokan estek áldozatul szerb polgártársaik személyes bosszújának is. Mivel a feljelentéseket bemondás alapján tették, elég volt a vádat csupán ráfogni valakire.

A listákra került helyi magyarok döntő többsége nem követett el olyan bűnt, ami miatt halálbüntetés járt volna. Ezt bizonyítja, hogy akiket a feljelentettek közül a vérengzés napjaiban nem sikerült megtalálni, azok később sem lettek felelősségre vonva, vagy csupán néhány év börtönbüntetést kaptak.

Horgos vesztesége

A Vörös Hadsereg a Tiszát átlépve október 8-án elfoglalta – több bácskai település mellett – a Horgossal szomszédos Martonost. A falu elestét követően a támadás megtorpant és a német csapatok részéről néhány tank ellentámadást kísérelt meg Horgos irányából. A kialakult harcok¹ két nappal tudták késleltetni Horgos elestét, ahová 10-én bevonult a Vörös Hadsereg és a nyomában érkező partizán alakulatok.

Hamarosan kirabolták a plébániát, a templomot és az apácázárdát és feljelentések alapján kezdtek gyűjteni a bűnösnek vélt helyi magyarokat.

Virág István 84 éves plébánost azért hurcolták el, mert a magyarok bejövetelét követően misét celebrált és hálát adott az úrnak a felszabadulásért. A későbbi – a likvidálásokat követően gyártott – partizán iratokban² a plébánost azzal vádolják, hogy kezdeményezője volt a helyi szláv népesség letartóztatásának és internálásának. E vádat a későbbi kutatások nem támasztják alá. Valószínűsíthető, hogy – mint ahogyan erre számos példa akad – Virág István esetében is a későbbi iratokban megpróbálják a törvénytelen gyilkosságot igazolni.

A felszabadulás napjaiban a népörség soraiba lépő falusiak – függetlenül attól, hogy elkövettek-e valamit – bűnösnek számítottak. Valószínűleg a partizánok kezébe

¹ Horgosi nagyszüleimtől gyakran hallottam annak az állítólagos német katonának a történetét, akit a szőlőkben találtak holtnak és ott is temették el.

² Vajdasági Levéltár, F:183, Kut.:538, Srez Senta, Broj: 196.

került a *Szegedi Új Nemzedék* 1942. április 12-én megjelent száma, amelyben az újság – egy évvel a felszabadulás után – elmondja a horgosi magyar bevonulás történetét, a népörség megalakulását, és közli a népörség tagjainak névsorát. Eddig *hat* olyan horgosiról tudunk, akinek benne van a neve az újságban és 1944-ben kiégezték.

Itt kell szólnunk a horgosi nyilas párt tagjairól, szimpatizánsairól is. Szálasi földet ígérő programja a faluban is népszerű volt. Az ideológiai szempont kevésbé, mint inkább a földhöz jutás lehetősége vonzotta a helyieket a pártba. Sokan családotul léptek be a szervezetbe, így a listán számos nő is található. A nyilas párt gyűléseit egy helyi szerb – Janković Đorđe – kocsmájának egyik helyiségében tartották, ahová nemcsak a párt tagjai, hanem az érdeklődők, szimpatizánsok is megjelentek. Janković a megjelentekről egy névsort készített, ami valószínűleg eljutott a likvidálásokat végzők kezébe. Janković Đorđe 1944-ben, mint a martonosi Népörség parancsnoka³, maga is aktív szerepet vállalt a magyarok elleni atrocitások elkövetésében.

A foglyokat szörnyű kínzások után 1944. november 20-án a Szabadka felé vezető út mellett⁴ likvidálták.

A zentai levéltár iratai között van egy levél, amelyben a martonosi helyörség parancsnoka november 20-án kéri a horgoson tartózkodó büntetőszázadot, hogy Martonosra is térjenek be. Így valószínűsíthető, hogy a horgosi magyarok legyilkolásában is részt vettek Petar Relić Čedo büntetőcsapatai.

A különböző forrásokban lejegyzett likvidált magyarok Horgoson és környékén

Az eddigi helytörténeti kutatások Horgoson 66 áldozatot⁵ azonosítottak. Ebből 53 horgosi, 5 királyhalmi, egy törökkanizsai⁶, 7 pedig környékbeli.

A listát összehasonlítva a Vajdasági Levéltárban talált adatokkal, új nevekkal sikerült bővíteni a likvidáltak névsorát.

A *kivégzett háborús bűnösök 1944-45 között*⁷ című könyv 1105 likvidált magyar nevét tartalmazza. A könyv-

ben 26 horgosi neve található. A likvidálás időpontja 6 személy esetében 1944. november 2., 12 esetben november 3., 6 esetben pedig november 6-a.⁸

A bűnök felsorolásánál 3 személynél gyilkosság vagy abban való részvétel, 7 személynél a nyilas párti tagság szerepel (pl. Csikós Ferencné), míg a többiekénél nincs utalás a bűnösségre.

Mindenki rajta van a helytörténészek által összeállított listán. Kivéve Supahleder F. Balerija. Nevezett elképzelhető, hogy azonos a likvidált Herédi Valériával, de ez nem bizonyítható.

Sokatmondóbb irat a *szabadkai körzetben likvidáltak*⁹ (*Spisak likvidiranih u okrugu Subotičkom*). Horgossal (benne Királyhalom (5) és a környező tanyák (7)) kapcsolatban 42 név van feltüntetve.

Összehasonlítva a helytörténészek által összeállított névsorral (66), **8 új név** merült fel. Ezek a következők: Balázs Bogdán, Balogh János, Cecik Mihály, Horkatman Tamás, Hunas Ferenc¹⁰, Molnár Ferenc, Tóth Sándor, Tominke Ferenc.

A Vajdasági Levéltár Bűnök és bűnösök a zentai körzetben iratai között található egy átirat – Az 1944. november 9-én, Zentán kivégzett személyek névsora¹¹ című irat. A zentai névsor (61 személy neve) után egy 308 nevet tartalmazó listán adaiak, moholiak, kanizsaiak, martonosiak mellett 37 horgosi (pontosabban 29 horgosi, 2 királyhalmi és 6 környékbeli) neve található. Az előző listákhoz képest egy új név merült fel, Inijanzski Mihály neve. A környékbeli kivégzettek között van Szmiljanzski Mátyás, de névhasznosság ellenére nem bizonyított, hogy egyazon személyről lehet szó.

A Zentai Történelmi Levéltár iratai között megtalálható a horgosi népbizottság 1945. október 19-i jelentése a háborús bűnöket vizsgáló bizottságnak, amelyben 37, a felszabadulást követően likvidált magyar neve található. Hozzáteszi, hogy a bizottságnak erre vonatkozóan semmilyen bizonyítéka nincs, és hogy a kivégzett személyek egy része helyi, de egy részéről azt sem tudja, hogy kicsodák!

Összesítve a Vajdasági Levéltárban talált iratokat az eddig lejegyzett 66 név mellé 10 nevet sikerült találni, így az eddig név szerint azonosított kivégzettek száma **76-ra**

³ Történelmi Levéltár Zenta, F: 122, broj: 67/1944. god

⁴ Itt található a romos Horgosi csárda épülete.

⁵ Nagygyörgy Zoltán helytörténész összegzése alapján.

⁶ Pálffy Kurucz János törökkanizsai illetőségű magyar éppen menyasszonyánál tartózkodott Horgoson, így került az áldozatok közé.

⁷ Vajdasági Levéltár, F: 183. Komisija za utvrdivanje zločina okupatora i njegovih pomagača – Knjiga evidencije streljanih ratnih zločinaca 1944-1945.

⁸ Kutatások rávilágítanak arra a tényre, hogy a *Kivégzett Háborús Bűnösök* könyve sok esetben helytelenül jegyzi a kivégzettek időpontját. Hasonló a helyzet pl. Magyarkanizsa, Martonos stb. esetében is.

⁹ Vajdasági Levéltár, F: 183., kut. 80., Str. Pov. 1946. 1–16., 3.

¹⁰ Hunas Franjo neve ugyanezen dokumentumban a martonosi kivégzettek között is szerepel. Martonossal kapcsolatban viszont a helytörténeti kutatások egyértelműen cáfolják, hogy nevezett a martonosi likvidáltak között lett volna.

¹¹ Vajdasági Levéltár, F: 183, Zločini i zločinci Senta srez. Kut. 538.

nőtt. Ebből 63 horgosi, 5 királyhalmi, 1 törökkanizsai, 7 környékbeli.

A likvidált horgosiak névsora

1. Ábrahám Dezső
2. Ábrahám Géza
3. Balázs Bogdán
4. Bálló János
5. Balogh János
6. Bársony Ferenc
7. Berényi Mátyás
8. Bordás János
9. Calbert János
10. Cecik Mihály
11. Csikós Fehér Piroska
12. Dobó Antal
13. Farkas Géza
14. Fazekas János
15. Fehér Ferenc
16. Fehér István
17. Fülöp János
18. Gubás Ferenc
19. Harmat Ferenc
20. Harmat Péter
21. Hauk Ernő
22. Hegedűs József
23. Herceg Mihály
24. Herédi Valéria
25. Horkatman Tamás
26. Horváth István
27. Hunas Ferenc
28. Inijanszki Mihály
29. Katona Ádám
30. Kiss Miklós
31. Kószó József
32. Lajtár Sándor
33. Lengyel Ferenc
34. Molnár Ferenc
35. Móra Pál
36. Muhi Ferenc
37. Nagy István
38. Nyitri János
39. Pakai Antal
40. Pataki Antal
41. Pintérné Bálint Mária
42. Radics Ernő
43. Radics György

44. Radics Károly
45. Radics Mihály
46. Reök Andor
47. Supahleder F. Balerija
48. Szabó Antal
49. Szabó János
50. Szalainé Nagy Erzsébet
51. Takács Mátyás
52. Tillinkó id. Ferenc
53. Tillinkó ifj. Ferenc
54. Tillinkó István
55. Tímár Ferenc
56. Tominke Ferenc
57. Tornai István
58. Tóth Pál
59. Tóth Sándor
60. Túrú Pál
61. Varga Dénes
62. Vass József
63. Virág István

A horgoson likvidált királyhalmiak

1. Csehák Lajos
2. Fekete Mátyás
3. Krekusa Mátyás
4. Mihalecskó Mihály
5. Tolnay János

A horgoson likvidált környékbeliek

1. Almer Vilmos
2. Gyalut Lajos
3. Hartmann János
4. Pokal András
5. Szabadi István
6. Szmiljanszki Mátyás
7. Vojnik József

A horgoson likvidált törökkanizsai áldozat

1. Pálffy Kurucz János

A Horgoson likvidáltak névsora nem teljes. Pontosabb adatokat a tömegsír feltárása, illetve a jelenleg nem kutatható belügyminisztériumi iratok átvizsgálása után kaphatunk.

Térképek lázadása

“Már a múlt sem a régi” – tartja egy szellemes mondas. Így is lenne, ha annak tényeiről és összefüggéseiről az egykori Magyar Királyság néhány kiváló gazdasági, gazdaságföldrajzi, vízrajzi, geológiai, közlekedési és pénzügyi szakembere (máig érvényesen) nem gondoskodott volna. A régi nyomdász dinasztíából származó Emich Gusztáv m. kir. kereskedelemügyi miniszter által 1920-ban – másodízben – kiadott magyar-angol “*Magyarország gazdasági térképekben*” című nagyalakú gyűjtemény alig ismert ma már, holott a korszak egyik tudományos és nyomdatechnikai csúcsteljesítménye. Bár a Párizs környéki békéknek könyvtárnyi szakirodalmuk van, a hol tárgyilagosságot, hol érzelemvezérelt érvek közt viszonylag csekély szerepet játszik a legobjektívebb argumentum: a térkép.

Holott a tények érvényesítéséhez a vonalról vonalra, adatról adatra ellenőrizhető mappánál szembeötlőbb, s főképp vitathatatlanabb eszköz nem létezik. Félmúltunk valóságos tragédiája, hogy az Emich-féle kétnyelvű, világszínvonalú kiadványt követő, Rónai András által írt “Térképezett történelem” soha nem épült be tisztességes és vállalható politikai érveink közé. Nem használtuk önvédelemre, ellentétben Emich térképtárával.

Rónai András a gr. Teleki Pál alapította Államtudományi Intézet munkatársa volt. Könyve először 1989-ben (Magvető), majd 1993-ban (Püski) jelent meg, kilenc nyelvű adattárral, mégsem válhatott a külföldi szakirodalom alapművévé, mert szakszerű fordításáról azóta se gondoskodtak. Ugyan eljutott többek közt a Washingtoni Kongresszusi Könyvtárba, de ottani példányait a román Securitate ellopatta, s tudomásom szerint pótlásukra nem került sor. Hasonlóan járt Palotás Zoltán tanulmánykötete, “A békeszerződések katasztrofális következményei” (1991 magánkiadás, 2008 Szenczi Molnár Társaság), amely ugyancsak cáfolhatatlan gazdaságföldrajzi, természeti erőforrás- és közlekedési érvekre alapoz.

A trianoni veszteség meghaladásához elsősorban annak széleskörű és tárgyilagossá nemzeti értékelésére volna szükség, hiszen a (méltányos) politika egyik forrása a történettudomány. Márpedig a huszadik századi Európa a kézenfekvő következtetések levonásában éppen nem jeleskedik. A Párizs környéki békerendszer és a Németországot aránytalanul sújtó hadisarc nyílegyenesen vezet a bolsevizmus, a nácizmus és a fasizmus

kialakulásáig, a második világháborúig, Kelet-Közép-Európa szovjet gyarmattá süllyedéséig, végül a trianoni utódállamok: Csehszlovákia és Jugoszlávia széteséséig, majd a délszláv polgárháborúig. Jóllehet a történeti-etnikai és gazdaságföldrajzi abroszokon már első ránézésre szembeötlő a hagyományos koncepciók tarthatatlansága, mi több: azok várható tragikus kimenetele.

A “Magyarország gazdasági térképekben” első kiadása 1919 év végén látott napvilágot. Mai szemmel nézve is elképesztő teljesítmény az első világháborús veszteség, a Károlyi-féle polgári radikális közbizonyosság, majd a vörösterror sújtotta széteső Magyarországon. Már abban ötvenhét mappa szerepel. Megjelenésére is idejében került sor; több mint hat hónappal a trianoni békeszerződés aláírása előtt. Nem tudni, Apponyiék használták-e a tárgyalások vagy azok előkészítése során. Feltehetően nem, mivel az oktrojált megegyezés szorgalmazói nem hagytak rá időt, de a tényekre egyébként sem voltak kíváncsiak. Magyarországnak a lehető legrosszabb sajtója volt, a nyugati politikusoknak meg rossz lelkiismeretük. A franciák a sok évszázados Capeting/Valois/Bourbon és a Hohenstauf, majd a Habsburg-ház ellentéteit, illetve a francia királyság és a Német-Római Birodalom történelmi viszályát óhajtották mindörökre megszüntetni és a németek felé tájékozódó erős Magyarországot harmadára zsugorítani, szövetségesei pedig a fakuló gloire fényezését a következmények mérlegetelése nélkül támogatták. E történelmi “revans” idestova száz éve akadályozza a délkelet- és kelet-közép-európai stabilitást és a gazdasági fejlődést.

A gyarmattartó Franciaország törekvéseiben a versenytárs német és osztrák-magyar ipar kiiktatása is jelentős szerepet játszott. A britek (hagyományosan) az európai megosztottságban voltak érdekeltek, míg az USA részben az angolszász szolidaritást tartotta szem előtt, részben Wilson elnök magasztos naivitását; végül soron Amerika érdektelenségét. Az antant kelet felé ütközőövetet fabrikált, ehhez pedig jó ürügyet szolgáltatott az utódállamok önállósulási törekvése.

Ugyanakkor Európában nemcsak az angol Seton-Watson uszító magyarellenes cikkeit és a cseh Beneš politikai rágalmaikat, illetve történeti-földrajzi hamisításait olvasgatták. A “Magyarország gazdasági térképekben” második kiadásának előszava szerint “A belföld és a kül-

föld annyira érdeklődött a megjelent munka iránt, hogy új kiadás vált szükségessé.” Míg az első gyűjtemény ötvenhét, a második hetvennégy térképre és hat grafikonra épül. A részletesen okadatolt mappák az utolsó békeév, 1913 gazdaságföldrajzi viszonyain alapulnak. Ugyancsak az előszóban olvasható: “A mellékelt gazdasági térképek szerint Magyarország egyes vidékei gazdaságilag teljesen kiegészítik egymást; az ország hegy- és vízrajzi térképe pedig arról tanúskodik, hogy a forgalmat, az erdőgazdálkodást, a folyamszabályozást és általában az egész vízgazdálkodást Magyarország területén célszerűen csak egy kéz igazgathatja.”

A trianoni békeszerződés időpontja 1920. június negyediké, a nagyalakú kétnyelvű album második, bővített kiadása ugyanazon év júliusa –, vagyis alig egy hónappal követi a diktátumot. Nyilván időbe telt annak előkészítése és sajtó alá rendezése, ami azt jelenti, hogy tudós alkotói, bár tisztában voltak a döntés elkerülhetetlenségével, örökérvényűségét határozottan elutasították. Még annak tartósságában sem hittek. A kor legkiválóbb szakértői fogtak össze, hogy a Kárpát-medence viszonyait érdelemmentes, szikár tényekkel igazolják. A kormány megszemenő támogatását élvezték a kiközösített és elszegényített Magyarországon – amiért az utókor nem lehet eléggé hálás – s ami bőven megszívlelendő tanulság ma is. A kiadvány kommunikációs csúcsteljesítmény, melyhez hasonlók a sokféle érdekellentét nyomán repedező Európai Unióban éppolyan szükségesek és elsődleges nemzeti érdekeink lennének, mint amilyenek kilencvenegy évvel ezelőtt voltak.

A “Magyarország gazdasági térképekben” széleskörű adatgyűjtésen alapul. Pillérei: az 1913. évi gyáripár számai és a Központi Statisztikai Hivatal idevágó kiadványai; Papp Károly munkája, “A Magyar Birodalom vasérc- és kőszénkészlete”; a kiváló vízügyi szakember, Kvassay Jenő műve, a “Die Ungarische Donau”; a Róna Zsigmond és Fraunhofer Lajos-féle “Magyarország hőmérsékleti viszonyai”; Héjas Endrétől a “Magyarország esőzési térképe 1900-tól 1910-ig”; Scharfarzik Ferencről a “Magyarország kőbányái 1902-ben”; Treitz Péternek a Földtani Közlöny 1918. évi 10-12. számában megjelent írása, a “Magyarország klimazonális talajtérképe”; végül Halaváts Gyula “Ötven év a gőzlokomotívval vontatott vasutak történetéből” című térképsorozata, mely a Magyar Mérnök- és Építész Egylet közlönyében, 1896-ban látott napvilágot. A vízerő- és energia két térképét dr. Hoór-Tempis Móric címzetes műegyetemi tanár, az MTA rendes tagja készítette. A kultúrkorszakok közt a paleolitikum feldolgozása dr. Hillebrand Jenőtől, a Magyar Nemzeti Múzeum őrétől, a neolitikum, a réz-, bronz- és vaskorszak ismertetése Bella Lajos ny. főreáliskolai igazgatótól származik, a római kort pedig dr. Wollanka

József, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályigazgatója dolgozta fel.

A többi térkép is a korszak legkiválóbb szakembereinek a munkája. A földgáz- és sóbányászat adatait Böckh Hugó helyettes államtitkár, az MTA rendes tagja, a vasércbányászatét Bíró Pál vezérigazgató, a széntermelését Wieser Vilmos bányaigazgató állította össze. A kiterjedt és igen alapos gyűjtemény feltérképezi a könyv- és hírlapkiadást, az árvízvédelmet, a mezőgazdasági- és ipari oktatást, a kereskedőtanoncok képzését, a posta-takarékpénztárakat, a dohánybevéltőhelyeket és egyebeket, vagyis a Kárpát-medence teljes szellemi és anyagi vertikumát.

Emich Gusztáv miniszter, kiadó, a két szerkesztő: Edvi Illés Aladár miniszteri tanácsos és Halász Albert iparfelügyelő, valamint az említett szakférfiak műve nemcsak forrásértékű, hanem időtálló. Kár, hogy az angol fordító neve nem szerepel a kolofonon, ezért érdemes volna felkutatni. Ugyanis a “Magyarország gazdasági térképekben” legalább annyira a külföld, mint a belföld elfogulatlan tájékoztatását szolgálja. Sajátos előrelátásra utal, hogy a választott idegen nyelv nem az akkor Közép-Európa-szerte legelterjedtebb német és nem a diplomácia által használt francia, hanem az angol.

Gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter sarkos megfogalmazását: a Kárpát-medence “magyar kultúrfölényét” a térképgyűjtemény messzemenően igazolja – de helytálló európai összevetésben is. Magyarországon 1910-ben az írni-olvasni tudók aránya 68 százalék, köztük messze legtöbben a Dunántúlon, a Duna-Tisza közén, Észak-Alföldön, a Felvidéken, a Partium és Erdély magyar-székelty többségű megyéiben élnek (a társult horvát-szlávón, tehát nem törzsmagyar területek adatait a térkép nem tartalmazza). Az írástudatlanság leginkább az erdélyi román és a délvidéki szerb lakosságra jellemző. A könyvkiadás, valamint a napilap- és folyóirateloszlás is egyértelmű magyar túlsúlyt mutat, abban a korszakban, amikor cenzúra és nyelvi akadályok nem léteznek, s az országlakosok (csekély) többsége nem magyar anyanyelvű, tehát a művelődés-tájékozódás csupán igény és anyagi áldozat dolga. Főképp a könyvkiadásra jellemző, hogy a Kárpát-medence középpontjából sugarasan hatol a peremvidékek felé. Van néhány partiumi, erdélyi és egyetlen szászföldi bázisa (Brassó), mely megmutatja, hogy az írott kultúra miféle gyökerekből táplálkozik.

Korrekt megközelítés a népszaporulat és a kívándorlás ábrázolása, rögtön azután a nagybirtokok megjelenítése, ami súlyos ok-okozati összefüggésekre utal. Ugyanakkor a Széchenyi István emlegette hitel, vagyis a működő gazdaság alapja az 1913. évi adatok alapján 5023 pénzügyintézetben testesül meg. Sokatmondó, hogy többségük takarékpénztár és földhitelintézet, illetve 3191 szövetkezeti társulás. Ezek betétállománya az év végén

háromezermilliárdnyolcszázötvenkétfélmillió aranykorona, ami azt mutatja, hogy a magyar gazdaság fejlődőképes és stabil szerkezetű.

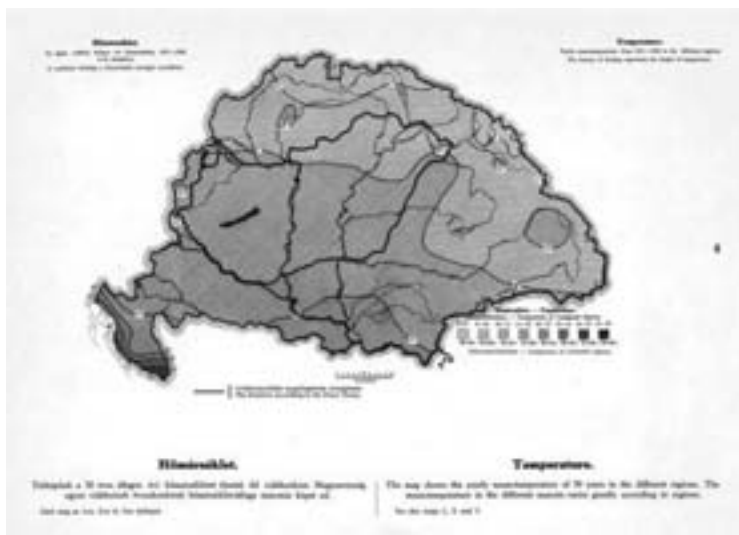
Az agráripari Kárpát-medence mezőgazdasági, szőlészeti-borászati, erdészeti és bányászati szakiskolái is arányos eloszlást mutatnak. Külön térképeken szerepelnek a kenyérgabona és a takarmány vetésterületei, a mézgyűjtő helyek, a lábasjóságok nevelőhelyei, az erdők, a selyemhernyó-tenyészetek és más ágazatok. Az iparoktatás adatai és az intézményi megoszlás ugyanolyan sokatmondó. A történeti Magyar Királyság fennállása utolsó ötven évében, az első világháború végéig óriási összeget fektet a tanonciskolákba. A kiadás 1868-tól 1917-ig százhuszonnégymillió aranykorona, ebből nyolcvanötmillió állami forrás. Ötven különböző felső ipariskola, valamint háromszáz tanfolyam működik, évente huszonötezer hallgatóval. Az idevágó térkép szövegéből idézve: "A békeszerződés megállapította határ mellett a maguk nemében egyedülálló iskolák sora vész el..." A veszteség Erdélyben, Felső-Magyarországon és Fiumében (Rijeka) kerekén huszonöt nagymúltú és magas színvonalú tanintézmény, s jóval több tanonciskola, az egyetemekről nem is beszélve. Magyarországon az 1884. évi ipartörvény (XVII. tc.) iskolaszervezési kötelezettséget ír elő minden olyan községben, melyben legalább ötven inas van, ugyanakkor a mesterekre terheli az iskolalátogatás ellenőrzését. Az eredmény: az 1913-1914-es tanévben 746 iparos- és kereskedőtanoda van, összesen 136 000 tanulóval, köztük 9000 kereskedőinással – ami mai szemmel nézve is egészséges arány. Ezek évi összköltsége négy milliárd aranykorona.

Hosszan sorolhatnánk, hányféle szakmai szempontból ábrázolja félmúltunkat és veszteségeinket e térképgyűjtemény. Tények, tények, tények, melyek nélkülözhetetlenek (lennének) az objektív történelemokta-

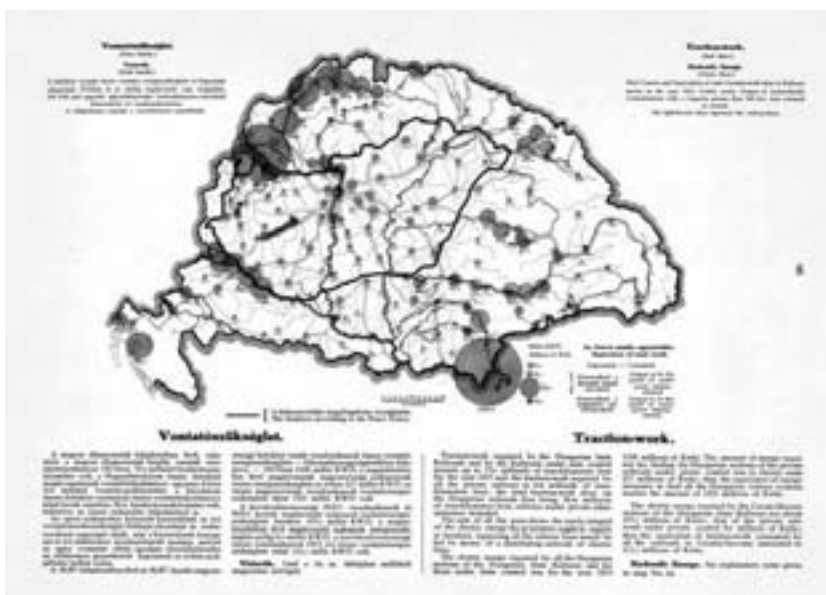
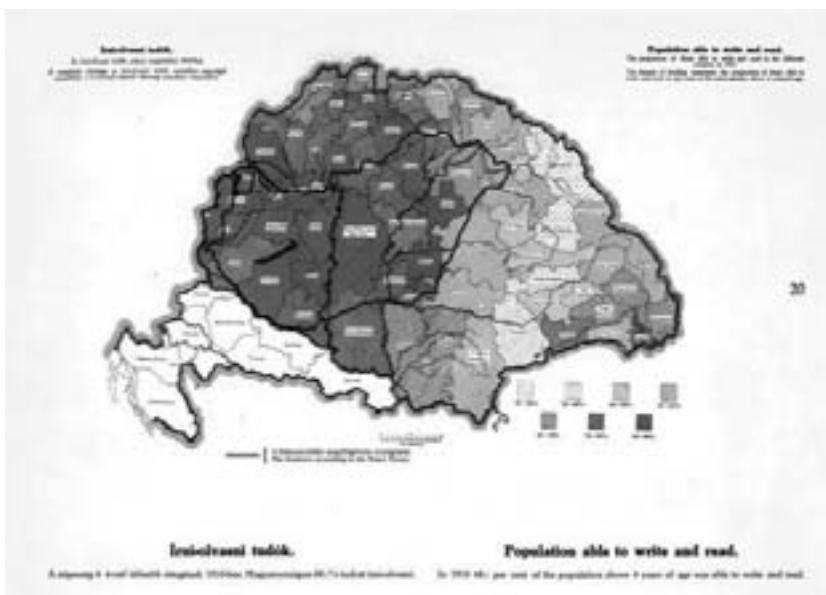
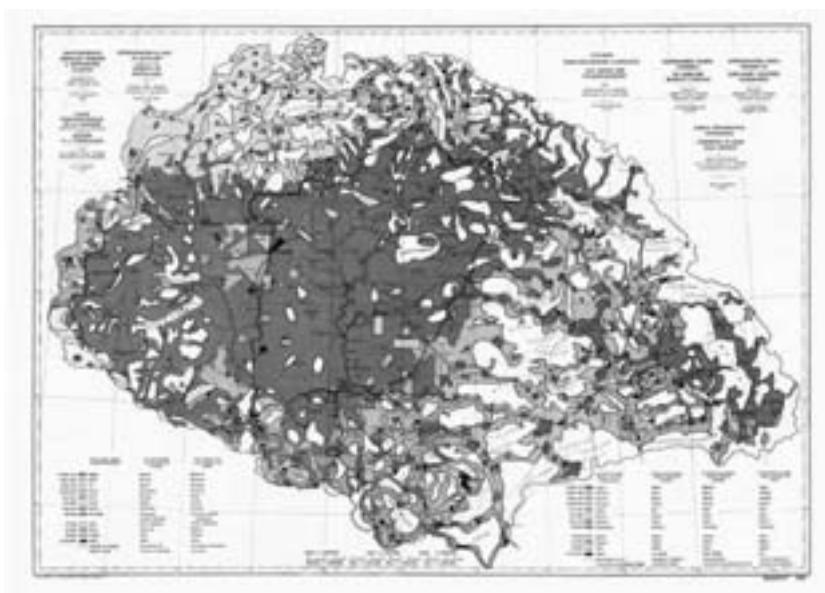
táshoz. Nemcsak a felvidéki magyar temetők feldúlása és megsemmisítése, hanem mindenekelőtt az oktatás szétverése mutatja, minek köszönhető a térség süllyedése, beleértve az utódállamok gazdaságát. A bányák, az ipari létesítmények, a közlekedési vonalak, a mezőgazdasági feldolgozóüzemek, az egymást kiegészítő termőterületek, az állattenyésztés a hitelintézetek, sőt a kórházak, börtönök és egyéb közintézmények elcsatolása a Kárpát-medencei népek és népcsoportok közös vesztesége, mely a mai napig érezteti a maga pusztító hatását. Természetesen mindez igaz a kultúrára nézve is. Mondhatni: a Kárpát-medence és tágabb környéke egy alapvető történelmi sérelem foglya, melyből a kelet-közép-európai nemzeteket egyelőre az Európai Unió sem képes kiszabadítani. A megoldás a sokat emlegetett szembenézés a múlttal, melynek egyik alapvető eszköze az Emich-féle térképtár.

Az utolsó előtti mappa – nem véletlenül – mutatja az egyenes adók forrásait és eloszlását. 1913-ban a Magyar Királyság összes állami bevétele kerekén kétezeröttszázmillió aranykorona, a kiadás kétezerháromszázmillió, vagyis a többlet kétszázmillió. 1909-1913 között mind a bevételek, mind a kiadások emelkedést mutatnak, de az arány kiváló: a bevétel 45 százalékkal, a kiadás 35 százalékkal növekedik. Ez az eredmény ma is bőven vállalható volna, nemhogy Magyarországon, de jóformán Európa-szerte.

A "Magyarország gazdasági térképekben" óriási előnye az áttekinthetőség. A kor ragyogó nyomdatechnikai megoldása az egyes térképlapok elé kötött áttetsző pausz a trianoni határ ábrázolásával. Világosan mutatja, mitől fosztották meg az ezer éven át szervesen fejlődő Magyar Királyságot. E sorok írójának meggyőződése: a ma már szinte fellelhetetlen térképtár nélkül nem lenne szabad magyar, délkelet- és közép-európai történelmet oktatni.

(Megjegyzés: Aba Botond grafikusművész, a Szabadkéz Kiadó vezetője megjelenteti a Magyarország gazdasági térképekben reprint kiadását, mely remélhetőleg eljut Szerbiába is, mind az érdeklődő magyar, mind a szerb olvasókhhoz.)

1918 – Őszirózsák

Kevés olyan színház és rendező van, aki úgy érzi, hogy rátalált a neki való témára, és abból tud folyamatosan építkezni, előadást létrehozni, és mindehhez megfelelő művészi eszközöket, és nem utolsósorban közöniséget is talál. A Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház ilyen színház, és András Attila ilyen rendező. Az örök és kifogyhatatlan téma: a magyar történelem. Kell ehhez eltökéltség, hivatástudat, hazaszeretet és egészséges gondolkodás, valamint az értékek megőrzésébe vetett hit. A színház és a rendező már bizonyított: a *Halottak napjától virágvasárnapig*, *A világ és a vége*, a *Magyar Piëta* című előadások osztatlan sikert arattak határon innen és túl.

A *Halottak napjától virágvasárnapig* a Trianon utáni időszakot eleveníti fel drámai erővel, *A világ és a vége a Jönnek! és az Adjátok vissza a hegyeimet!* című Wass Albert-regények színpadi adaptációja, a *Magyar Piëta* pedig az 1944-es délvidéki népiirtással foglalkozik. Nem könnyű témák ezek, és aki a Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház előadásaira látogat, az ne két óra könnyed szórakozásra számíton.

Ebben az évben újabb megmérettetésnek jött el az ideje.

Az 1918-as esztendő mérföldkő volt a magyar történelemben. Sok minden történt ebben az évben, ami előrevetíti a két évvel későbbi trianoni békediktátumot. Ezek a történelmi események azonban még soha nem kaptak helyet a magyar színpadokon. Ezért az *András Attila* által írt és rendezett **1918 – Őszirózsák – Zuhanórepülés** című előadás szintén mérföldkőnek számít. A bemutató 2011. november 10-én volt a Duna Palotában, a következő előadás szintén itt volt november 22-én.

A történet 1918. október 28-tól 1918 karácsonyáig tart, és egy fegyvergyárban kezdődik. Egy olyan fegyvergyárban, ahol jól átítatott papírral fedik be a harci repülőgépek szárnyainak alsó felületét. Egyszerű, hétköznapi emberek dolgoznak itt, akik akaratlanul is belekeverednek a történelmi és politikai játszmákba. Innen már nincsen kiút, nincsen visszaút, mert ha nem azt teszik, amit mondanak, vagy sugallnak nekik, akkor például könnyen állami gondozásba kerülhetnek a gyerekeik, mint Erzsébet (*Bicskei Flóra*) esetében, elveszítik a munkájukat, mint a cselekmény során Géza (*Kálló Béla*), és a lejtőn már nincs megállás.

Az előadásban tulajdonképpen három szereplő állandó: a Narrátor (*Bicskei István*), valamint Pogány (*Molnár*

Zoltán) és Cudar (*Mess Attila/Incze József*) figurája. A Narrátor információkat hoz-visz egyik szereplőtől a másikig, néha rendez is a dolgokat, ugyanakkor a néző felé is közöl. Egyfajta játékmester szerepét tölti be: elmondja, hogy éppen hol vagyunk, milyen időben, a szereplők személyazonosságát is lényegében ő határozza meg. Sokat látott és tapasztalt ember benyomását kelti. Pogány és Cudar ördögi figurák, mindenütt jelen vannak, és egyértelműen a rossz oldalt képviselik. Pogány behálózza és kihasználja Erzsébetet, Cudar mindezt végigasszisztálja, miközben ő a gazdag gyárosné (*Szalay Petra*) szeretője és kihasználója. Mindketten hazudnak, csalnak, ezek a tulajdonságok szinte elválaszthatatlanok a személyiségüktől.

Feltűnnek a színen többé-kevésbé ismert történelmi személyiségek is, mint Borojević tábornagy, vagy Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, magyar királyi honvédelmi miniszter, mindkét szerepet Dóczy Péter játssza, de láthatjuk Károlyi Mihályt és József főherceget is.

Az előadás tehát a hétköznapi ember kis játszmái és a nagypolitika világa között lavírozik, összeköti őket a Narrátor, valamint Pogány és Cudar figurája.

A néző szeme előtt kibontakozik a szomorú 1918-as esztendő, a nagy háború utolsó éve, a maga papírszárnyú repülőivel, papírtalpú bakancsaival és fel nem robbanó gránátjaival együtt. Az előadás megpróbálja megfejtetni az okokat, bemutatni a történéseket, amelyek az őszirózsás forradalom kitöréséhez vezettek. Olyan, mintha belenézni egy nagy varázsgömbbe, a politika boszorkánykonyhájába, ahol mintegy felülről látjuk, hogy éppen mi történik az Astoria szállóban, látjuk a részeges Lindert, az új honvédelmi minisztert, aki soha többé nem akar katonát látni, látjuk, hogy mire képesek az emberek, ha csak egy kis lehetőség is nyílik arra, hogy a hatalom közelébe jussanak. Eszükbe sem jut, hogy nem többek, mint mások által mozgatott bábok.

Néztem az első előadást, és megérintett a csend a nézőtérben. Előadás után sok embertől hallottam, hogy utána fog nézni a történelmi eseményeknek, mert az előadás kíváncsivá tette, és habár van némi fogalma erről az időszakról, de behatóbban szeretné tanulmányozni. Másik nézői megjegyzés volt az előadás szünetében, hogy nem készült fel megfelelően az előadásra. Úgy éreztem, hogy a munka nem volt hiábavaló. A Magyar

Kanizsai Udvari Kamaraszínház előadásaira valóban fel kell készülni nézőként is. És ez nemcsak azt jelenti, hogy szép ruhába öltözünk, hanem a lelkünket is felvértezzük, hiszen a legtöbb esetben megdöbbentő történelmi ismeretekhez jut a néző, amit nem is olyan egyszerű előadás után magunkban feldolgozni.

A Magyar Királyság 1918-as szétesése történelmünk egyik legmeghatározóbb eseménye. Lassan már száz év is eltelt azóta a szomorú ősz óta. Érde-

mes még egyszer megjegyezni, hogy más történelmi eseményekről előadások sora született, de ezt a pillanatot színházban még nem idézték fel. A Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház ennek tudatában állította színre az őszi eseményeket, hiszen nyoma minden magyar ember lelkében ott él, és hatását a mai napig érezteti. Célunk: legfőbb feladatunk felnőni eleink érényeihez. Az előadást eleink emlékére, lelkünk üdvéért hoztuk létre.

1918 – Őszirózsák – Zuhanórepülés

1. JELENET NARRÁTOR

Bicskei István

NARRÁTOR: Hölgyeim és uraim! Engedjék meg, hogy üdvözljem önöket Budapesten, a Kárpát-medence szívében. A város a Duna két partján terül el, a bal parton Pest, a jobb parton Buda. Buda ősidők óta lakott, jelenlegi nevét az egykori hun nagykirály, Attila testvéréről kapta. A régi időkben nem a jelenlegi helyén, hanem attól kissé északabbra helyezkedett el. A mostani várhegyen először boldog emlékezetű IV. Béla királyunk, az újjáépítő, emelt várat, az országot akkor elpusztító tatárjárás után.

A vár felépítése után, a távoli múltban, sokszor időztek itt nagy királyaink fényes udvarai. Az ország fővárosává Mátyás király, az igazságos tette.

A várat ma pont 232 éve és 58 napja vívta vissza a töröktől jelenlegi királyunk, IV. Károly egyik elődje, Károly Lipót, Lotaringia hercege. Ma, mi európaiak, keresztények és keresztények, katolikusok és reformátusok, evangélikusok és unitáriusok, baptisták és adventisták, az Úr 1918-ik évét írjuk, október hónap 28-ik napját. Az ateisták, tudományos szocialisták, kommunisták ugyanezeket az évszámokat használják,

csak Isten helyett, az időszámításunk kezdete óta kifejezést alkalmaznak.

Idén, a budai hegyek erdőinek lombja idő előtt váltott színt, s ment át a zöldből okkersárgába. Néhol a tölgyek már rozsdabarnák. Ott fenn, a János-hegyen, az Erzsébet-kilátó felhőbe burkolózott, borús az idő, szemerkél az eső, a hőmérő 12 fokot mutat, pár fokkal kevesebbet a sok éves átlagnál.

Fenn, a budai várban, a királyi palota körül, most aludtak ki a fények. A palota estéenként villanyfényben úszik. A város nagy részét még mindig gázlámpák, külső kerületeket itt-ott petróleumlámpák világítják meg. De a légszusz és a petróleum mára már hiánycikk lett, az élelmi-szert fejadagra osztják, és minden más lett. A mindennapok is mások, nem olyanok, mint a boldog békeidőkben. Már negyedik éve folyik a nagy háború.

Ez a háború, amely lassan közeledik a végéhez, pont olyanra sikeredett, amilyenek tizenhárom évvel kitörése előtt, egy akkor fiatal angol képviselő, Mallboro hetedik hercegének harmadik fia, Sir Winston Randolph Spenser Churchill jósolta az angol parlamentben. „Egy európai háború nem lehet más, mint kegyetlen, szívet tépő küzdelem, amely, ha valaha is élvezni fogjuk a győzelem keserű gyümölcseit, szükségképpen igényli, esetleg több éven keresztül a nemzet teljes férfilakosságát, a békebeli iparágak teljes felfüggesztését és a közösség minden életenergiájának egy célra való koncentrációját, ez csak a legyőzött pusztulásával és a győztesek végzetes kimerülésével végződhet. A demokrácia bosszúállóbb, mint a kabinetek. A népek háborúi borzalmasabbak lesznek, mint a királyok háborúi.”

Fegyvergyárban dolgozni ma kiváltságnak számít, ugyanis a mesterek, a szakmunkások nem kapnak behívót. Ők azért, hogy sorozatban gyárthassák a harc eszközeit, mentesülnek a harc kockázataitól. 1918. október 28-a van, hajnalhasadás. A munkások most indulnak a gyárakba. Kezdődik a reggeli műszak. Ez a tér itt körülöttem a műhely csarnoka. A cégnek, az Észak-Pesti Fegyver- és Lőszergyárnak az egyik kisebb műhelye. Ágyúalkatrészeket gyárt. A színpad szélén az az asztal az én asztalom. Én vagyok a portás. Minden nap feljegyzem, ki mikor érkezik és távozik a munkahelyéről. Nemsokára megjelennek társaim, akik most gyári munkásokat játszanak, később más szerepekben is látni fogjuk őket.

2. JELENET
NARRÁTOR, GÉZA

NARRÁTOR: Jó reggelt, Géza.

GÉZA: Jó reggelt. Sándor már megérkezett?

NARRÁTOR: Ő is csak az imént, maga sem késett el. Pár perc még van a műszak kezdetéig.

GÉZA: Hol van?

NARRÁTOR: Átment a raktárba, valami alkatrészek hiányoztak.

GÉZA: Mi hiányozhat? Tegnap mindent a helyén hagyunk.

NARRÁTOR: Nem tudom, majd kiderül. Hogy van a család?

GÉZA: Az asszony betegeskedik, a gyerekek vékonyak, de egészségesek, köszönöm, jól vannak. Az öcsémtől kaptam tegnap levelet.

NARRÁTOR: Hála Istennek. Akkor jól van?

GÉZA: Igen, a repeszeket kiszedték, kapott pár napi pihenőt. Aztán vissza a Piavéhoz.

NARRÁTOR: Ez a gyerek vasból van.

GÉZA: Abból, csak attól tartok, a vas is rozsdásodik, meg el is pattanhat, ha túlfeszítik.

NARRÁTOR: A mai nehéz időkben, nincs akit ne kéne félteni, de a maga öccse igen szerencsés.

3. JELENET
NARRÁTOR, GÉZA, SÁNDOR

/Sándor egy rakás alkatrészt cipelve, be/

SÁNDOR: Eltűntek az ütőszegek és az ütőszegefelhúzó tengelyek!

GÉZA: Az hogy lehet?

SÁNDOR: Nem tudom.

GÉZA: Hadianyag nem tűnhet el!

SÁNDOR: Nem. Mi mindent, szokás szerint, a helyén hagyunk. Határozottan emlékszem.

Varga Tamás

GÉZA: Valaki járt itt az éjjel?

NARRÁTOR: Én csak egy órája jöttem, azóta senki.

/Csend/

SÁNDOR: Kivizsgálás, kihallgatás, jegyzőkönyv.

GÉZA: Szembesítés.

SÁNDOR: Mint fegyvergyári munkások a katonai ügyészség alá tartozunk.

NARRÁTOR: Új a város katonai parancsnoka. Újak a katonai ügyészek is.

GÉZA: Nagy a baj.

/Csend/

SÁNDOR: Hallották, hogy tegnap egy tucat tüntető felment a királyi palotához, betörték az előtérbe, az egyik csukott ablakon kidobtak egy széket, majd kitzűzték a vö-

rös lobogót? A palotaórség nagyrészüket összefogdos-
ta, de voltak, akik megszöktek.

GÉZA: Én nem hallottam! Nem politizálok, megyek dol-
gozni. A mai adag fegyveralkatrész mellett az eltűnteket
is le kell gyártanunk. Ha egyáltalán van elég alapanyag
a raktárban! Ez az egyetlen kiút. Gyerünk. Senkinek egy
szót se. Maga sem! Megértette?

SÁNDOR: Egy szót se, különben kiderül, hogy ön lopja a
hadianyagot. Lesz rá két tanú!

GÉZA: No, de Sándor!

SÁNDOR: Gondolj a gyerekeidre.

NARRÁTOR: Nyugodjanak meg, uraim. Bennem meg-
bízhatnak.

SÁNDOR: Nem bízik én magamban sem! Hogy bíznék
meg másokban?

NARRÁTOR: Nagy kár.

SÁNDOR: Igen! Nagy a kár! Én ezért nem felelhetek! Itt
sem voltam! Maga volt itt! Hol vannak azok az alkatrészek?

NARRÁTOR: Nyugodjon meg, Sándor.

SÁNDOR: Hogy nyugodhatnék meg? Ha börtönbe kerü-
lök, mi lesz a gyerekekkel? Megvonják a fejadagot. Nem
fogok keresni, nem vehetek semmit a feketepiacon sem!
Mi lesz a gyerekeimmel? Így is alig tudjuk összekötni az
elsejét az elsejével!

NARRÁTOR: Ma két új, tapasztalt munkás érkezik. Ve-
lük együtt...

SÁNDOR: Hogy bízhatnék meg ismeretlenekben? Olyat
is hallottam, hogy a rendőrség detektíveket küld a gyá-
rakba, hogy ellenőrizze a nyersanyag felhasználását,
megakadályozza a szabotázsokat! Ébredjen fel! Háború
van! Mindenkit mindenhol ellenőriznek! Lehet, hogy de-
tektívek költöznek a nyakunkra!

4. JELENET

NARRÁTOR, GÉZA, SÁNDOR, ERZSÉBET

NARRÁTOR: Erzsébet! Várjon, Erzsike, várjon. Kérem
Erzsike, álljon meg!

/Erzsébet megáll./

GÉZA: Csókolom, Erzsike.

SÁNDOR: Jó reggelt.

NARRÁTOR: Sándor, magának vigyáznia kell...

Kálló Béla és Bicskei Flóra

SÁNDOR: Állandóan vigyázok, folyton folyvást figyelek,
de ennek ellenére csőstől jön a baj! Most is itt van! Hová
tette maga azokat az ütőszegeket és az ütőszegefelhúzó
tengelyeket? Maga volt itt! Én itt sem voltam.

NARRÁTOR: Nézze Sándor, csőstől jön a baj, ha az
ember jobban hisz a saját félelmeiben, mint a kegyelmes
Isten óvó gondviselésében.

SÁNDOR: Isten, ugyan már... Maga ebben a világban él?
Géza, hallod te, hogy ez itt miket papol? Mit bámulsz, indulás!
Húzzunk bele, mielőtt még az a két rohadt fakabát a nyakunk-
ra költözik, persze becsületes munkásoknak öltözve!

(Géza, Sándor ki)

5. JELENET

NARRÁTOR, ERZSÉBET

ERZSÉBET: Jó reggelt.

NARRÁTOR: Fogadja legmélyebb részvétem.

(Erzsébet kezéből kiesik a táská. Térde megröggyan.)

NARRÁTOR: Jöjjön, üljön le.

ERZSÉBET: Maga már tudja? Hogyan tudhatja... Ho-
gyan történhetett? Tegnap délután jött az értesítés, és
egy bronz vitézségi kereszt. A gyerekek mind a négyen
futottak, a postás kezéből kikapták a levelet, a csomagot,
Józsi, a legnagyobb felnyitotta a dobozt: - Aput kitüntet-

ték! Apu hős lett! Elolvastam, a falnak támaszkodtam. A frissen meszelt fal felé fordultam. A gyerekek tombolva ünnepeltek. Éreztem a méz szagát. Elfordultam a faltól. Émelyegtem. Csak a szívdobogásomat hallottam. Elin-dultam. Kinn voltam az utcán. Harangoztak. Vecsernyé-re harangoztak. Letérdeltem, imádkoztam. A vállamhoz ért egy kéz, lecsaptam. Valami suhanc beszélt hozzám, nem értettem. Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus. A suhanc egy papírt nyomott a kezembe, a papíron nagy betűkkel nyomtatott szöveg, a betűk nem álltak össze bennem szavak-ká, hiába néztem őket. A papírt kiejtettem a kezemből. Ott volt egy másik ember, kopott egyenruhában, az is kiabált, az is adott egy ugyanilyen papírt. Imádkozzál érettünk bű-nösökért, most és halálunk óráján. Ámen. A katonaruhás felhorkant, ez a nő megőrült! Megőrült a fájdalomtól! Su-hancok vettek körül és velem példálóztak a járókelőknek. Fura betanult magyarsággal beszéltek. Voltak köztük orosz hadifoglyok is. Röpcédulákat osztogattak. Elrohantam, futottam. Éjjel értem haza. Jolán, a nagyobbik lány elren-dezte a többieket, neki se mondtam semmit. Mit mondjak? Meddig hallgathatok? Ültünk, hallgattunk. Felkeltem, elin-dultam. Most itt vagyok. Az úton hallottam, itt belül csak azt hallottam, és végül fennhangon zsolozsmáztam: Mostantól fogva boldogok a holtak, akik az úrban haltak meg. Így van, mondja a lélek: pihenjék ki fáradalmaikat, mert tetteik elkí-sérik őket. ... A tetteik elkísérik őket.

NARRÁTOR: Üljön le szépen, Erzsike. Készítettem ma-gának forró csokoládét. Fogadja el, kérem.

ERZSÉBET: Forró csokoládé?

NARRÁTOR: Tavaly amikor tönkrevertük Caporettonál az olaszokat, a hadizsákmányból szerzett az egyik ismer-rősöm. Féltretem. Nagyon finom. Nyugtat, megnyug-tatja a lelkét, kedves Erzsébet.

ERZSÉBET: Megnyugtatja a lelkem. Mennem kell dol-gozni. Le kell ülnöm. Fel kell állnom. Mennem kell. Dol-goznom kell. Imádkozom.

NARRÁTOR: Várjon. Ne szóljon semmit. Csak álljon. Csitt! Majd a csend. ...Majd a csend megteszi. Most in-duljon el. Köszönöm.

ERZSÉBET: Köszönöm. Lövegcső, bölcső, csőszárfék, lövegcsőfar-gyűrű, ütőszeg, zárógyűrű, vezető sín, csőfar, lövegpajzs, hátrasiklást ellenőrző mérce, helyretoló rugó, ütőszeg, ütőszegfelhúzó tengely, az ágyú részei. Ezeken fogok ma dolgozni. Esténként néha az ágyúval álmodom. Meg más fegyverekkel. Valahogy meg kell szakítanom. Va-lahogy meg kell szakítanom, valahogy véget kell vetnem...

Csak a gyerekek... Ne haragudjon, de ön oly jó hozzám. A napokban, az újságban egy verset találtam, a régi időkről, a békéről. Magam elé teszem az újságot és nézem. Csak nézem. Meg sem érintem. Nem merem. Minden, ami jó, olyan régen történt. Hangosan még fel sem olvastam. Ne vegye tolokodásnak, felolvasná nekem?

NARRÁTOR: Erzsike én szívesen, de...

ERZSÉBET: Olvassa fel, kérem! A címet ne, a címet ne olvassa!

NARRÁTOR:

Mily meghatottan gondolok ma rája, hogy nyavalyatorősen és bután fekszünk a sárban, annyi könny után s szájunk a tébolyt és jajt kiabálja. Ezüstösen hullt a tél zúzmarája, öregapóként ült nagy trónusán az agg király, mi kávéztunk Budán s a végtelen békére nyílt a pálya. Én akkor voltam boldog. Aranyak bújtak rongyos zsebembe hallgatag és fájt az élet, a rejtélyes-édes. Diadalmas tűzével vert a nap. Sírtam, daloltam lombos kert alatt, mert költő voltam és huszonöt éves.

ERZSÉBET: Nem tudom, hol lehet most az az ember, aki ezeket a sorokat írta, biztos valahol idegenben, a föld alatt.

NARRÁTOR: Nem halt meg, Erzsike. Itt él, újságíró Pes-ten.

ERZSÉBET: Az jó. Az nagyon jó. Ő szerencsés. Köszö-nöm, megyek, amíg dolgozom, nem gondolkozom.

NARRÁTOR: Erzsike! Az újság...

ERZSÉBET: Nem érdekel, nem akarom kézbe venni többé, nem kell.

NARRÁTOR: De..

ERZSÉBET: Tartsa meg, vagy dobja el, nekem mind-egy. Többé nem veszem a kezembe!

/Erzsébet ki/

6. JELENET **NARRÁTOR**

NARRÁTOR: Gyűrött, kopott újságpapír. Pár lap pusztán, hiszen a papír is kincs a hosszú háborúban, amikor

már minden készlet kifogyott, minden kérésre, minden kérdésre egyszerű a válasz: nincs. És pontum! Az újság neve, a nap vége. Az Est. A Magyar Királyság legnépszerűbb napilapja. Ára: négy fillér. A hátsó oldal szélén, szépítkezési kenceficék hirdetései. Fényképek és pletykák szépasszonyokról. Kit kivel hol láttak, és ebből mi következtethető ki. A nagyszerű vers. A tojás ára, ajaj... Hoppá! Fényképek az olasz frontról és egy interjú. Még-hozzá nem is akárkivel! A cikket Pogány jegyzi. Érdekes figura. Hölgyeim és Uraim! Most sebesen, ahogy a dél tiroli Alpok zordon csúcsai között, a kavernák fedezékében megbúvó nagyalföldi baka vágyai szállnak, távoli otthonába maradt világszép, hosszú pántlikás arája felé, teremjünk most mi is a front mögött, a napfényes Olaszországban, Udine városában. Egy hetet visszautaztunk a múltba. Abba a múltba, amelyet az idő, ahogy nem véletlenül, mondani szokás, mindig megszépít. Erzsike férje, Tibor, még él. Két év után először kapott egyhetes szabadságot, eltávozással. Tegnap este érkezett a városba. Ma reggel átveszi a menetlevelet, azután a dél-előtt soha véget nem érő várakozásban fog eltelni. Csak kora délután fog meghalni, a vasútállomásra menet, egy kósza ellenséges repülőgép géppuskájának tüzetől. Ebben a palotában van a Császári és Királyi Hadsereg főparancsnoksága. Tavaly még az Olasz Királyi Hadsereg parancsnoksága székel ugyanabban az épületben. Az ablakok a Piazza Merkato Nuovo-ra néznek. A teret középkori, reneszánsz és barokk épületek övezik, most teljesen üres. Négy óra van, hajnalhasadás. A császári és királyi seregek parancsnoka, Svetozar Borojević tábornagy, aki mélyen hívő ember, most végez reggeli istentiszteletével. Engedelmükkel, én leszek a hadsegéde.

7. JELENET

NARRÁTOR, BOROJEVIĆ

(Ortodox templomi ének. Ikonosztáz előtt térdepelő főtiszt keresztet vet, felkel.)

NARRÁTOR: Tábornagy úr, minden frontszakasról be-futottak az éjszakai jelentések.

BOROJEVIĆ: Az asztalomon vannak?

NARRÁTOR: Igen. 52. ezred hadbírósa kérdi, Vladislav Pospíšek és Zdenek Zatopek katonaszökevények ügyében, hogy a statáriális rendelkezések érvényben vannak-e, a Császár és Király október 16-i rendelkezése után is?

BOROJEVIĆ: Igen. A hadba vonult sereg felett a főparancsnokság rendelkezik, Badenből nem érkezett más értelmű utasítás.

NARRÁTOR: Akkor...

BOROJEVIĆ: Mit akkor? Az ítéleteket végrehajtani! A rendet minden eszközzel fenn kell tartani!

NARRÁTOR: Szabadna megjegyezmem...

BOROJEVIĆ: Nem szabad. Ha felbomlik a rend, és elszabadul a pokol, mindennek vége lesz. Nézze meg, Oroszországban mi történik! Kiirtották az egész cári családot. Nézze meg az orosz tisztek, polgárok, nemesek sorsát, és azután hozzon döntést! Mindenkit ki-irtanak, akik az államot fenntartották vagy képviselték. Ha mi is anarchiába süllyedünk, akkor nemcsak nekünk lesz végünk, de az egész kontinensen ki fognak hunyni a fények, és senki nem fogja megélni, utódaink sem, hogy Európa fényeit ismét ragyogni lássa. Ezért a mostani áldozathozatal és vállalás a holnapot mentik valami még sokkal rosszabbtól.

NARRÁTOR: Van ilyen?

BOROJEVIĆ: Mért, ami most történik velünk, hihettük, hogy megtörténik?

NARRÁTOR: Nem.

BOROJEVIĆ: A parancsot kiadtam!

NARRÁTOR: Továbbítom, de lenne egy további kelle-metlen részlet is.

BOROJEVIĆ: Ne kerteljen.

NARRÁTOR: Magyar sajtóküldöttség érkezett.

BOROJEVIĆ: Mi közöm hozzá?

NARRÁTOR: Tisza István volt és Wekerle Sándor ügy-vezető miniszterelnökök ajánlásával jöttek, kérik, fogadja őket.

BOROJEVIĆ: Két perc, de előbb levelet diktálok a Királyi Felsőnek.

NARRÁTOR: Hívom az írnokat.

BOROJEVIĆ: Nem. A levelet én diktálom, Ön írja. Ahogy végeztünk, a parancsörtsztem azonnal elindul és a legnagyobb sürgőséggel adja a Császár és Király kezébe a levelet.

NARRÁTOR: A telefon célszerűbb lenne.

BOROJEVIĆ: A telefon már nem biztonságos. Üljön le és írja. Felséges úr! Két megbízható hadosztályt elkülönítettem. Az útra felkészítettem. A vasúti szállítást biztosítottam, Felséged parancsára egy nap alatt Bécsbe érünk. Az ügynevezett (idézőjelbe) osztrák ideiglenes nemzetgyűlést, amely szégyenszemre folyó hó 21-én kikiáltotta Ausztria elszakadását az osztrák–magyar birodalomtól, szétzavarom, a lázadókat elfogom. A fővárosban a rendet és a nyugalmat biztosítom. Most azt kell tennünk, amit Felséged előde, II. Ferdinánd tett, szinte pontosan háromszáz évvel ezelőtt, hasonló helyzetben. Felséged azonnali parancsát készen várva, töretlen hűséggel: Svetozar Borojević von Bojna tábornagy, az olasz front főparancsnoka. Vigyázzon, hadd írjam alá. Megértette a parancsot?

NARRÁTOR: Igen.

BOROJEVIĆ: A parancsörtisztem az előszobában várja a levelet. Az öt biztosító szakasz autójában jár a motor. Adja át a levelet és adja át a parancsot. Induljon! Küldje be a küldöttséget. Öt percem van rájuk. Az alatt az öt perc alatt térjen vissza.

/Narrátor ki, három újságíró be. Az Újság riporterét Géza játssza, Az Est lapét a Pogányt és Cudart játszó színészek. Cudar korabeli fényképezőgéppel érkezett./

8. JELENET

BOROJEVIĆ, RIPORTER, POGÁNY, CUDAR

RIPORTER: Tábornagy úr! Kérem fogadja tiszteletteljes köszönetünket, amiért fogadni méltóztatott bennünket. Az én lapom, mert hogy nem egy laptól vagyunk az urakkal, szóval az én lapom, az „Újság” Tisza István lapja, mindig a lehető legnagyobb elkötelezettséggel viseltetett ...

BOROJEVIĆ: Térjen a tárgyra.

RIPORTER: Igen. Csak. Nem. Jó. Azért bátorkodtunk megkeresni Nagyméltóságodat...

BOROJEVIĆ: Öt percem van az önök számára.

CUDAR: Ő a saját lapja által összegyűjtött szeretetadományt hozta a fronton szolgáló Magyar Honvédalakulatok számára.

POGÁNY: Mi pedig hosszú, kimerítő riportot fogunk készíteni Önnel, mind a jelenlegi, mind a várható hadászati helyzetről, valamint a mielőbbi béke lehetőségéről, természetesen a wilsoni elvek alapján!

Molnár Zoltán és Mess Attila

CUDAR: Igen, a wilsoni elvek alapján!

BOROJEVIĆ: Nem hiszem el...

CUDAR: Pedig igaz!

POGÁNY: Ő szeretetcsomagokat hozott, nem is keveset.

RIPORTER: Igen!

CUDAR: A magyar honvédeknek.

RIPORTER: Igen!

POGÁNY: Mi pedig pár kérdést feltennénk!

CUDAR: Ha nem haragszik.

RIPORTER: Két vagon élelmiszerrel érkezünk.

POGÁNY: Az is érdekelne bennünket, mi a maga véleménye arról...

CUDAR: ...hogy a haladó szellemű, szociáldemokrata többségű...

POGÁNY: Ideiglenes Osztrák Nemzetgyűlés tegnap ki-
mondta Ausztria kiválását a birodalomból?

9. JELENET
BOROJEVIĆ, RIPORTER, POGÁNY, CUDAR,
NARRÁTOR

/a Narrátor visszajön/

BOROJEVIĆ: Ezek itt kabaréfigurák vagy újságírók?

NARRÁTOR: Magas ajánlólevéllel érkezett újságírók.

BOROJEVIĆ: Az élelmet a hadtáp átveszi. Köszönjük. A fronton együtt él és hal nap mint nap a Monarchia összes népe és nemzete. A szűkkeblűség egyértelmű jele, hogy önök csak a saját honfitársaikra gondolnak. Az önök elei azért szavazták meg az örökös tartományok és Magyarország együttes birtoklását, a *pragmatica sanctio*nban, mert jól tudták, hogy külső erő ellen nem képesek egyedül megvédeni az országot! Ugyanezt a törvényt ugyanezért szavazta meg az én hazám, Horvátország országgyűlése is, és az örökös tartományok is ezért fogadták el! Ezért ne csak önmagukat szeressék. Becsüljék meg kellően a szövetség erejét.

POGÁNY: De a wilsoni tizennégy pont,...

CUDAR: A titkos diplomácia megszüntetése! A fegyverkezés csökkentése!

POGÁNY: A nemzetek általános szövetsége!

NARRÁTOR: Csend legyen. A tábornagy úr még nem fejezte be.

BOROJEVIĆ: Az önök által hozott élelmet megköszönöm, és a különben is szűkös, általános hadtáphoz csatolom. Ezt a témát befejeztem. A Trevistónál kialakított olasz hídfőre kilőtt 38 nehéz gránát közül egy sem robbant fel! Felháborító, hogy ennyi áldozat után a hátszárban milyen gyatra löszert szállít nekünk, akiknek itt, ezen a helyen, és ott, önök mögött, azon a vonalon, a fronton, élnünk vagy halnunk kell! Önök erről írjanak! Meg arról írjanak, hogy a mai reggelen is, hadbírósi ítélet alapján végeznek ki két katonaszökevényt, de a hátszárban akasztottak-e fel valakit azért, mert mi itt használhatatlan löszerezellel vagyunk kénytelenek küzdeni? Ezért halnak meg értelmetlenül tízezrek! Keressék meg a gyártókat és az átvevőket, és megtalálják a vevőket és a megvetteket! Keressék meg a korrumpálókat, akik pénzért érik el, hogy átvegyék tőlük a használhatatlan löszereket, a hamisított élelmiszert és a kartonpapír láb-

beliket! Keressék meg a nyerészkedőket, róluk írjanak, ne pedig, jobb esetben felelőtlen emberek, rosszabbik esetben, hazaárulók lázító beszédeit közöljék lapjukban. Különben melyik laptól érkeztek?

CUDAR: Az Esttől. Tábornagy úr, készíthetnék önről egy fotót? Esetleg utána egy közös fotót? Ez a tiszt itt / a *Narrátorra mutat/*, biztos szívesen lefényképez hármunkat együtt!

BOROJEVIĆ: Nem! Nekem sem kedvem, sem időm önökkel pózolni! Tegnapelőtt olasz repülők szórták le a fronton az Est október 17-i számából Lovászy Márton képviselő parlamenti beszédét, amelyben kijelenti, hogy ő és társai antant- barátok! Elképesztő, hogy ennyi véres év, és ennyi áldozat után, valaki szabadon az ellenséget élteti! Kész csoda, hogy inogva bár, de még tudjuk tartani a frontot.

RIPORTER: Tábornagy úr!

BOROJEVIĆ: Igen?

RIPORTER: Kétségtelen, hogy ellenségeink közénk küldött számos ügynökkel és minden más módon befolyásolják a közvéleményünket...

BOROJEVIĆ: Ez természetes, mi is ezt tesszük, ha tehetjük.

RIPORTER: Lázítják nemzetiségeinket és az alsóbb néposztályokat, de nem szabad összetéveszteni az ügynököket és a demokratikus és pacifista elveiket őszintén hirdetőket.

BOROJEVIĆ: Uraim, köszönöm, hogy meglátogattak. Nekem sajnós csak ennyi időm volt ma önökre.

CUDAR: Csak egy pillanat a fénykép.

(a vaku villan)

BOROJEVIĆ: Kifelé!

(Az újságírók kitakarodnak)

10. JELENET
BOROJEVIĆ, NARRÁTOR

BOROJEVIĆ: Határozottan megtiltom magának, fiam, hogy ilyen idiotákat még egyszer rám eresszen. A felvételt vegyék el tőlük és semmisítsék meg! Az autóm és a sofőröm készenlétben vannak?

NARRÁTOR: Több mint egy órája. Személyesen ellenőriztem.

BOROJEVIĆ: Én most kihajtatok a Piavéhoz, a frontvonalra. Meg kell nézzem, mért nem boldogulnak azzal a nyomorult hídfővel! Ha esetleg közben beérkezne az igényelt lőszerszállítmány, azonnal szállítsák tovább a gránátokat az ütegekhez!

Ha a Királyi felség parancsa érkezik, azonnal személyesen hozza utánam.

NARRÁTOR: Tábornagy úr, a szabadságotokat jóváhagyta?

BOROJEVIĆ: Az a pár, akinek jóváhagytam, mehet. Hagyja a formásokat, nem kell tisztelegnie. Viszontlátásra.

NARRÁTOR: Tábornagy úr!

/Tiszteleg/

/Borojević ki. A Narrátor a feszes vigyázból felelreszt. Átsétál a szín másik végére. /

NARRÁTOR: Bejöhet!

11. JELENET **NARRÁTOR, TIBOR**

TIBOR: Ezredes úrnak jelentem, Gerendás Nagy Tibor közlegény, a 7. gyalogezred rohamosztagosa, parancsára jelen!

NARRÁTOR: */Civilként, kilépve a katonatiszt szerepéből, bizalmasan, de nem bizalmaskodóan a közönséghez./* Pár óra múlva, Gerendás Nagy Tibor, Gerendás, Gerendás... Itt van! Az eltávozás engedélyezve. A pár óra múlva fölénk szálló ellenséges repülőgép gépfegyverének egyik lövedéke itt fogja átütni Tibor egyenruhájának a kabátját, a másik a has tájékán. Tibor kezéből a katonaláda kiesik, a tartalma szétszóródik, nem messze az állomástól, az utca kövezetén.
– Pihenj! A menetleveled, fiam.

TIBOR: Köszönöm.

NARRÁTOR: Mikor voltál utoljára otthon?

TIBOR: Ezredes Úrnak jelentem, tavaly, közvetlenül a caporettói áttörés után!

NARRÁTOR: És vár otthon rád valaki, fiam?

TIBOR: Igen, az asszony, a gyerekek, két öcsém, ők még kiskorúak, a nővérem, a húgom, a szüleim, mind a két nagyanyám, az apai nagyapám, igen sok barátom, a szomszédok, az iskolatársak...

NARRÁTOR: Jól van Tibor, fontos, hogy az ember ne magányosan, pusztai farkasként élje az életét.

TIBOR: Fontos. A seregben is elbúcsúztam a tizedtől, a szomszédos tizedtől, de a hadtápban és a tüzérek között is van barátom... Címeiket cseréltünk, már negyvenhárom megyéből vannak címeim. Nem tudom, ha ez mind elmúlik, lesz-e módom mindenkit felkeresni?

NARRÁTOR: Téged szeretnek az emberek.

TIBOR: Ezredes úrnak őszintén megvallom, én ebbe bele se gondoltam, de ahogy most ön mondja, igen, valószínűleg így van.

NARRÁTOR: Isten áldjon, gyermekem.

/Tibor szalutál és kimegy./

12. JELENET **NARRÁTOR**

Sokszor az is áldás, ha magához szólít. Most, mint szólított lélek a hívó szóra, angyalok szárnyán hagyjuk magunk mögött mi is a verőfényes Itáliát. Két irányba mehetünk, de ha az egyik irányba Tiborral indulunk, ott lesz egy kapu, amelyet senki ebben a teremben még egy ideig nem léphet át. Majd egy napon, hiszen tudjuk, ő se nem késik, se nem siet. */Csend/* Induljunk hát a másik irányba. A bűvös Budapestre. Itt vagyunk a királyi palotában. Az ablakok a Dunára, s azon túl Pest városára néznek. Jobbról a Ferenc József híd, itt középpűt, az Erzsébet híd, ott baloldalt a Margit híd. Maga a palota, hasonló volt a ma láthatóhoz, mégis egészen másképp nézett ki. Eltűnt az uralkodóház nevét viselő lépcső, csak a főkupola maradt meg, eltűnt a hét kis kupola, eltűnt a diplomatalépcső kapuja. Önmaga árnyéka az oroszlános udvar, már nem az eredeti a Hunyadi-udvar és a Szent György téri kapu. Már a palotán sincs minden úgy, ahogy régen volt. De mi most az eredetiben vagyunk. A palota előtt két tucat hóbörgő gyülekezik és az azonnali békét követeli. Egy automobil járó motorral várakozik, az imént szállt ki belőle Az Est két újságírója. Ők most a lépcsőházban vannak, nemsokára belépnek ebbe a terembe.

13. JELENET **POGÁNY, CUDAR**

/Narrátor ki, fényváltás, Pogány és Cudar be. Össze vannak verve. Nincs fényképezőgépük. Mindketten sántita-

nak, Cudar, az ablakhoz megy, kinéz, Pogány a terem egyetlen karosszékéhez támoanyag, leül./

POGÁNY: Mit látsz, az elvtársak megérkeztek?

CUDAR: Ne elvtársozz itt nekem, a falnak is füle lehet!

POGÁNY: Itt vannak?

CUDAR: Igen, itt vannak azok, akiket magad is láttál, amikor bejöttünk.

POGÁNY: Az a két tucat, akikkel szórtuk a városban a szórólapokat? Kevés.

CUDAR: Tudják?

POGÁNY: Igen.

CUDAR: Pontosan megbeszélted?

POGÁNY: Minden a legnagyobb rendben! Ha a mieink betörnek az épületbe, elkezdjük. Nem kell izgulni.

CUDAR: Nem kell izgulni? Ekkora verés után? Belehalok, ha megint így összevernek.

POGÁNY: Nem halsz bele, ezt is túlélted. Merni kell!

CUDAR: Én egész testemben reszketek, úgy félek, de merek!

POGÁNY: De mivel törjük be az ablakot?

CUDAR: Kirugdosni nem bírjuk.

POGÁNY: Azt nem, sántára veretett bennünket az a militarista szemét!

CUDAR: Ne is említsd nekem azt a vérgőzös gazembert! Alig mozgok, de már nem bírok magammal! Tegnap is azon kaptam magam, miközben az orvostól sántikáltam hazafelé, hogy az utca közepén állok, és torkom szakadtából ordítom: Éljen a szabadság! Halál Tisza Istvánra! Halál a háborúra! Éljen a wilsoni 14 pont!

Éljen a béke! Békét! Bárkivel, bárhol, bármi áron! Éljen a béke!

POGÁNY: Ne hergeld magad, ebben az állapotban nem bírlak lefogni!

CUDAR: Hideg víz kéne most! Jó sok!

POGÁNY: Észrevetted, hogy ebben a teremben, ahová beengedtek bennünket, nincs egyetlenegy mozdítható tárgy sem? Nincs egy váza...

CUDAR: Sehol egy szobor, amivel kiverhetnénk az ablakot!

POGÁNY: Ezek nem bíznak bennünk!

CUDAR: Azért nincs itt semmi mozdítható!

POGÁNY: Ezek sima tolvajnak, rablónak tartanak bennünket!

CUDAR: Na, csak egyszer kerüljek hatalomra!

POGÁNY: Figyelj, előveszem a vörös lobogót, a kezedre csavarom és te betöröd az ablakot.

CUDAR:

Nem, megvágatom a kezem! Elő ne kapd nekem itt a vörös lobogót!

/bejön egy lakáj/

LAKÁJ: Ő Királyi Fenségére, József főhercegre, várni kell.

POGÁNY: Igen?

LAKÁJ: Igen.

CUDAR: Nofene!

POGÁNY: Nem gondolja, hogy így ahogy van, üres ez a terem?

LAKÁJ: Nekem nincs véleményem.

CUDAR: Az nagy baj!

POGÁNY: Felhaborító!

CUDAR: Mondja, nem hozna gyorsan ide egy-két vázát?

POGÁNY: Vagy esetleg egy szobrot?

CUDAR: Mellszobor is jó lesz.

POGÁNY: De márványból legyen!

CUDAR: Nem, bronzszobor jobb lesz!

POGÁNY: Mitől lenne jobb a bronz a márványnál?

CUDAR: Jobban illik ahhoz az ablakhoz!

POGÁNY: Te kötekedsz velem?

CUDAR: Nem, te kötekedsz velem!

LAKÁJ: Uraim!

POGÁNY: Igen?

CUDAR: Itt vagyok!

LAKÁJ: Megnézem, mit tehetek önökért.

CUDAR: Értékelni fogjuk.

POGÁNY: Egy napon.

CUDAR: Meg fogja látni!

POGÁNY: Várjon egy percre. Siessen!

/Lakáj ki. Lakáj vissza./

LAKÁJ: Bocsássanak meg az urak...

POGÁNY: Igen?

CUDAR: Hát, nem tudom...

LAKÁJ: Az urak voltak már orvosnál?

POGÁNY: Voltunk.

CUDAR: Ne velünk törődjön!

POGÁNY: Hanem a szoborral!

CUDAR: Na, kifelé, kis lornyon...

POGÁNY: Egy-kettő!

/Lakáj ki./

/Ők ketten váraкоznak, Cudar az ablakhoz megy, kinéz./

CUDAR: Hú, a mindenit! Az elvtársak leütötték a palota-
őrt, és most törnek be! Betörték az épületbe!

POGÁNY: Na, végre! Felszabadulás!

CUDAR: És sehol semmi tárgy!

POGÁNY: Fogjuk meg azt a széket.

CUDAR: De kifér az ablakon?

POGÁNY: Majd csak kisegítjük valahogy!

CUDAR: Elő a lobogóval!

*/A széket odacipelik az ablakhoz, felemelik,
hogy kidobják. Sötét./*

14. JELENET

(A gyárban)

GÉZA, ERZSÉBET, CUDAR, POGÁNY

*/Cudar és Pogány kezéből minden szerszám kiesik,
szakavatatlank, ügyetlenek./*

Varga Tamás, Kálló Béla és Molnár Zoltán

GÉZA: Én gyorsan felállítom a keretet, maga egy-kettő
hozza a bordákat. Erzsike a vásznat kicsit arrébb tegye.
Maguk ketten jobban figyeljenek.

POGÁNY: Figyelünk!

CUDAR: Meredt szemekkel!

GÉZA: De lyukas kezekkel!

POGÁNY: Négy év frontszolgálat után...

CUDAR: Sebekkel borítva...

POGÁNY: Ez az első nap...

CUDAR: Hogy végre dolgozhatunk.

POGÁNY: Az ujjaim fémhez szoktak, nem fához.

CUDAR: A ravaszhoz!

ERZSÉBET: Akkor maguk az olasz fronton voltak?

CUDAR: Voltunk mi mindenhol.

POGÁNY: Minden frontot megjártunk.

GÉZA: Maguk világot látott emberek. De gyárban voltak már?

CUDAR: Milyen kérdés ez?

SÁNDOR: Amihez hozzáérnek, mint felvert réce a parti sásból, úgy zúg, repül ki a kezük közül. Ennek a gépnek kell majd repülnie, a front felett, nem a részeinek mellett!

POGÁNY: Négy évig csak a puskát fogtuk, a gránátot hajítottuk!

CUDAR: Maga bennünket ne féltsen! Mi a munka végét is megfogjuk.

SÁNDOR: Ahogy elnézem, a műszak végére talán lesz olyan szerszám, amely megmarad a kezükben.

ERZSÉBET: Hallgasson már, Sándor! Majd belejönnek!

/Sándor mellett elrepül egy kalapács/

SÁNDOR: Ha addig ki nem irtanak bennünket.

ERZSÉBET: Maguk sok országot megjártak, ugye?

CUDAR: Voltunk egy-két helyen.

ERZSÉBET: Mondják, voltak Bukarestben is?

POGÁNY: Ott is voltunk.

GÉZA: Az öcsém is volt ott! Kemény gyerek!

ERZSÉBET: A férjem is volt ott. Küldött is fényképet. Az egész tized rajta volt. Maga ismerős nekem valahonnan.

POGÁNY: Én magát most látom először!

CUDAR: Nem lehet, hogy tele van a világ a maga ismerőseivel, asszonyom?

GÉZA: Vigyázzon azzal a szerszámmal!

ERZSÉBET: Talán arról a képről, amikor elfoglalták Bukarestet. Maguk is a 72. gyalogezredben szolgáltak?

CUDAR: Nem! Mi sohasem szolgáltunk gyalogezredben! Mi huszárok voltunk és vagyunk! Aki egyszer lóra ül, az sosem száll le róla!

POGÁNY: Csak a golyó!

CUDAR: Vagy a repesz!

POGÁNY: Vagy a kozák szablyája!

/elrepül egy kalapács/

CUDAR: Mi túléltek.

POGÁNY: Lehet, hogy jobb lett volna ott maradnunk.

CUDAR: Én most is ott vagyok.

ERZSÉBET: Hol?

CUDAR: Nem tudom, sehol és egyszerre mindenhol.

GÉZA: Szegények, megviselte őket a frontszolgálat!

SÁNDOR: Géza, hiszékeny vagy! Legjobb lenne, ha maguk az idegosztályon lennének!

ERZSÉBET: Az én férjem gyalogos volt.

POGÁNY: Nekem állandóan a bátyám jár az eszemben. Ő a háború első hetében esett el.

GÉZA: Irgalmazzon az Úr a lelkének!

ERZSÉBET: Kérem, ne beszéljenek a halálról. Sajnálom a bátyját, őszinte részvétem, de kérem, beszéljünk valami másról.

POGÁNY: Semmi más nem maradt. És minden más lett. Amikor bevonultunk, nők még nem is dolgoztak gyárban. Magácska mióta dolgozik?

ERZSÉBET: Két éve. Amióta lehet.

CUDAR: Ahogy így elnézem, furcsa dolgok történnek egy nővel, ha munkába áll.

ERZSÉBET: Mégis mi?

CUDAR: Én nem tartom jónak, hogy egy nő gyárban dolgozzon.

ERZSÉBET: Miért?

POGÁNY: Mert a dolgozó nő valami szokatlan átalakuláson megy keresztül.

ERZSÉBET: Milyenen?

CUDAR: Ahogy így elnézem...

ERZSÉBET: Igen?

CUDAR: Úgy érzem, hogy maga megszűnt nőnek lenni, de férfivé sem vált.

SÁNDOR: Maga az ütőszögfelhúzó rúgót szerelje a lövegcsőfarrá. Legjobb lenne némán. Ne a munkát kerülje, míg bennünket leszerel a meséivel.

POGÁNY: Én mesét már régen hallgattam.

SÁNDOR: Amihez hozzányúlnak, minden szétesik! Maguknak orvoshoz kéne fordulni, elmegyógyászhoz! Új gyógymódjuk van. Villanyáram.

POGÁNY: Felnöttem, végigharcoltam egy háborút, most azért dolgozom, hogy a bajtársaim tovább küzd-hessenek! Maga meg engem heccel? Te engem... Te nekem!

SÁNDOR: Én pedig reggeltől estig dolgozom, az öcsém a fronton. A bátyám is kint volt két évig, most meg bent van a bolondokházában, árammal kezelik két hónapja, már csak mosolyog, de egész nap! Ez kéne maguknak is. Úgyhogy engem majd akkor tegezzenek, ha a kezelés után az első évet átmosolyogták.

POGÁNY: Na, ide figyelj öcsém! Neked kuss a neved! Bebújtál a gép mögé, hogy ne kelljen az ellenséggel szembenézned, amíg én térdig vérben gázoltam!

CUDAR: Nyakig a szarban, övig a vérben! Kezek, lábak, belek, megnyílt koponyák!

POGÁNY: Megjöttünk! Évekig voltunk künn, esőben, sárban, fagyban! Piros vérünktől vörösre festett, fagyott hóban! Most meg egy nyomorult szabotőrrel kell egy üzemben dolgoznom?

GÉZA: Nem igaz, Sándor nem szabotőr, és én sem vagyok az!

CUDAR: A bolondokházába akarsz bennünket zsuppolni, te nyomorult! Oda, ahol a szerencsétlenekekből hülyéket gyártanak.

SÁNDOR: Én csak jót akartam maguknak, meg a gyárnak. Vigyázzon, ez a propeller tengelye! Volt.

GÉZA: Mondom, hogy nem szabotál! Dolgozik, mint a ló!

CUDAR: Kuss legyen, táltos paripák!

POGÁNY: Különben jön a nyergelés!

CUDAR: Majd a lovaglás!

POGÁNY: Nem, mégsem.

CUDAR: Mért nem?

POGÁNY: Mert, ilyen két gebét, nem lehet sarkantyúzni.

CUDAR: Akkor előbb az abrakolás! Odakötjük őket a jászolhoz ...

/Karolina átmegy a színen/

MINDENKI: Méltóságos asszony...

Szalay Petra

SÁNDOR: Ez két nyomorult, utolsó provokátor! Most már fogják be, elég volt!

POGÁNY: Neked volt elég, mitől? Nekem volt elég! Négy évig, az én talpam alatt remegett a föld!

CUDAR: Mi négy évig ólomesőben, te meg itthon hízol, pofázol?

POGÁNY: *(Erzsébethez/* Maga meg mit áll itt, feszesen, mint faszent a pácban!?

ERZSÉBET: Hát...

CUDAR: Hagyd békén.

ERZSÉBET: Köszönöm.

CUDAR: Ez egy dolgozó nő, ugyanolyan nyomorult, mint a megbénult, megsántult vagy megvakult bajtársak.

POGÁNY: *(Hátba vágja, otthagyja)* Bocs, bajtárs.

SÁNDOR: Jöjjön, üljön le, Erzsike.

ERZSÉBET: Hagyja, Sándor. Nem ülök le. Ez két faragatlan bunkó! Most már tudom, honnan ismerem őket.

GÉZA: Honnan?

CUDAR: Engem ugyan nem!

POGÁNY: Ha én nem ismerem magát, maga hogy ismerhetne engem?

CUDAR: Én mondtam, ne igyál annyit!

ERZSÉBET: Fogják be a pofájukat! Mocskos hazudozók! Nem sül le a bőr a pofájukról? Az én férjem harcolt, küzdött, mindent elviselt a hazánkért! Maguk közönséges szélhámosok! Beteges hazudozók! Felismerem önöket! Maguk szórták a rölapokat, önök tüntettek, az én szomorúsággal, nyomorommal példálóztak! Az ellenséget éltették! Az ellenséget! Fiaink, férjeink, fivéreink gyilkosait! Maguk senkik. Nullák. A nullánál is kevesebbek! Fogja be a pofáját! Majd akkor nyissa ki ismét, ha a férjem és többiek hazaérnek a frontról! Ők majd elintézik magukat! Istenem, az uram! Tiborom! Mindenhatóm. Maga se ne mondjon, se ne tegyen semmit. Maradjon nyugton. Majd én behozom, amit kell.

/Erzsébet ki/

GÉZA: Melyikkel kezdjük?

SÁNDOR: Én, azzal a kis köpcössel...

GÉZA: Kiverem a fogait...

SÁNDOR: Én, kicsupálok a bordáit és beépítem a szárnyba!

GÉZA: Leverem a veséit!

CUDAR: Ne durvuljanak az elvtársak!

POGÁNY: Békeség testvérek! Békekesség...

/Erzsébet be/

ERZSÉBET: Megérkezett a rendőrség!

SÁNDOR: A rendőrség!

GÉZA: A rendőrség!

POGÁNY: A rendőrség!

CUDAR: A rendőrség!

SÁNDOR: Az eltűnt hadianyag miatt jöttek!

GÉZA: Vagy a papír miatt!

SÁNDOR: Milyen papír miatt?

GÉZA: Hiába mondtam a főmérnöknek, a gyártulajdnosnak, hogy nincs az a papír, amely helyettesítheti az erős vitorlavásznat a gépek szárnyain!

SÁNDOR: Ez nem a mi bűnünk. Ha idejönnek, nekünk van végünk, ha az irodákba, a főmérnöknek és a tulajnak! Nézzük meg!

GÉZA: Nem merem.

POGÁNY: Hol az ablak?

CUDAR: Itt az ablakon rácsok vannak!
/rémulten összenéznek/

POGÁNY: Jaj! Ne is mond!

CUDAR: Megint, kapni fogunk!

POGÁNY: Én már hozzászoktam. Majd hozzászoksz te is!

CUDAR: Én nem tudok hozzászokni! Úgy félek, hogy síkítani tudnék!

POGÁNY: Kuss legyen!

ERZSÉBET: Maguk ketten, tegyék le a szerszámokat! Untig elég volt az a kár, amit eddig produkáltak! Tegye le azt a kalapácsot!

POGÁNY: Erzsike, én...

ERZSÉBET: Magának annyi! Ott álljanak és várjanak! Majd jönnek! Behoztam a papírt a szárny belső felületére? Hova tettem? Géza! Behoztam a papírt?

GÉZA: Én nem láttam, Erzsike, ebben a nagy izgalomban!

SÁNDOR: Nem.

ERZSÉBET: Tudja, Géza, maga engem, annyira, de annyira...

GÉZA: Tudom, Erzsike drága, ezt már megbeszéltük.

ERZSÉBET: De, mért van ez a ... honnan ez a... lehetséges?

GÉZA: Erzsike drága, Isten útjai kifürkészhetetlenek!

ERZSÉBET: Uram, Atyám! Nem hoztam be a papírt! Megyek, hozom!

POGÁNY: Erzsike, várjon!

ERZSÉBET: Mit akar?

POGÁNY: Erzsike...

ERZSÉBET: Fogja be a száját!

POGÁNY: Bocsásson meg nekem, Erzsike.

ERZSÉBET: Mit akar?

POGÁNY: Most, a bitó előtt, mert rám bitó vár, elnézését szeretném kérni mindenért, amivel megbántottam. Amiért semmibe vettem. Nem akartam, hogy felismerjen. Félttem. Igen, mi voltunk ott. Most már mindegy, megvallhatom. Megvallom magának, drága Erzsike. Mi voltunk ott. Mi ketten, és az elvtársak. Az azonnali békéért tüntettünk. Ne haragudjon ránk, hogy magával példálózunk. Magácskával. Az én ötletem volt.

ERZSÉBET: Nem érdekel.

POGÁNY: Ahogy megláttam magát, mintha az ég szakadt volna rám.

ERZSÉBET: Micsoda?

POGÁNY: Rám szakadt az ég, és egy másik helyen voltam, egy másik időben. Béke volt és csend. Semmit sem hallottam. Köröttem az elvtársak némán kiabáltak. Csak magácskát láttam. És valami megrezdült bennem. Valami felszakadt. Valami, amiről én már nem is reméltem, hogy velem megesik, megeshetik. Valami, amiről én már lemondtam, bár éreztem, hogy ez minden embernek jár, nekem is.

ERZSÉBET: Miről beszél?

POGÁNY: A szerelem.

ERZSÉBET: A szerelem? Mit tudhat egy tuskó a szerelemről?

POGÁNY: A lombfosztott tuskóban, a korcsban is megmarad a néhai élet sajnó emléke. Mint bennem. Sorsom, a magány halálos ellenfelem. Úgy éreztem, már nem tudom leküzdeni. Áteresztettem magam a halálnak. De éltem! Jártam, mozogtam, beszéltem, csak itt belül, itt legbelül semmi nem volt, csak élettelen sivatag! Harapós lettem és aljas. Irigy és rátarti. Míg rám nem szakadt az ég.

ERZSÉBET: Miket nem mond.

POGÁNY: Most, hogy magát nézem, sötét pej paripán vágatok, fekete sörénye lobog a szélben, mögöttem a fogyó hold, előttem a zúgó erdő. Érdemes volt élnem. Most már meghalhatok.

ERZSÉBET: Mért kéne meghalnia?

POGÁNY: Mert felforgató vagyok. Mert katonákat, tiszteket tettem katonaszökevénné. Mert mindent megtettem, hogy elhintsem a kételyt a hit helyén, hitetlenséget hozzak létre. Mindezt valamiért, ami sosem volt, és talán sosem lesz. Mert betörtem a királyi palotába! És mert a rendőrség a nyomomban van. Tudják, kit keresnek. Most az irodán, az új munkások névsorát böngészik. Ismerik az álneveimet. Minden kijáráshoz állítottak embereket. Innét én már kisétálni nem tudok.

ERZSÉBET: Úgy sajnálom magát.

POGÁNY: Valamit hallottam, a rendőrség?

ERZSÉBET: Jaj!

POGÁNY: Még nem jöttek?

ERZSÉBET: Még nem, hála Istennek!

POGÁNY: Teljesen megfélekedtem róluk.

ERZSÉBET: Én is!

POGÁNY: Ahogy magácskát nézem.

ERZSÉBET: Legyen hozzám kíméletes, kérem.

POGÁNY: Az leszek. Ígérem.

/Narrátor be./

15. JELENET

GÉZA: Készüljenek! A méltóságos asszony érkezik! Maga oda álljon, maga mellé. Sorakozzanak fel. Úgy. A munkaadójuk jön, a kenyérük. Vigyázz!

16. JELENET **ELŐBBIEK, KAROLINA**

MINDANNYIAN: Méltóságos asszony!

KAROLINA: Jó napot, mindenkinek. Géza, legyen szíves.

/Géza odamegy a méltóságos asszonyhoz/

GÉZA: Parancsoljon velem, asszonyom!

KAROLINA: Géza, el kell ismernem, magának velem szemben igaza volt.

GÉZA: Nagyon sajnálom, asszonyom. Számomra ez nem okoz örömet.

KAROLINA: Maga nekem nélkülözhetetlen támaszom.

GÉZA: Köszönöm, asszonyom. Igazat mondtam önnek?

KAROLINA: Igen, Géza. Én mindig a legdrágább papírt vásároltattam a megoldás feltalálójával, a főmérnökkel, most mégis detektívek kerestek meg. A hadsereg szerint az a megoldás, hogy jól átitatott papírral fedjük be a harci repülőök szárnyainak alsó felületét, maga a szabotázs!

GÉZA: A főmérnököt letartóztatták?

KAROLINA: Nem.

GÉZA: Mért nem?

KAROLINA: Nincs a gyárban.

GÉZA: Megszökött!

KAROLINA: Az Astoria szállóban van, a Nemzeti Tanácsban.

GÉZA: A detektívek miatta jöttek?

KAROLINA: Igen is, nem is. Azt mondták, a papírszárnyak miatt jöttek.

POGÁNY: Akkor minden rendben van.

CUDAR: Akkor nincs semmi baj!

POGÁNY: Megnyugodhatunk.

KAROLINA: Maga megnyugodhat? Minden rendben van? Maga örül az én meghurcoltatásomnak, szégyenemnek? Azt mondta, nincs semmi baj!? Én elvesztem a tulajdonom, önök a munkahelyüket! Különb is, a szárnyakon kívül hetvennégy légsavarral kevesebb lett átadva a kelleténél! Itt lopnak? Az én üzememben lopnak! Talán elvitték tűzifának? Vagy otthon az asszonyoknak kell? Minek neki a légsavar? Felszereli a seprűre? Ki ez a két fura alak? Ezek az új munkások? Géza, mi történik körülöttem? Mondjon valamit nekem, Géza. Mért hallgat?

GÉZA: Asszonyom...

ERZSÉBET: Méltóságos asszonyom! Nézze el nekem, hogy hívatlanul, szavamat merem hallatni, olyan ügyben, amelyhez semmi közöm, de ez a férfi, aki itt áll melletttem, a látszat ellenére, ártatlan!

KAROLINA: De, hát Erzsébet, a maga férje...

GÉZA: Elesett, asszonyom. Tegnap jött az értesítés.

KAROLINA: Őszinte részvétem, Erzsébet. Mindenki menjen ki, egyenként akarok magukkal beszélni. Maga Géza, maradjon velem. Nem, inkább menjen és felügyelje őket az udvarban. */Pogányra mutat./* Magával kezdeném. */A többiek kiindulnak/* Nem, inkább magával! Oda álljon! Húzza ki magát, ha velem beszél! */Cudar kihúzza magát./*

17. JELENET
KAROLINA, CUDAR

KAROLINA: Gyere ide.

/Cudar nem mozdul./

KAROLINA: Érints meg.

/Cudar nem mozdul./

KAROLINA: Hogy lehetsz ennyire kegyetlen? Ha itt vagy, úgy jövök zavarba, mint serdülő leány, amikor először érzi át, mit jelent a férfi.

CUDAR: Elég volt! A rendőrséget elintézted?

KAROLINA: Igen. Nem volt egyszerű, egy hajszálon múlt, de elmentek.

CUDAR: Jól van. A rendőrfőnökből mit szedtél ki?

KAROLINA: Ha parancsot kapnak, löni fognak. Ha nem kapnak parancsot, előbb-utóbb átállnak.

CUDAR: Lövetni fognak! Azt kéne tudnunk mikor, de az a nő, akit beépítettünk a telefonközpontba, kibukott. Valakivel helyettesíteni kell.

KAROLINA: Kivel?

CUDAR: Kirúgod ezt az Erzsébetet.

KAROLINA: De hát, négy gyermek anyja, hadiözvegy...

CUDAR: Ne feleselj!

KAROLINA: Hogy lehetsz ennyire kegyetlen? Ez annyira izgató! Rogyadoznak a térdeim. Most akarok a tiéd lenni.

CUDAR: Most kimész és kirúgod azt az asszonyt!

KAROLINA: Nem bírok megmoccanni. Érz hozzám!

CUDAR: Kifelé!

KAROLINA: Erzsébetet mindenki szereti és sajnálja. Ha kirúgom, a többiek felmondanak! Mi lesz a gyárral?

CUDAR: A gyárnak annyi. Különben is, nem kell többet fegyvert gyártani. Ha sikerül hatalomra kerülnünk, többet egy puska, egy golyó sem megy ki a frontra!

KAROLINA: Fegyverre mindig szükség volt és lesz! Nem hallottad, hogy a Cseh Nemzeti Tanács beszüntette az egyetemi oktatást és minden egyetemistát besorozott? Magyarországtól 14 vármegyét követelnek!

CUDAR: Nem érdekelnek a csehek, a szerbek vagy a románok, nem érdekel semmi, csak a haladás! Bármí áron! Most megfordulsz, kimész, kirúgod Erzsébetet. Ő összeomlik. Amikor az öngyilkosság szélén, csak egy lépésre lesz az örülettől, Pogány, aki már uralkodik a lelkén, mentőövként felajánlja az állást a telefonközpontban. Erzsébet hálás lesz, és mindent megtesz, amit csak kérünk.

KAROLINA: Imádlak!

CUDAR: Elvárom. Na, kifelé.

/Karolina ki./

18. JELENET
GÉZA, SÁNDOR

Kálló Béla és Varga Tamás

GÉZA: Nézd, Sándor, valamit tennünk kell.

SÁNDOR: Mit tehetnénk?

GÉZA: Azt mondd, nem tehetünk semmit?

SÁNDOR: Nem tehetsz semmit!

GÉZA: Ez, olyan helyzet, amikor bűn a tehetetlenség! Négy gyermeknek, négy hadiárvának az édesanyjáról van szó!

SÁNDOR: Most, egy világ omlik össze. Lehet, hogy maga alá temet mindenkit. Bennünket is. Hallottad a híreket, a kormányunk, az osztrák-magyar kormány különbékét kért, a csehek elszakadnak. A háború napokon belül véget ér. Nem lesz szükség fegyverekre. Mi is, egykettőre munka nélkül maradunk.

GÉZA: Kedves barátom, repülőkre békében is szükség lesz. Olyan világ pedig még nem volt, amelyet ne a fegyverek uralnának!

SÁNDOR: Most azt hirdetik, hogy az jön, a pacifizmus!

GÉZA: Tudod, Sándor, a hazugság ragadós és bódító, mindig egyszerű és fájdalommentes megoldásokkal álltat. A fegyverekkel kapcsolatban van egy régi közmondás: ha nem akarod eltartani, a saját hadsereged, akkor idegen hadsereget kell eltartanod!

SÁNDOR: Ebben van valami.

GÉZA: Az, hogy a méltóságos asszony elbocsájtotta Erzsébetet, számomra érthetetlen és elfogadhatatlan. Beszélnem kell vele.

SÁNDOR: Maradj csendben. Különben, mindnyájunkat kirúgnak!

GÉZA: Sándor!

SÁNDOR: Igen, Géza?

GÉZA: Jó volt veled együtt dolgozni.

19. JELENET

GÉZA KAROLINA, CUDAR

KAROLINA: Meglep, kedves Géza, hogy ebben a korai órában, kerülve minden felesleges formalitást, bejelentetlenül rám tör! De szívből örülök meglepő közvetlenségének, mert látom, ez már az új idők jele. Mert új idők jönnek, kedves Géza, a fény uralmának, a békének és a pacifizmusnak az ideje.

GÉZA: Méltóságos asszonyom, én most nem a közvilágítás örvendetes terjedésének ügyében, hanem a négy hadiársvát nevelő Erzsébet miatt...

KAROLINA: Ne is folytassa! Kérem, ne emlékeztessen erre a számomra lelket rázó csalódásra!

GÉZA: Miben csalódott, asszonyom?

KAROLINA: Ebben a nőben!

GÉZA: Ha csalódott Erzsébetben, akkor önt félrevezették!

KAROLINA: Ön tiszteletlen!

GÉZA: Az igazságot tisztelem!

KAROLINA: A véleményére nem vagyok kíváncsi!

GÉZA: De asszonyom, az a feltételezés, hogy Erzsébetnek köze lenne..

KAROLINA: Hagyja abba!

GÉZA: Ön rendkívül kegyetlen!

KAROLINA: Csend legyen! Az árvákról gondoskodunk!

GÉZA: Hogyan?

KAROLINA: Minden kapcsolatom meg kellett mozdnom, és nem kevés pénzembe került, de végül sikerült! A négy gyermek állami gondozásba kerül! Elégedett?

GÉZA: Én ettől a pillanattól nem dolgozom az ön gyárában.

KAROLINA: Le is út, fel is út.

/Cudar be/

CUDAR: A virágok megérkeztek?

KAROLINA: Igen, az állomáson vannak vagonokban.

CUDAR: Mind chrysanthemum maximum?

KAROLINA: Nem, van köztük chrysanthemum morifolium és chrysanthemum coronarium is.

CUDAR: Mit bámulsz? Szerinted melyik a jobb? Ne válaszolj, nem érdekel.

20. JELENET

POGÁNY, ERZSÉBET

/Erzsébet leül a székre, a szatyrot magához öleli, leteszi az asztalra. A szatyorból elővesz egy kötelet, hurkot kezd rá kötni./

POGÁNY: */Kintről/* Erzsébet! Erzsike! Merre van? */bejön/* Végre megtaláltam! Tűvé tettem magácska után az egész várost!

ERZSÉBET: Itt vagyok. A város nem érdekel.

POGÁNY: Erzsike, drága Erzsike! Mi az a kezében?

ERZSÉBET: Kötél.

POGÁNY: Nem emelhet magára kezét!

ERZSÉBET: Most egy órája vitték el a gyerekeim. Jolán megszeppent nagy szemekkel meredt rám, a kicsik sírtak.

POGÁNY: Találtam a maga számára munkát!

ERZSÉBET: Tolvajt senki sem alkalmaz!

POGÁNY: Maga ártatlan!

ERZSÉBET: Az egyik oldalon a maga és az én szavam, a másikon a méltóságos asszonyé! Ki hinne nekünk? Maga még szabadlábban van?

POGÁNY: Ne velem törődjön. Nemsokára minden megváltozik, és mi együtt megyünk keresztül mindenben.

ERZSÉBET: Maga és én?

POGÁNY: Igen.

ERZSÉBET: És a gyerekeim?

POGÁNY: Azt is elintéztem. Most egyelőre hetente kétszer meglátogathatja őket.

ERZSÉBET: Mit kell tennem?

POGÁNY: A telefonközpontban fog dolgozni. A fordulat után előbb-utóbb, könnyítvén a szülők sorsán, az állam ügyis átveszi a gyermekek nevelését! Vegye úgy, mintha már hatalmon lennének! Élje az életét, szabadon, minden megkötöttség nélkül. Maga szabad! Szabadon valósíthatja meg önmagát!

ERZSÉBET: Kérem, nézzen meg jól! Én négygyerekes anya vagyok. Már nem vagyok fiatal.

POGÁNY: Ugyan, Erzsike drága, az ember addig fiatal, amíg annak képzele magát!

ERZSÉBET: Őszen és megtörtén is?

POGÁNY: Most még vannak, de a forradalom után, már nem lesznek megtört emberek!

ERZSÉBET: Nem lesz többé öregedés?

POGÁNY: A tudomány egy napon a betegségeket és a halált is legyőzi! Ma még elképzelni sem tudjuk, mi minden lesz, ha mindaz végre megvalósul, amiért küzdünk! A nagy békeharcos, az én példaképem, Lenin elvtárs, megígérte, és az ő szavában bízni lehet. Ha eljön a kommunizmus, nemcsak, hogy mindenkinek saját autója, de saját repülőgépe is lesz! Magunknak gyártjuk a szárnyakat! Én vagyok a légcsavar! Erzsike, drága, repüljünk együtt a város felett!

ERZSÉBET: Mikor láthatom először a gyerekeim?

POGÁNY: A jövő hónap közepén.

ERZSÉBET: Hol fogok dolgozni?

POGÁNY: A telefonközpontban. Maga lesz a drót!

21. JELENET

CUDAR, POGÁNY, NARRÁTOR, KAROLINA

CUDAR: A király nem nevezte ki Károlyit miniszterelnöknek!

POGÁNY: A zsarnok!

CUDAR: Az asszony a helyén van?

POGÁNY: Igen. A drót működik!

CUDAR: Most fognak összeszedni bennünket.

POGÁNY: Mért gondolod?

CUDAR: Mi is ezt tennénk!

POGÁNY: Nem biztos, hogy ők megteszik. Ha mi lennénk az ő helyükben, már régen elintéztük volna őket!

CUDAR: Két ezred érkezik ma az állomásra! Azok, akiket a városparancsnok sürgősséggel rendelt fel.

POGÁNY: Az elvtársakat, akik minden állomáson agítottak az azonnali békéért és az általános leszerelésért, elkergették! Ketten eltűntek.

CUDAR: Végünk.

NARRÁTOR/be/: Telefonon keresik.

POGÁNY: Engem?

NARRÁTOR: Igen.

CUDAR: Ki lehet?

POGÁNY: Valószínűleg a kereskedő...

CUDAR: Ja, a légcsavarok...

POGÁNY: Igen, a faáru.

CUDAR: Akkor azt is a nyakunkba varrják!

POGÁNY: Most vagy mi, vagy ők!

KAROLINA: /be/ A soroksári állomásra érkezett az inotai altisztképző két zászlóalja!

POGÁNY: A franc egye meg! Azok gyilkosok!

KAROLINA: Menekülj, mindenem! Feltűzött szuronyokkal, gépfegyverekkel, kézigránatokkal érkeztek. Négy tábori üteget számoltam meg a peronon, két 305-ös mzsarat most kezdtek leemelni a vagonról!

NARRÁTOR: A telefon önre vár. Tegyem le?

CUDAR: Mély férfihang, egyszerű alpári szókinccsel?

NARRÁTOR: Búgó női hang, egyszerű, de válogatott szókinccsel!

POGÁNY: Rohanak.

KAROLINA: Összepakoltam a legsürgősebbeket. Szerztem útleveleket. Van pénzem az alpesi köztársaságban. Szökjünk meg, csak mi ketten! Az inotaiak felállították a tábori ágyúkat a Ludovikánál. Simán porrá lőnek bennünket.

CUDAR: /Kinéz az ablakon/ Katonai járőrök! Állásokat foglalnak el szemben az épülettel!

KAROLINA: Meg fognak támadni bennünket. Te szép vagy, okos és jó.

CUDAR: Folytasd.

KAROLINA: De nem vagy katona. Meg fognak ölni.

CUDAR: Erre nem szívesen gondolok.

KAROLINA: Én nem tudok nem erre gondolni. Nem tudok élni nélküled!

CUDAR: Nehogy dalra fakadj nekem! Nem értem, miért nem támadnak? Szaladj, hozz egy üveg bort!

/Karolina ki, Pogány be/

POGÁNY: A drót volt!

CUDAR: Mit mondott?

POGÁNY: Lukasich beszélt a királlyal!

CUDAR: Mit akart?

POGÁNY: Engedélyt kért, hogy a tömegbe lövessen!

CUDAR: Akkor végünk! Most lenne jó szárnyakra kapni!

POGÁNY: Várj!

CUDAR: Mire? A golyóra?

POGÁNY: A Király megtiltotta, hogy a tömegbe lövessen!

CUDAR: Nem hiszem el! A marha!

/Kint pezsgős üvegek pukkanásai. Cudar, Pogány hasra vágódik. Karolina be, egy üveg, két pohár/

KAROLINA: A Király kinevezte Károlyit miniszterelnökké!

CUDAR: Ez biztos?

KAROLINA: Igen! Ujjong az egész szálloda!

POGÁNY: Akkor nekik végük!

II. FELVONÁS

22. JELENET

ÁLLAMTITKÁR: A nyolcvanhatos gyalogezred Szendrődnél, a tizennégyesek Šabacnál.

SZURMAY: Igyekezzen, az utódom bármely pillanatban megérkezhet.

ÁLLAMTITKÁR: Goldbach altábornagy erdélyi csoportja a Románia felé néző hágókon, tehát a 1. lovas hadosztály, a 17. és 29. népfelkelő ezred, a 113., 204. és 206. gyalogezred...

Dóczy Péter és Kálló Béla

TISZTISZOLGA: *(futva be, feszes vigyázzba vágja magát, szalutál)* Engedélyt kérek, hogy a honvédelmi miniszter úrnak, halaszthatatlan ügyben, jelentést tegyek!

ÁLLAMTITKÁR: Az engedélyt megadom.

TISZTISZOLGA: A Miniszter úrnak alázatosan jelentem, sürgős távirat érkezett a katonai hírszerzéstől.

SZURMAY: Hol van?

TISZTISZOLGA: Itt.

ÁLLAMTITKÁR: Kérem. Köszönöm. Maga mire vár?

TISZTISZOLGA: Engedélyt kérek a távozásra!

ÁLLAMTITKÁR: Az engedélyt megadom! Futólépésben lelépni! */Tisztiszolga ki/*

SZURMAY: Olvassa fel.

ÁLLAMTITKÁR: Uzsoki báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornoknak, Magyar Királyi Honvédelmi miniszternek. Szigorúan bizalmas.

SZURMAY: Hallgatom, államtitkár úr.

ÁLLAMTITKÁR: A román királyi kormány megkezdte az előkészületeket az általános mozgósítás kihirdetéséhez. A moldvai megyékben a lehetséges legteljesebb titoktartás mellett, már most behívtak 10 korosztályt. Az általános mozgósítás, értesüléseink szerint 25 korosztályt fog érinteni.

/Csend/

SZURMAY: Két évvel ezelőtt, több mint 400 000 katonával támadtak meg bennünket, közben elvesztettek egy háborút. Mi és a németek megszálltuk az országukat. Huszonöt korosztályt, ha akarnak, akkor sem tudnak fegyverbe állítani...

ÁLLAMTITKÁR: Azóta azért nekünk is jelentős veszteségeink voltak. Főleg a hadtáp állapota olyan...

SZURMAY: Tisztában vagyok a veszteségeinkkel és a hadsereg állapotával, remélem a lehetőségeinkkel is tisztában vagyunk. Folytassa.

ÁLLAMTITKÁR: Birladra települt a 3. és az 5. román hadosztály parancsnokság. Piatrán áll fel a 2. hadosztály, Bacaun a 14. hadosztályparancsnokság, Romanban a 7. hadosztályparancsnokság, Tecucion a 6. hadosztályparancsnokság.

SZURMAY: Hat új román hadosztály a meglévő tíz mellett.

ÁLLAMTITKÁR: Napokon belül vége a háborúnak, a románok pedig, akikkel márciusban békét kötöttünk, mozgósítanak.

SZURMAY: Körbeveszik Erdélyt. A háborúnak nincs vége, míg van, vagy mutatkozik új préda. A hágók megrohanására készülnek. Nekünk pusztán 30 zászlóaljunk van a helyszínen, abból is kettő hadtápszázlójuk.

ÁLLAMTITKÁR: Összesen 13662 puska és 82 ágyú, és két repülőszázad, miniszter úr.

SZURMAY: Legalább két hadosztályt kell kérnünk Erdély biztosítására. Azonnal táviratozzon a badeni főparancsnokságra. Lehetőleg az erdélyi hadkiegészítő területről besorozott, főleg magyar legénységű hadosztályokat kérjen. Most azonnal. Fegyverre és seregre van szükségünk, mert most vagy ütünk és harapunk, amíg lélek van bennünk, vagy történelmünk színterét, hazánkat kell feladnunk!

(Csörög a telefon. Az államtitkár felveszi.)

ÁLLAMTITKÁR: Igen. Az államtitkára. Máris adom a miniszter urat, császári és királyi fenség! József főherceg.

SZURMAY: Hívja be a tisztiszolgám, bízva meg a távirat elküldésével, ön maradjon mellettem.

(A telefonbeszélgetés alatt az államtitkár beinti a tisztiszolgát, csendben, hogy ne zavarja a telefonon érkezőket, kiadja az utasítást, a tisztiszolga gondosan ügyel)

vén, hogy zajt ne csapjon, ki. Az ajtó csendben becsukódik, majd kisvártatva dulakodás hallatszik az ajtónál, az ajtó mindkét szárnya kitérül, belép egy idősebb úr, akire egy láthatóan részeg fiatalabb támaszkodik. Az ittas fiatalember, hol táncra akar perdülni, akkor az idősebb úr lefogja, hol dalra akar fakadni, akkor az idősebb befogja a száját. Mögöttük a tisztiszolga lehajtott fővel széttárt karokkal.)

Parancsoljon velem, fenséged! Igen. Értem. Sajnálatos. A 22. marosvásárhelyi ezred? Sajnos meg kell erősítenem az egységek által kifejtett félelmet fenségednek. Az imént kapott hírszerzői jelentések szerint a román királyi kormány előkészületeket tesz az általános mozgósításra, amellyel egyértelműen megszegi a bukaresti béke vonatkozó rendelkezését. Már most, a mozgósítás kihirdetése előtt, Moldvában behívtak tíz korosztályt. A mozgósítás kihirdetése után további tizenöt korosztályt készülnék behívni. Függetlenül attól, hogy véleményem szerint mind a huszonöt korosztályt nem lesznek képesek fegyverbe állítani, a most behívott tizzel is túlerőben lesznek. Nem, a terepen lévő egységeink megbízhatóak.

IFJABB LINDER BÉLA: *(Kiszabadul az idősebb szorításából, felszakad belőle a dal)* Uccu gazda kapjál rúdra, a vendéget indítsd útra!

SZURMAY: *(megfordul)* Kik ezek? Mit keresnek itt? Dobja ki őket! Igen, fenség! A csapataik elhelyezkedéséből feltételezhető, hogy Erdély megszállására készülnek. Nem. Szerintem nem az 1916. augusztusi támadási tervük megismétléséről van szó, most az összes hágót készülnek megszállni, tehát általános invázióra készülnek. *(Államtitkárhoz)* Dobja már ki őket. Igen, fenség. Nekünk csak 28 használható zászlóaljunk van. Ezekkel a hágókat meg lehet szállni, de megvédeni őket a teljes román haderővel szemben, nem lehet. Ha a hágókon betörnek, a front szélesedik, a helyzet számunkra tarthatatlanná válik. Sürgősen kérek legalább két hadosztályt. Ezek nélkül reménytelen a helyzetünk. A távirat már elment Badenbe. Igen, a válaszról értesítem fenségedet. Igen. Holnap délelőtt. Vagyis nem én, az utódom, ugyanis a leváltásomat várom, bármikor megérkezhet az utódom. Igen. Isten óvjon bennünket, nemzetünket, hazánkat és a dinasztiát, fenség. *(Lassan leteszi a telefont, magába roskad, mintha egyedül lenne az irodában, leül.)* Két erdélyi ezred fellázadt, a hazaszállításukat követelik...

IFJABB LINDER BÉLA: Cifra kulacs, veres bor, miránk is kerül a sor! *(Hetyke legényesbe kezd, elbotlik a kancapében, elterül a rajta.)*

SZURMAY: Béla!

TISZTISZOLGA: *(Vigyázzba vágja magát)* Parancsára, tábornok úr!

SZURMAY: Kik ezek a duhajok? Mit keresnek itt? Hogy jutottak be ezek az én irodámba?! Most azonnal hajítsa ki ezt a két részeg disznót az irodámból, nem akarom, hogy a hivatali utódom, az új honvédelmi miniszter úr, ha megérkezik, azt higgye rólunk, hogy kocsmát nyitottam a miniszteri irodában.

TISZTISZOLGA: A miniszter úr megérkezett.

SZURMAY: Úristen!

IDŐSEBB LINDER: Jó napot kívánok, tábornok úr.

SZURMAY: Kihez van szerencsém?

IDŐSEBB LINDER: Hát, hozzám, de várjunk csak egy kicsit azzal a bemutatkozással, azelőtt még meg kell jegyezni, hogy az imént jólneveltségből nem akartam megzavarni a maga telefonbeszélgetését, de meg kell jegyezni a maga vádaskodásai után, hogy én nem vagyok részeg! Ezt meg kell jegyezni! Legfeljebb egy kicsit kaptos! No, de ekkora izgalom után!

SZURMAY: Engem felháborít az ön állapota és fellépése, de most, mindeneelőtt, a kiléte után érdeklődöm! Maga az én utódom?

IDŐSEBB LINDER: Dehogyan vagyok én a maga utódja! Hogy lehetnék én a maga utódja? Nézzen először tükörbe, utána meg rám!

SZURMAY: Akkor maga kicsoda?

IDŐSEBB LINDER: Én vagyok a maga utódjának az apja!

TISZTISZOLGA: Az anyját!

ÁLLAMTITKÁR: Béla! Maga hallgasson!

SZURMAY: Kinek az apja maga?

IDŐSEBB LINDER: Kinek lennék, a maga utódjának! A maga utódjának én vagyok az apja!

ÁLLAMTITKÁR: Ő az új honvédelmi miniszter?

IDŐSEBB LINDER: Igen, ő, az én fiam!

SZURMAY: Kérem a kinevezési okiratot.

IDŐSEBB LINDER: Itt van. Hol van? Béla, nincs nálad? Itt volt.

LINDER BÉLA: Nálam volt, de te elvetted.

IDŐSEBB LINDER: Nálam nincs. Hol maradhatott?

LINDER BÉLA: A Vörös Oroszlánban még nálunk volt?

SZURMAY: Béla!

LINDER BÉLA: Ne kiabáljon maga rám!

TISZTISZOLGA: Igenis, tábornok úr!

SZURMAY: Most azonnal tartóztassa le ezt a két részeg disznót! Szélhámosok! Értette, fiam?

Varga Tamás, Mess Attila és Molnár Zoltán

TISZTISZOLGA: Igen is! Tábornok úr! Örömmel teljesítem a parancsát! A falhoz! Borissza barmok! Kuss legyen, ne pofázz! Ha ki mered nyitni a pofád, akkora pofont fogsz kapni, hogy innen repülsz vissza, egyenesen a jó édes anyádba! Térdre barmok, mindketten! Befogod a pofád, mocskok! Kezeket tarkóra! Idefigyelj te szesztemető! Ha kiteríted a rókád a miniszter úr padlójára, akkor Hencidától Boncidáig fogom felnyalatni veled ennek a szép magyar hazának az Isten áldotta földjét!

SZURMAY: Államtitkár úr, kérem, azonnal hívja a városparancsnokot! Most!

ÁLLAMTITKÁR: Parancsára, miniszter úr! *(Az államtitkár tárcsázik)*

SZURMAY: Kérem a telefont! Lukasich tábornokkal akarok beszélni! Most azonnal! Államérdek! Micsoda? Tudod te lányom, hogy kivel beszélsz? Én báró Szurmay

Sándor vagyok, a Magyar Királyi Hadügyminiszter! Letette. Ez nem igaz! Letette a telefont! Azt mondja, csak a nemzeti tanács engedélyével kapcsolhatja a városparancsnokságot. Statáriális eljárást fogok követelni! Elfogalták a telefonközpontot?

ÁLLAMTITKÁR: Tisztelettel közlöm nagyméltóságoddal, hogy már vagy egy órája nem Lukasich tábornok a városparancsnok.

SZURMAY: Ki vette át a tábornok helyét?

ÁLLAMTITKÁR: Heltai százados.

SZURMAY: Egy százados!? Ki az a Heltai százados?

IDŐSEBB LINDER: Heltai százados úr egy igaz sportember és pacifista...

TISZTISZOLGA: Befogod azt a mocskos rókaszörös pofád, te kerge bájdorong, vagy ott rúgok beléd, ahol senki se lát, és te simán átszállsz szopránba! Egyet jegyezz meg, bárhogy is hívtak azelőtt, most a te neved kuss! Értetted? Vagy a tények taglalásától térjek át a tettlegelésre?

(Karolina berohan.)

KAROLINA: Félre az útból! Eresszenek be! A Nemzeti Tanács és a Katonatanácsok nevében, félre az útból! Károlyi Mihály, őfelsége a Király által kinevezett miniszterelnök nevében, utat! Jó estét mindenkinek.

SZURMAY: Asszonyom, kihez van szerencsém?

KAROLINA: Nagyméltóságú uram! Szerény személyem említésre sem lenne érdemes, ha nem a Nemzeti Tanács és Őfelsége, a Király által kinevezett miniszterelnök nevében keresném meg Nagyméltóságodat! Én csak a Nemzeti Tanács egyszerű futára vagyok. A megbízó levelem. *(Az államtitkár átveszi)* Remélem, nem veszik az urak tolakodásnak, ha nem a megbízásom folytán, pusztán egyszerű női kíváncsiságból, felteszek egy kérdést. Mit keres a honvédelmi miniszter úr a földön?

ÁLLAMTITKÁR: A két részeg lump közül az egyik az új honvédelmi miniszter apjának adta ki magát, és azt állította, hogy a másik, ez az elázottabb duhaj, a hadügyminiszter. Állítását nem tudta írásos kinevezéssel igazolni. A csalókat letartóztattuk.

KAROLINA: A miniszter úr kinevezése. A nagy zűrzavarban az Astoriában maradt. Parancsoljon. *(Az államtitkár*

átveszi, némán olvassa, leereszti.) Miniszter úr, álljon fel. A miniszter úrnak jelentem, az őszirózsás gépfegyveres különítmény megérkezett, a honvédelmi minisztériumot átvette.

IFJABB LINDER BÉLA: Értem. A tábornok úr hallotta. Ön, természetesen szabadon távozhatsz.

IDŐSEBB LINDER: Na, Szurmay most pattogjon! Most ugráljon! Térdre?! Meg hogy mi részeg disznók vagyunk? Amikor nem is vagyunk részegek?

LINDER BÉLA: Csak egy kicsit ittunk! Jut eszembe, van itt valahol egy kis szíverősítő?

IDŐSEBB LINDER: Meg hogy nem hiszi el, hogy én vagyok a maga utódjának az apja! De én nem haragszom! És, ha egy kicsit ivott is a fiam... akkor mi van? A nép győzelmét, Magyarország függetlenségét és a békét ünnepeztük.

LINDER BÉLA: A várva várt békét! Vége a vérrontásnak, vége a mézárlásnak! Béke van! Erre inni kell! Van itt valahol egy kis...

IDŐSEBB LINDER: És végre valahára megszabadultunk a labancoktól!

LINDER BÉLA: Szabadság! Erre inni kell!

IDŐSEBB LINDER: Erre inni kellett! Megértheti a tábornok úr, Mohács után, most lettünk először függetlenek! Teljesen függetlenek!

IFJABB LINDER BÉLA: *(Dalra fakad)* Kossuth Lajos íródeák...

IFJABB LINDER és IDŐSEBB LINDER BÉLA: Nem kell néki gyertyavilág! Megírja ő a levelet...

LINDER BÉLA: Csatlakozzanak. Maga is, aranyom. Egészen csinos pofikája van. Nem láttam én magát már valahol? Lehet, hogy a Vörös Oroszlánban?

A HÁROM BÉLA ÉS KAROLINA:

Egy ragyogó csillag mellett,
Éljen a magyar szabadság...

IDŐSEBB LINDER: Ácsi! *(Torkaszakadtából felüvölt.)* Linderék elnémulnak) Adj a tábornok úrnak a miniszter úr kinevezési okiratát.

(Az államtitkár megindul, majd megáll, kiejti a kezéből az okiratot. Szurmay földbégükerezett lábakkal a terem közepén.)

Senki sem mozdul. Csak a két Linder kimerülve az áriába, levegőért kapkodnak, és egyhelyben imbolyognak. Ifjabb Linder Karolinát tapogatja. Szurmay a fogashoz megy, lekasztja a tiszt kabátját, felhúzza, felveszi a tiszt sapkát, megfordul, végignézi a jelenlévőket.)

SZURMAY: Az önök függetlensége felér egy Moháccsal.

IDŐSEBB LINDER: A fiam kinevezési okirata, tábornok úr. Szíveskedjék megtekinteni.

SZURMAY: Béla!

TISZTISZOLGA: Tábornok úr.

SZURMAY: Hozza ide azt az okiratot. Csak tartsa elém. Köszönöm.

IDŐSEBB LINDER: Mai keltezésű. Gróf Károlyi Mihály, jó Károlyi Mihály, saját kezű aláírásával! Látja, tábornok úr, a kinevezés igazi. Én nem hazudtam, és ön engem megvádolt, de én nem haragszom. Én ma nem tudok haragudni senkire! A béke első napján én boldog vagyok!

LINDER BÉLA: Én is boldog vagyok! Maga aranyom, fusson le ide valamelyik vendéglőbe, hozzon egy flaskával! Daloljunk...

SZURMAY: Vigye Linder kinevezését a miniszteri íróasztalra.

LINDER BÉLA: Jöjjön Szurmay, énekeljük el azt, hogy...

SZURMAY: Kérem Linder, kíméljen meg az óbégatásától. Egyáltalán nem vagyok dalos kedvemben.

LINDER BÉLA: De, mér?

TISZTISZOLGA: Miniszter úrnak alázatosan jelentem, a kinevezési okirata az asztalon! Várom a parancsait!

LINDER BÉLA: Pihenj! Téged fiam, előléptettek főhadnaggyá!

TISZTISZOLGA: Ezt komolyan gondolja a miniszter úr?

LINDER BÉLA: Főhadnaggy vagy, öcsém! Ne feleselj!

TISZTISZOLGA: Miniszter úrnak soha nem múló hálával, alázatosan köszönöm!

LINDER BÉLA: Nem kell velem alázatoskodni! Én csak egy egyszerű ember vagyok, aki békét akar.

ÁLLAMTITKÁR: Mi mindannyiunk békét akarunk, miniszter úr.

IFJABB LINDER BÉLA: De én meg is teremtem!

SZURMAY: Ahhoz csapatok kellene. Az intézkedéseimről önt az államtitkár úr fogja tájékoztatni.

IFJABB LINDER BÉLA: Az államtitkár úr el van bocsátva. A főhadnagy úr lép a helyébe! A békéhez nem kellene csapatok. A békéhez nem kellene fegyverek. A békéhez nem kellene katonák... mindenkit elbocsátok.

SZURMAY: Vigyázzon Linder, nemcsak a háború lehet a politika folytatása más eszközökkel, de a béke is lehet a háború folytatása - más eszközökkel. Ezért nem mindegy milyen lesz a béke, de hát ahol a bor az úr, ott az ész koldul. No, Isten áldja önöket és mindeneke előtt, szégyény hazánkat. Ha a Mindenható úgy akarja, hogy még találkozzunk, akkor remélem a maitól jelentősen eltérő körülmények között fogunk összefutni. Az egyik oldalon önök lesznek, a másikon mi.

FŐHADNAGY: Szurmay, maga hova megy?

SZURMAY: Már te is fiam, Béla?!

FŐHADNAGY: Ne bizalmaskodj velem, Szurmay Sándor! Évekig tisztítottam utánad a mocskot, nyeltem és alázatoskodtam, de ennek vége! Most mi vagyunk hatalmon! Állj meg!

SZURMAY: Állítson meg, alezredes úr!

FŐHADNAGY: /Előveszi a pisztolyát/

A KÉT LINDER EGYÜTT: /Énekelnek/ Kelj fel, anyám, a sírodból, nézd meg, mi lett a fiadból...

FŐHADNAGY: Vigyáznia kell az embernek, Szurmay, hogy miről álmodik. Mert az álmok bekövetkeznek. A valóban. De ez most nem álom. Itt vagyunk. Az egyik oldalon mi, a másikon ön. Erről álmodott? Mert én erről álmodtam annyi szürke és sanyarú éven keresztül, és már nem reméltem, hogy megélem. De megéletem! És most itt vagyunk. Az egyik oldalon maga. Egyedül. A másikon mi, annyian.

SZURMAY: Ez mindig így volt.

FŐHADNAGY: Mi volt mindig így? Így még soha semmi nem volt!

SZURMAY: Mindig így volt. Az egyik oldalon a sokadalom, a másikon jómagam.

FŐHADNAGY: Elegem van a fellengzős pofázásodból, Szurmay! Neked most kuss a neved! Most a mi puskáink vannak csőre töltve! A kardod és az oldalfegyvered lete-szed a miniszter úr íróasztalára.

(Szurmay mozdulatlanul áll.)

ÁLLAMTITKÁR: Tábornok úr, kérem. Nem ez az a hely, és nem most van az idő.

(Az államtitkár elveszi a tábornok fegyvereit, és leteszi az íróasztalra.)

IFJABB LINDER: A sapka-rózsát leszereljük...

IDŐSEBB LINDER: Az őszirózsát felszereljük, Chrysanthemum Coronarium...

(Az államtitkár elveszi a tábornok sapkáját, és Pogányhoz viszi. Pogány letépi a sapkarózsát, idősebb Linder elővesz egy őszirózsát, a sapkára tűzi. Az államtitkár visszaviszi a sapkát a tábornokhoz. Szurmay átveszi, a fejére teszi, leveszi, megnézi a sapkarózsától megsza-badított fejfédőt, eldobja, indulna.)

FŐHADNAGY: Most Szurmay, szabadon elmehet, de maradjon nyugton. Ne nagyon éljen nagy társasági életet, mert még majd azt hisszük, szervezkedik. Holnap reggel jelenjen meg a Nemzeti Tanács előtt, elvárjuk az esküjét. Holnap reggel nyolcig várunk. Utána jövünk!

23. JELENET

Kálló Béla, Molnár Zoltán és Mess Attila

IFJABB LINDER BÉLA: Bajtársaim! Nagy pillanatokot élünk, a magyar szabadság, a magyar függetlenség és a béke örömnapját! Mi ebből a háborúból azt a tanulságot merítettük, hogy csak egy örök igazság van: a felebaráti szeretet igazsága, a népek egymás közötti szeretetének igazsága. Boldogok lehetünk, hogy ez a háború ilyen sokáig tartott, igen, ennek sokáig kellett tartania, hiszen ezer évek szolgátságát, ezer évek zsarnokságát kellett romba dönteni. Ehhez öt éves háború kellett, hogy egy új, győzelmes élet támadjon fel belőle. Ez az új, győzelmes élet a pacifizmus jegyében születik meg. Mindenekelőtt esküdjenek meg arra, hogy gyermekeiket olyan szellemben fogják nevelni, hogy ezentúl minden háborúnak a lehetősége ki legyen zárva. Nem kell hadsereg többé! Soha többé nem akarok katonát látni!

24. JELENET

Dóczy Péter

KRATOCHVIL: Oroszlánokként verekedtek a katonáim, mindannyian. Az olaszok éjjel nappal rohamoztak, de minden rohamuk vérbe fúlt. Másnap a kivérett olaszokat felváltották a franciák. A tűzérésünk a szemem láttára lőtte rommá a Piave hidat. De a folyó bal partján még voltak állásaik. Akkor megindultak a 7. hadosztály rohamcsapatai. Hajnalig tartott a harc. Volt szakasz, ahol végül puskatussal verték agyon az állásainkba betört franciákat. Csak parancsra vonultunk vissza. Én akkor az utóvéd parancsnoka voltam. Még november elején is fedeztük az Alpokba visszamenetelő csapatokat. Emlékszem, november 3-án, amikor Piave di Cadore felé mentünk, egy csoport osztrák vezérkari tiszt nagy lelkesedéssel ünnepelt bennünket. De, ez már szomorú ünnep volt. Most itt vagyok a nagyváradi és a debreceni

ezreddel. Zárt hadrendben hoztam őket fel Budapestre. Ausztrián keresztül, ahol minden állomáson bemutatták a Magyar Kormány rendeletét, hogy azonnal szereljünk le, és fegyverek nélkül lépjük át a magyar határt, a felmutatott parancsot megtagadtam, a továbbjutást mindenhol kieroszakoltam. Már itthon a ránk küldött agitátorokat elkergettem, ha nem akartak tágulni, összevertem őket. Most itt vagyunk a székesfővárosban, zárt hadrendben, fegyverben. Fenséged parancsait várom. Fenségedtől függ, északra induljunk, a Felvidékre betört csehek ellen, vagy délre, a Délvidéket foglaló szerbek ellen? Vagy tegyünk rendet Budapesten?

JÓZSEF FŐHERCEG: Ezredes úr, forduljon a hadügyminiszterhez, Bartha Alberthez, az ő szíve a helyén van. Tudni fogja, hogy ön mit tegyen.

KRATOCHVIL: Lukasich tábornaggal együtt küzdötünk az olasz fronton. Kemény ember, kitűnő katona. Ő volt Budapest városparancsnoka. Mi történt? Hogyan jutottunk idáig?

JÓZSEF FŐHERCEG: Lukasich felhívta a Királyt.

KRATOCHVIL: És?

JÓZSEF FŐHERCEG: A Felséges úr megtiltotta, hogy a tömegbe lövessen. A Király nem akart vérontást.

KRATOCHVIL: Kár.

JÓZSEF FŐHERCEG: Kár.

KRATOCHVIL: Nem az a baj, hogy a felség mit választott.

JÓZSEF FŐHERCEG: Igen?

KRATOCHVIL: Felháborító, hogy a városparancsnok, egy frontot megjárt tábornagy kérdezi, nem pedig tudja, mi a dolga! Rendet kell, hogy tegyen! Ha kell, vér árán! Az elmúlt években látott és ontott is vért, eleget!

JÓZSEF FŐHERCEG: A legénység között már felütötte a fejét a lázadás! Egy ilyen háború után a pacifizmus ragályos!

KRATOCHVIL: Ha a legénység megbízhatatlan, akkor tisztekkel és tiszthelyettesekkel kell a rendet biztosítani. Amikor jön a döntés órája, és minden bizonytalanná válik, akkor kell férfiasan helytállni! Mint Tisza István, aki

civilként vállalta a halált! Mint oly sok ember ebben a háborúban!

JÓZSEF FŐHERCEG: Ezredes úr, a mi katonai hivatásunkban a higgadság szakmai követelmény.

KRATOCHVIL: Windisch-graetz herceg, aki tagadhatatlanul higgadt katona volt, 1848-ban mint Prága városparancsnoka annak ellenére lövetett, hogy tudta, ezért agyonlövök a feleségét, akit túsul ejtettek. És fenséged is tudja, az egy jó házasság volt!

JÓZSEF FŐHERCEG: Ezredes úr!

KRATOCHVIL: Királyi fenség!

JÓZSEF FŐHERCEG: Köszönöm a látogatását.

KRATOCHVIL: Köszönöm az idejét, Királyi Fenség! De, mielőtt elválnánk, egy kérdést hadd tegyek fel.

JÓZSEF FŐHERCEG: Ezredes úr.

KRATOCHVIL: Fenséged felesküdt a Nemzeti Tanácsra, erre a csúrhére?

/A főherceg hosszasan nézi, majd megfordul, elindul, visszafordul./

JÓZSEF FŐHERCEG: Tudja, ezredes úr, a királyság lényege a hűségben van. Anélkül nincs becsület. Én az elmúlt napokban, nem azt tettem, amit akartam, hanem azt, amit a Királyom parancsolt. Amikor azt parancsolt, rohanjam le az ellenséges vonalakat, lerohantam. Nem kérdeztem semmit. Megtettem. Most felszólított mindenki, hogy esküdjek fel a Nemzeti Tanácsra. Felesküdtem. Parancsolt, „Homo Regiusként” nevezem ki Károlyit miniszterelnökké. Kineveztem. Azt parancsolt, hogy ne ontsak vért. Nem ontottam. *(Csend)* Én megértem magát, ezredes úr. Az ön lelki szemei előtt Nagy Frigyes áll. Hóna alatt mankó, a leutheni síkon, csatában. Körötte sebesültek, haldoklók és elesett katonák. Némán szemléli a véres harcot. Mellette a földön, utolsó perceit éli Fahrich von Kökritz, a 17 éves zászlós. A fiatal tiszt haslövést kapott, két kezével tartja a beleit. Alig van magánál, egyfolytában az édesanyját hívja.

A Király mozdulatlan, már kiadott minden parancsot. Most várja a döntést, azt a pillanatot, amikor a történelem megszólal. Mellette a haldokló gyermek anyja után kiáltoz. A király odaszól: Csendben halj meg, junker! A Király a tűzvonalban, bármikor eleshet, és a haldokló, immár Fahnenjunker von Kökritz feláll és felkiált: Éljen a király! Majd összeesik és meghal. De kiáltására, a sebesültek

és haldoklók sokasága áll fel, és a mankóra támaszkodó, sebesült király körül felzúg a kiáltás: Éljen a király! Ki tudja, hogy Isten akkor miért adott a poroszoknak olyan, nekünk most ilyen királyt? Ön tudja?

KRATOCHVIL: Nem.

JÓZSEF FŐHERCEG: Én sem tudom. Ezt csak Isten tudja. Ezredes úr, Isten áldja meg, és óvja önt, ezekben a zavaros időkben. Elmehet.

KRATOCHVIL: Felséges úr!

/Kratochvil ki/

25. JELENET

TISZTISZOLGA: Habsburg Lotharingiai József! Károlyi Mihály úr, a most kikiáltandó Népköztársaság miniszterelnöke érkezik! Amikor belép, maga, fiam, odamegy hozzá, ha kezet nyújt, akkor maga fiam, kezet ráz vele, majd az ő kíséretében kimennek az erkélyre, és ő kikiáltja a Népköztársaságot. Maga, fiam, mosolyog. Megértette? Érthető voltam?

26. JELENET

CUDAR MINT KÁROLYI: Szervusz József, nagy öröm a számomra, hogy láthatlak.

JÓZSEF FŐHERCEG: Miniszterelnök úr.

KÁROLYI: Tudod, kedves József, mióta hatalomra kerültem, egyre nyomasztóbb álmok gyötörnek. Folyamatosan azt álmodom, hogy minél nagyobbra nővök én, annál kisebb lesz Magyarország. Amikor még ellenzékben voltam, megvolt az egész ország, amikor miniszterelnök lettem, elszakadt Horvátország és Szlavónia. Attól rettegek, pusztán öt megye marad, mire köztársasági elnök leszek!

JÓZSEF FŐHERCEG: Tudod, Mihály, a hatalom nemcsak lehetőséggel, de embert roppantó felelőséggel is jár!

KÁROLYI: Ne is mondj nekem ilyeneket, kedves József! Újabb rémálmokba kergetsz! Gyere, mosolyogjunk, lépünk ki a balkonra, kikiáltjuk a Népköztársaságot, hadd viduljon a tömeg!

JÓZSEF FŐHERCEG: Csak utánad. Te vezetted most az országot.

KÁROLYI: Jaj! Ne is mondd! Mi lesz velem?

/Károlyi kimegy a balkonra/

27. JELENET

Molnár Zoltán és Bicskei István

LOUIS FÉLIX MARIE FRANÇOIS FRANCHET D'ESPEREY: */Pogány/* Istenem! Ez az élő történelem! Mindent, amit most teszünk vagy mondunk, izgalmas! Több mint izgalmas! Bódító! Örjítő! Tetteink leírását, lejegyzett szavainkat nemzedékek százai fogják olvasni! Itt állok a Duna partján, mint száz éve Napóleon! Marengo vagy Austerlitz után! Előttem a porban a lefegyverzett Ausztria! Emiatt a nap miatt, emiatt az érzés miatt nem maradtam volna ki ebből a gyönyörűséges, dicsőséges háborúból! A világ minden kincséért sem maradtam volna ki belőle! A világ javai, mint a győztes jogos jutalma, a győzelmünk oly sok vér árán kiharcolt jövedéke, itt fekszik a lábam előtt. Állok a Duna-parton. Mögöttem hegyek, előttem a beláthatatlan síkság.

NARRÁTOR: *(Franciául)* Tábornokom, a magyar küldöttség Károlyi Mihály vezetésével megérkezett.

LOUIS FÉLIX MARIE FRANÇOIS FRANCHET D'ESPEREY: Várjanak! Ha elkészültem, intek. Amikor ez a háború elkezdődött, mintha tegnap lett volna, mindenki tele volt félelemmel, szorongással, én örültem. A feleségem, agg édesapám, két öcsém, mind külön-külön

lön félrevontak és azt mondták: – Franchet, győnj, áldozz és imádkozz. Átok ül rajtad. Ez a háború minden percben sok ezer embert tör és zúz össze, te mégis úgy élvezed, mint serdülő lány az első szerenádot. Kacagtam.

Isten, ha létezne, hogyan tűrhetné mindezt, ami történt? Apám azt mondta: - Létezik, és ítél! Felkacagtam. Nem istenítélet ez, hanem embert próbáló férfias kihívás, számomra valódi lelket rengető öröm! Dalolva léptem át a nagy idők kapuját. Szegény apám, ha megélhette volna, amit én most élek át!

Most előtt bennünket a győzelmi mámor. Annyi áldozat után ideértünk végre. Végre leszakítjuk az ágról fáradságaink gyümölcsét. De tudnunk kell, nem ez volt az utolsó forduló. A háború nem most ér véget, amikor legyőztük az ellenség hadseregét, nem holnap, amikor megszálljuk az országukat, a háború majd akkor ér véget, ha az ellenséges nép úgy emlékszik tegnapi önmagára, ahogy nekünk megfelel. Ez a harc nem volt a végső!

(Megjelenik a küldöttség. Károlyi Mihály, /Cudar/ Karolina, Alezredes, Géza, Erzsébet. Útközben Karolina az Internacionáléra tanítja az Alezredest.)

ALEZREDES: Ez a harc lesz a végső...

KAROLINA: Nem, hamis volt, kicsit mélyebben.

ALEZREDES: És nemzetközivé lesz holnapra a világ!

FRANCHET D'ESPEREY: Hagyják abba az óbégatást. Álljanak oda, a fény alá, hogy jobban láthassam magukat! Magyarországnak fizetnie kell, de ez nem a gazdagokat fogja sújtani, hanem a szegényeket! A gazdagok, ha nem lesznek megelégedve, kimehetnek Svájcba. Én, itt és most, a markomban tartom a cseheket, románokat, szlovákokat és a szerbeket. Csak egy szavamba kerül és megsemmisítik önöket! Én, most csak azért tárgyalok magukkal, mert Károlyi Mihály az önök vezetője.

/Károlyit a proscéniumra vezeti, megmutatja a közönségnek/

Ő az egyedüli, aki enyhíthet az Önök sorsán. Tömörüljenek köré. Ő az Önök egyetlen reménye.

KÁROLYI: Én, én. Én? Én!

28. JELENET

(Kolozsvár)

NARRÁTOR: Most mindenki, aki ezen a színpadon volt ma este, mindegy, hogy mit alakított, magasztosat vagy

gyarlót, jót vagy rosszat, maradjon itt. Erdély fővárosában, a kincses városban vagyunk. Kolozsvári polgárok! Ti, akiknek megadatott, hogy most még itt lakhattok a kanyargó Szamosnál! Ma, a kegyelmes Isten 1918-ik évében, Megváltónk születésnapját, december 24-ét ünnepelnénk, ha nem ma vonulnának ki a magyar csapatok szeretett városunkból, és nem ma vonulnának be a Rómán Királyi Hadsereg katonái. Künn, az állomáson emberek ezrei könyörögnek, az asszonyok sírnak, rimánkodnak: szánjatok meg bennünket, honvédek, testvérek, szép magyar vitézek, aranyos leventék! Ne hagyjátok itt bennünket! Ne hagyjátok prédául a kincses Kolozsvárt!

Kálló Béla

GÉZA: Nincs elég katona, nincs elég fegyver! A kormány megtiltott minden ellenállást!

MINDANNYIAN:

Szél viszi messze a fellegeket,
Mögöttünk lángol az ég.
Nyújtsd ide, édes, a kis kezedet,
Ki tudja, látlak-e még?

GÉZA: A Székely Hadosztály önkénteseket keres! Te beállsz?

POGÁNY: Igen, lehet, majd, egyszer, esetleg, talán...

MINDANNYIAN:

Ki tudja, ölel-e a két karod?
Ki tudja, csókol-e a szád, galambom?
Ki tudja, mely napon, mely hajnalon
Indul a század tovább?

GÉZA: Még nem indult el velük a vonat, az imént az emberek leszerelték a mozdonyt a szerelvényről, még lehet jelentkezni!

SÁNDOR: Ha előléptetnek, esetleg!

MINDANNYIAN:

Bármerre járok, a csillagos ég
Nevetve tekint le rám.
Bármerre járok a föld kerekén
Mindenütt te nézel rám.

GÉZA: Te jössz?

CUDAR: Nem megyek én sehova!

GÉZA: Akkor miért énekelsz?

CUDAR: Dalos kedvű volt az apám!

MINDANNYIAN:

Szél viszi messze a fellegeket,
Felette lángol az ég.
Nyújtsd ide, édes, a kis kezedet,
Ki tudja, látlak-e még?

Ki tudja, ölel-e a két karod?

Ki tudja, csókol-e a szád, galambom?
Ki tudja, mely napon, mely hajnalon
Indul a század tovább?

GÉZA: Én beállok önkéntesnek, mert hősi halott még lehetek, de idegen állampolgár a saját szülőföldemen? Nem leszek!

SÖTÉT

A fotókat Orgován Ádám készítette.

Az 1848-as bácsszenttamási népiertás koronatanúí

Vannak a mi közös magyar-szerb múltunknak is olyan fehér – vagy inkább véres – foltjai, amelyeket eddig nem kutatott érdemben még senki. Például több – ráadásul polgári – áldozatot szedtek az 1848/49-es Magyarországon a délvidéki rácjárások és a kelet-magyarországi (erdélyi) oláhjárások, mint az összes hadművelet együttvéve.¹

Ennek dacára ma még csak nem is ismeretes, hogy a hadi eseményeken kívül tömeges etnikai tisztogatások, úgynevezett rácjárások is zajlottak itt, az Alvidéken – ahogyan akkor nevezték e vidéket. Az 1849 februárjában elkövetett nagy zentai magyar- és zsidóirtás kapcsán fogalmunk lehet ugyan e rettenetről, de az 1942-es hideg napokról szóló tankönyveink még ezt sem tudják. Miért más a szerb, és más a magyar kezek által elkövetett zsidógyilkolás megítélése? S ez is csak a jéghegy csúcsa, hiszen a bácsszenttamási (ma: Szenttamás/Srbobran) és tiszaföldvári (ma: Bácsföldvár/Bačko Gradište) magyarság tömeges halálrakínzásának '48-as pecsétjét, például, eddig még nem törte föl senki.

Távolról sem csak 1944/45-ben irtották ki egész települések magyar lakosságát a történelmi Délvidéken (ma a Vajdaság, Észak-Szerbia). Megtörtént ez bizony minden korábbi évszázadban is, egészen az első rigómezei ütközetig (1389) visszamenően...

A Kossuth-legenda hátttere a negyvennyolcas alvidéki polgárháború küszöbén

A népeink közti mérges területi viszály egyik betetézését látjuk 1848-nak nagy idejében. De az ekkor kirobbant indulatok kapcsán itt nem térhetünk ki a már közismert előzményekre. Csak azokról a lényeges körülményekről ejtünk szót, amelyek még nem eléggé ismertek. Nem köztudott például, hogy az 1848-as Dél-Magyarországon *polgárháború* dúlt. Az csak egy jellemző történelemtorzítás, miszerint ez rácok² és magyarok közti háború lett volna.

Itt az egyik oldalon a magyar állam ellenségeit látjuk, akik a május 13-ai határozataik szerint Somogytól Erdélyig el kívánták szakítani az ország déli részét egy önálló szerb állam számára³ – ahol csupán a lakosság 23,5 %-át alkotta a rác népelem.⁴ A másik oldalon a magyar hazafiak álltak: magyarok, svábok, bunyevácok, zsidók, tótok, ruténok és rácok is, mégpedig jelentős számban. Mi több, 1848 folyamán a szakadár érzelmű elemek még csak a rácság kisebb – jöllehet hangadó – részét tették ki.⁵ A rácság másik része a mérsékelt magyar hazafiasság talaján állt, sokan a vérüket is adták a politikai hazájukért. Gondoljunk Damjanichra és a 9. honvéd zászlóaljra, a híres vörössipkásokra. Rácok ezrei küzdöttek Sztratimirovics és Rajacsich által vezetve a szakadár lázadók ellen,⁶ akik valójában elárulták nemze-

¹ E magvas és – az igaz múlt elhallgatása következtében – döbbenetes történelmi tényrt Arday Lajos, a délvidéki magyarság neves történetírója, az MTA doktora ajánlotta a figyelmembe, mit köszönettel fogadtam.

² A nyelvszokás mindig is rácnak ismerte a ma szerbnek nevezett népet, ha hazai rácokról volt szó. A rácországi rácokat viszont, 1848-ban már nevezik szerbnek vagy latinosan szerviánnak is. (Deák István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*, Bp., 1983, 143.) Annyi bizonyos, hogy „szerb” alatt csakis szerbiai szerbet – vagy éppen hazai, de magyargyűlölő szakadár szerbet – értettek. A „szerb” megnevezésnek, ennek folytán gúnyos kicsöngése van a XIX. században: a „szerbek” a „legdühösebbek”, a „gyűlevész fanatizált rácósok ... expressio Serbica”. (V. Waldapfel Eszter [szerk.]: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, I. kötet, Bp., 1953, 298, 304.) E nép évszázadok óta megszokott és tisztességes neve Magyarországon éppúgy a hagyományos rác megnevezés volt, mint pl. a románoknak az oláh vagy a szlovákoknak a tót. A mai népnevek visszavetítése e régmúltba egyébként ezen túlmenően ugyanolyan korsértő (anakronisztikus), mintha az ókori normannokat neveznék svédeknek vagy norvégoknak, a kunokat oguzoknak vagy a jászokat oszétoknak – esetleg az inkákat kecsuáknak.

³ Lásd a 3. pontot: „Rác Vojvodasággá kiáltatik ki a Szerémség a Végvidékkel, Baranya, Bácska a Becsei Koronakerülettel és a Naszádos Zászlóaljjal, valamint a Bánság a Végvidékkel és a Kikindai Koronakerülettel.” Krkljuš Ljubomirka–Šarkić Srđan: *Odabrani izvori iz državopravne istorije Jugoslavije [Délszlávia államjogi történetének válogatott kútfői]*, Beograd, 1982, 234.

⁴ Részletes számításaim a Délvidéki S. Atilla: *Fejezetek a rácjárások történetéből = Lángoló temetők: Az úgynevezett Vajdaság kihalásának elhallgatott titkai és borzalmai (1268–1868)*, Bemutató kötet, Szekszárd, 2009., 104–109. oldalán található.

⁵ Dušan J. Popović: *Srbi u Vojvodini*, III. kötet, Novi Sad, 1990 [cirill], 195.

⁶ Lazar Rakić: *Noviji rezultati mađarske istoriografije o srpsko-mađarskim odnosima revolucionarne 1848-1849. godine*, Godišnjak Društva Istoričara Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine, Novi Sad, 1980.

tük valódi érdekeit,⁷ amikor az országba befogadott népiüket a nagyszerb eszmékör mézesmadzagával egy külföldi megszálló hatalom, Ausztria szolgálatába állították.

A szerb nemzet érdeke volt 1848-ban a török alóli fölszabadulás és az osztrákellenes közös harc a magyarokkal. Az nyilván nem tartozik a nemzetiségi jogok körébe, hogy területeket raboljunk más nemzetektől – még évszázados bevándorlásokat és népiirtásokat követően sem.⁸ Még Svetozar Miletić is ennek értelmében szónokolt Belgrádban, de hasztalan emlegette, hogy így a rácság eleget tehetne dédapái végakarátának, akik „nem azért vezették ide a szerbeket [rácokat], hogy idegen pusztaságokat népesítsenek be velük [elorzva azokat a visszatérni hiába igyekvő magyarságtól – D. S. A.], hanem azért, hogy itt várják be a kedvező időt régi hazájuk fölszabadítására.”⁹ A hódításpártiak lesöpörték az érveit az asztalról – tengernyi szenvedést és gyászt okozva ezzel az itt élőknek, nemzetiségre való tekintet nélkül. Mégpedig egy mindössze 23,5%-os rác kisebbségre hivatkozva! Ezt a nemzetárulást a rác nép nagy része is elítélte. Így állt be az a máig takargatott valós helyzet, hogy 1848-ban Dél-Magyarország minden nem rác közössége, de még maguknak a rácoknak is jelentős része a közös szabadságharcát vívta Garašanin belgrádi kormányának és az itthoni hazaárulóknak a nemzetieskedő célkitűzéseivel szemben. Ez nem egy „mi”, magyarok és „ők”, azaz rácok közti összetűzés volt, hanem a Magyarország déli részének rác elbitorlását óhajtók, valamint az ezt ellenzők közti háború.

A polgárháború oka a Garašanin-féle titkos „Tervezetben” (Načertanije)¹⁰ főlvázolt Nagy-Szerbia

lázálma volt: „E cél érdekében mindenekelőtt éles eszű, előítéletektől mentes, kormányhoz hű embereket kell” kiküldeni, hogy Belgrádban mindig tudhassák, „milyen helyzetben vannak a Szerbiát övező különféle tartományok népei”, akik a nagyszerb gondolat hódító útjába kerülnek. Már 1844-ben ilyen „ügynökökkel” gondolta tehát ő megalapozni az anyaországból kivándorolt rácság magyarelles hangulatát. Garašanin kémei és izgatói azonban az Alvidékről szóló bekezdés szerint nem csak azt a föladatot kapták, hogy Szervia „megszerezze e rácság rokonszenvét.” Garašanin terve szerint kellene egy „fontosabb rác újságot is alapítani ott, ami a magyar alkotmány alatt tudná megfelelően szolgálni a szerb érdekeket”. Mindez meg is valósult!¹¹ Minden a hírhedt „Tervezet” útmutatása szerint zajlott. Ez nyilvánvalóan kiderül Garašanin egyik titkosügynökének a föltárt leveléből is, aki már március 20-án arra biztatta – az ekkor még a magyarokkal együtt ünneplő – délvidéki rácokat, hogy „szerezzék vissza az elvesztett önkormányzatukat, élén a vajdával és a pátriárkával.” A magyar népet mocskoló és lejárató vád mellett, ami szerint „ők”, „elvettek” volna bármit is „tőlünk”, mégpedig ami jog szerint járna „nekünk”, az elembertelenített jövő hírnökei máris jótálltak Belgrád fegyveres támogatásáért is.

Az említett titkosügynöki jelentés ezenfelül egy jellemzően kétszínű és alávaló szemfényvesztést is elárul: „Én ... megírtam ... a kiáltványt az ottani [rác – D. S. A.] népnek, de ... azt nem Belegrádban kellene lebélyegezni, hanem Újvidéken, s hadd látsszon úgy, hogy az ottani rácságban fogamzott.”¹² A „kiáltvány” valójában egy követelésjegyzék volt: az álcázott szervián (szer-

⁷ Nehogy félreértsük a lényegét: nem arról van szó, hogy a szakadárok a magyar politikai hazájukat árulták el! Ez is igaz, de itt nem erről írok. A szakadároknak a saját szerb nemzetükkel szembeni nemzetárulásáról van itt szó. Ezért nevezem árulásnak és ezért nevezték a szakadár szerb gondolatot Magyarországon – nagyon sokan szerbek is –, árulásnak. Gondolok itt Damjanichra és a többi sok ezer rácra, akik magyar oldalon harcoltak.

⁸ Általánosan bevett áltudományos hiedelem a magyar történetírásban, hogy Sztratimirovicsék csak holmi önkormányzatot követeltek volna (jóllehet ilyenekből már mindenféle volt nekik). S ezt a babonát egymástól veszik át a történészeink, majd kész tényként tálalják. Holott a *Rác Újság* már 1848. április 4-én arra biztat, hogy „nem csupán az egész határvidék, de az egész Bánát, Bácska és Baranya is el kell hogy szakadjon Ugországtól”. (*Srpske novine [Rác Újság]*, Beograd, 1848 [cirill], 24. szám, a melléklet számozatlan 3. oldalán.) Hrabowsky ezredes május 13-ai jelentése is az Alvidék elszakításának az igényét bizonyítja, s nemcsak Magyarországtól, de Ausztriától is. (Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, Bp., 1986, 365.) A szakadárokkal cimboráló Rudics főispán titkárá szerint is a lázadók „Bánát s Bács megyét, mint egykori hazájuk kiegészítő részeit óhajtják elfoglalni egész Halasig osztán meg Pestig is? hogy a déli Szláv birodalom határait addig kiterjesszék.” (V. Waldapfel Eszter [szerk.]: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, I. kötet, Bp., 1953, 290.) Korunk *kismagyar* történetírása egyszerűen nem vesz tudomást a valós tényekről, hogy 1848. május 13-án a szakadárok pl. máris kikiáltják a magyar kormánytól tökéletesen független rác nemzetállamot. E tévhit szerint ők igenis „létre akarják hozni a maguk autonóm vajdaságát”. (Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*, Bp., 1980, 46.) Egy történésznek figyelnie kellene a történeti forrásokra.

⁹ Muhi János: *Zombor története*, Zombor, é. n., 16.

¹⁰ A nagyszerb birodalom e politikai látomását a szervián (szerbiai) kül- és belügyi tárca feje, Ilija Garašanin (1812–1874) vetette papírra, még 1844-ben. Sokáig még a létezéséről is csupán a legszűkebb szervián (szerbiai) államvezetők tudtak. Ausztria-Magyarország titkosszolgálat az 1880-as években szerzett róla tudomást egy másolatnak köszönhetően. A közvélemény csak 1906-ban értesült róla.

¹¹ Thim József [szerk.]: *A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története*, II. kötet (Iratok: 1848. márc. – aug.), Bp., 1930, 4, 13. A *Tervezet* célkitűzése egyébként nem azért volt „lázáalom”, mert Garašanin egyesíteni akarta volna a szerbeket – ez rendben van –, hanem mert ez egy elfogadhatatlan (nem normális) megközelítése a kérdésnek, hiszen a külföldre kivándorolt szerbek által csak szórványokban lakott területekre jelentett be igényt. Nem tartható normálisnak és Magyarországon ezt nem is tartották seholy elfogadhatónak, hogy egy beköltözött népnek területet kelljen kihalásítani. A terjeszkedésnek ma sem bevett vagy elfogadott módja ez seholy a világon...!

¹² Radoslav Perović [szerk.]: *Građa za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848–1849*. Serija I. Tom 1. 1848. márc. – jún. Beograd, 1952 [cirill]. 10. (Bán Máttyás 1848. március 21-ei leveléből Kničaninnak.)

biai) hadüzenet kikézbésítését pedig a Sztratimirovics György (Đorđe Stratimirović, 1823—1908) nemes földbirtokos körül – aki pár nappal korábban még a magyar állam színeivel ünnepelte Kossuthot – csoportosuló társaság vállalta magára, hivatalosan Újvidék város nevében. Belgrád titkosügynökei március 21-én már a népiirtó politika megvalósításának negyedik szakaszába léptek, és meg is kezdték Újvidéken a szakadárak fegyveres alakulatainak a megszervezését, ami – nemzetörség örvén – zavartalanul lezajlott.¹³ Két napra rá Zemplénben (ma Zimony) elhangzottak az első följegyzett nyilvános fenyegetések is az alvidéki nem rác lakosság kiirtására.¹⁴ Bizonyos, hogy voltak ilyen uszítások máshol is. Ez a hangulatkeltés a magyarok és – nemzetiségi különbség nélkül – általában a hazafiak módszeres mocskolásának és megalázásának a következménye, ami által a szervián kormány elérte a tömegyilkossággal szembeni iszony leépülését. S időközben szakadár kézre került az újvidéki városi önkormányzat is.

Április 6-án a csak felerésztt ráclakta¹⁵ városban tisztújítást tartottak Sztratimirovicsék és a magyar választási törvényt semmibe véve kierőszakolták, hogy a városi tanácsba (magisztrátus) csakis megátalkodott szakadárak kerüljenek.¹⁶ Ez már a lázadók első helyi kormányszerve az országban. Ennek a Belgrádból mozgatott szakadár fészeknek a küldöttei voltak tehát Sztratimirovicsék, akik Kossuth-hoz azért mentek, hogy vizsályt robbantsanak ki a magyarországi rácság számára fölállítandó nemzeti állam követelésével. Ám a tervük nem sikerült, mert az országgyűlési meghallgatáson Kossuth államférfihoz méltó módon adta tudtára az „újvidékieknek”, miszerint a magyar kormány mindent megtesz, ami az állam „egységének biztossága tekintetéből szükséges”, és hogy a Dél-Magyarországon befogadott rácság itt nem számíthat önálló nemzetállamra.¹⁷ Higgadt és a békülékenység szellemétől áthatott beszédében emellett kijelentette, hogy „a kivívott szabadság áldása a haza minden polgárára, vallás-, és nyelvkülönbség nélkül egyaránt szétárad”.¹⁸ Kossuth nemhogy a „kardot” nem emlegette, de a rácság államalkotó nemzetként való elismerésének a

követelését is csak burkoltan és békítő hangnemben utasította el.¹⁹

A remélt botrány helyett tüntető rác—magyar megbékélés és összeborulás történt itt,²⁰ igencsak megrémítve ezzel Bécs magyarelles köreit. Mi azonban ma semmit sem hallunk-olvasunk erről sem, míg a történelmet feje tetejére állító Kossuth-legendát szinte minden általános iskolai történelemkönyvben megtaláljuk. Szinte közhelynek számít, miszerint a szörnyűséges délvidéki szakadár vérengzések kirobbanásában jelentős szerepe volt az állítólag Kossuth Lajostól származó lobbanékony kijelentésnek, ami egy állítólagos magánkihallgatás során hangzott volna el április 9-én.²¹ Eszerint Kossuth azzal utasította el Sztratimirovicsot, hogy „*Akkor döntsön köztünk a kard!*” Egy szerb történész értékelése szerint például, a „*rácokkal való megegyezés durva visszautasítása és az ő kizárólagos sovinizmusa és imperializmusa lehetlenné tette a rác, a horvát és a magyar nemzet közös föllépését a Habsburg önkényuralommal szemben.*”²² A magyarság ilyen módon való elembertelenítéséhez aztán még a titoista szerb történetírás is csatlakozott, mely szerint e „karddal való megoldás” révén Kossuth egyenesen „*kiirtással fenyegette meg a rácokat*”.²³ A fiának, Kossuth Ferencnek a tanúsága szerint azonban Kossuth erről így nyilatkozott: „*Ez az egész magánértekezlet mese. Soha életemben nem beszéltem Stratimirovicssal 1865-ig.*”²⁴ A történeti tényként kezelt hírhedt legenda valóban minden alapot nélkülöző aljas rágalom: a megosztó törekvések része ez, amelyek mögött a gyűlöletkeltés híveit látjuk.

A sajtótörténeti tények hitelesen igazolják, hogy április 9-e után még hosszú hetek teltek el, mire megjelentek az első hírek a Kossuth-legendáról. Nem is az újságokban, hanem magánlevelekben találjuk meg ennek az első nyomát, de ezt is csak április 22-étől kezdve. Kossuth szavainak hitelét perdöntő módon bizonyítja az a sajtótörténeti tény, hogy *Sztratimirovicsék április 14-ei hazatérésének a napján és még utána is nyolc napig erről az egész állítólagos összetűzésről senki nem tudott semmit.*²⁵ A Garašaninék által irányított szervi-

¹³ PEROVIĆ, 1952, 72. valamint Thim József: *A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története*, I. Elbeszélő rész, Bp., 1940, 72, 132.

¹⁴ Slavko Gavrilović: *Srbi u revoluciji 1848–49*, Novi Sad, 1976 (Istraživanja 5), 235.

¹⁵ POPOVIĆ J., 1990, 103, 266.

¹⁶ Borovszky Samu [szerk.]: *Magyarország vármegyéi és városai – Bács-Bodrog Vármegye*, II. kötet, Bp., 1909, 201.

¹⁷ SPIRA, 1980, 26.

¹⁸ Gracza György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, II. kötet, Bp., 1894, 276.

¹⁹ *Híd*, LXII. évf., 3. sz. Újvidék [Ópétvárad], 1998. március, 234.

²⁰ Slavko Gavrilović: *Srbi u Habsburškoj Monarhiji 1792–1849*. Novi Sad, 1994 [cirill], 50.

²¹ Bona Gábor [szerk.]: *Szerbek és magyarok a Duna mentén*, Bp., 1983, 111.

²² Jeremija D. Mitrović: *Narodnosna svest u Srba*, Beograd, 1989 [cirill], 169.

²³ PEROVIĆ, 1952, XXXIII.

²⁴ Helfy Ignác–Kossuth Ferenc [szerk.]: *Kossuth Lajos iratai*, XI, Bp., 1905, 170. Eszerint a száműzetésben lévő Kossuth Lajos, Horváth Mihálynak a turini (torinói) dolgozószobája könyvespolcán álló *Huszonöt év Magyarország történetéből* című könyve (Genf, 1864) II. kötetének a 702. oldalára jegyezte föl e széljegyzetet.

²⁵ GAVRILOVIĆ, 1994, 53.

án és hazai szakadár sajtó sok hetes hallgatása pedig egyértelmű bizonyítéka annak, hogy itt egy utólag költött rágalmról van szó.²⁶ A történetet Kossuthnak és a magyaroknak a nyakába akarták varrni, hogy áldozathibáztató vérvádat csiholjanak belőle. Aki ugyanis kardot ránt, az kard által vész el – szól a bibliai üzenet. A megvádolt magyarok pedig eszerint kardot rántottak volna, tehát meg lehet őket ölni: kezdődhetnek a kuruckori és törökkori rácjárásokat idéző vérengzések. 1848 áprilisától a sajtó már alig követi az erőszakos cselekedeteket. Idézet egy a Garašanin kormányához közelálló szervián újságból: „Lázadnak a rácok az egész Bácsságban és Bánságban. Így Palánkán a Dunának hajtották a svábokat. Magyaroknál 5 rác 50 magyart hajtott a Tiszának. A többi nemzet, mint a sváb s főleg a magyar, retteg a rácoktól; (a teljesen svábok lakta) Cservenkán minden háznál őrség áll.”²⁷

A hazafiak által csak „vadrácoknak” nevezett legelvetemültebb lázadók²⁸ azonban a húsvéti nagyhéten már kifejezett tömegmészárlásokra készültek, Adától egészen Újvidékig. „Olyan hírek keltek itt szárnyra – írja ekkor a szakadár sajtó –, hogy a [lázado – D. S. A.] rácok megtámadják s mind leöldösik az egyazon városokban élő svábokat és magyarokat, ha este a Föltámadást ünneplik; így tehát nagy félelmükben szegény svábok és magyarok szinte titokban, úgy-ahogy összezsápták a Föltámadást.”²⁹ Az április 22-ére eső nagyszombati föltámadási körmenet kínáló alkalmát akarták tehát kihasználni az önjelölt hóhérok az összegyűlt svábság és magyarság legyilkolására. Ezt azonban az életük

kockázatásával mindenhol megakadályozták a jóérsű rác emberek, hogy a más nemzetiségű polgártársaik élhessenek. Áldozatvállalásukat, illetve e cikk vészes valódiságát Bácsszenttamás példájával támasztjuk alá. Egy – utóbb még műkedvelő történetírónak is fölcsapó – Császár Péter nevű honvéd állítása szerint itt a húsvéti magyarföltámasztás pokoli tervét „Petrovics Pál vadrác plébános izgatása”-ra akarták végbevinni. Itt ugyanis – Császár szerint – már ekkor „elkezdették a magyarokat a városbéli kiűzéssel és lemészárlással fenyegetni, mert, mint ők állították, ők t. ill. a Vadrácok itt az urak, a magyarok csak zsellérek.”³⁰

A ma Szenttamásnak és Srbobrannak ismert kisvárosban Georgevits Ábrahám rác főpap figyelmeztette titkon a magyarokat, hogy „bennünket amidőn a templomban fogunk lenni megtámadnak” – írja Csáby Ferenc katolikus lelkész Kalocsára. „De ez nem sikerült – folytatja – mert korán értésemre esett, hogy a szerbek [írtsd: a lázadók – D. S. A.] el vannak készülve az öldöklésre, s azértis már négy órára, délután a feltámadásnak vége volt...”³¹ Aznap éjjel a bosszús és vérszomjas söpredék a kitervelt népirtást megakadályozó Georgevits család életére, majd a főpap híveire támadt rá.³² A mezővárosban attól kezdve minden hatalmat elbitorló lázadók az elkövetkező napokban legalább ezer „magyarbérencnek” kikiáltott rác polgárt üldöztek el Bácsszenttamásról.³³ A magukat „srbobranacnak” azaz ‘rácvédőnek’ nevező helyi lázadók fegyveres őrsegekkel zárták körül a várost, nem engedve ki onnét többé a hazafias magyarokat és zsidókat.³⁴ Nyilván úgy gondolták, hogy ha „már nem

²⁶ Amit Popović vagy Thim itt leír, hogy a Kossuth és Sztratimirovics közti szakításról az alvidéki emberek „a pesti sajtóból értesültek” (POPOVIĆ J., 1990, 219.), és hogy ezt „az összetűzést bizonyítják ... az egyidejű szerb lapok stb.” (THIM, 1940, 39.), az hazugság. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. Popović, Thim és mások is, vagy nem néztek valójában utána – pedig ennek a képzetét keltik! – vagy olyasmit állítanak, ami nem igaz. Thim a forrásai közt eleve is csak egyetlen korabelinek tekinthető „szerb lap”-ot tüntet föl, ez pedig a május közepén alapított *Hímők* 5. száma (*Vjestnik [Hímők]*, Sremski Karlovci [Karom], 1848. [cirill], 5. , Nastavak). Ami semmiképpen sem lehet itt „bizonyíték”, hiszen ez is már a legenda születése után több héttel íródott, és legfőképpen e „mese” terjedésének a pusztá tényét bizonyíthatja. Hogy közben hetek és hónapok telnek el tökéletes hallgatásban, az Thimnek sem szúr szemet és nem válik gyanússá. Nos, nekem igen, és ezzel megcáfoltok is tekintem Sztratimirovicsék „meséjét”, illetve lezártok ezt az egész másfél évszázados vitát.

²⁷ SRPSKE NOVINE, 1848, 211.

²⁸ A kétségtelenül igen erős és nyers „vadrác” kifejezés nem Császár Péter vagy Arany János találmánya, hanem a végítéletszerű rácjárások ártatlan áldozatainak a szavajárása. Így jelenik meg pl. Berzsenyi Dánielnél a Napóleon ellen kivezényelt nemesi sereg mellett a „vad rácok erős hada” is (*A felkölt nemességhez 1805*). A kuruckori rácjárások idején vagy – sejtethetően – még korábban, a hódoltság korában végbevitt borzalmak nyomán keletkezhetett ez a kifejezés. Manapság pedig ők azok a hőzöngők, akik a „ha nem is tudunk mi dolgozni, verekedni mindenkinél jobban tudunk” szállóigét hangoztatják, ami „a régi »vadrác« vagy »a szerb Európa legnagyobb mértékben és legtöbb esetben vizsályszító eleme« sztereotípiáját látszik igazolni” – világosít föl bennünket a kisebbségkutató Mircics Károly (*Aracs*, Szabadka, 2008. március 15., 48.). Ez a maig élő elnevezés tehát nem volt túlzó, sem a rácok, sem más népek (vadtörök, vadmagyar stb.) elvetemülteire nézve.

²⁹ SRPSKE NOVINE, 1848, 228.

³⁰ Császár Péter: *Magyarország története 435-től 1849 végéig*, II. kötet, Bácskúla, 1904, 1008. Megtalálható: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, 1848-as gyűjtemény, Fol. Hung. 3816. Egyes részeinek fénymásolata megtalálható jelen sorok szerzőjének a tulajdonában, valamint lásd még: DÉLVIDÉKI S., 2009, 379–380.

³¹ DÉLVIDÉKI S., 2009, 372.

³² Milan Petrović: *Odrbrana i pad Sentomaša 1848–49. godine*, Srbobran, 1929 [cirill], 22.

³³ Az év végére 915 (16%-kal) fővel kevesebbre fog apadni a helyi görögkeleti lakosság száma, az 1848-as év legelejéhez képest. Gojko Kačanski: *Brojno kretanje pravoslavnog stanovništva u Srbobranu od 1836 do 1928*, Novi Sad, 1936 (Godišnjak Istorijskog društva Novog Sada, VII.) [cirill], 441.

³⁴ Novak Golubski: *Uspomene iz narodnog pokreta 1848. i 1849. godine koje se naročito tiču odbrane i pada Sentomaša*, Novi Sad, 1893 [cirill], 12.

gyilkolhattuk le őket rajtaütésszerűen, akkor a válságos napokban egy ideig még túsznak is jók lesznek” – és sajnos, jól gondolták. Sztratimirovics a május 24-ei kiáltványában már nyilvánosan megjelölte a kiirtásra ítéletet, mégpedig olyan szavakkal, miszerint „*behúzódtak az idegenek*” az állítólag itt egykoron már létezett rác Vajdaságba!

„Azonban egyetlen gonoszság se tart örökké” – folytatja. A megoldás pedig: „*az ennyire megátalkodott gonoszságot csakis a bátor rác karok kardjaival lehet gyökerestől kiirtani.*”³⁵ A magyarokat, akik egyébként a térség egyetlen őslakosai, az akaratuk ellenére jelölték meg a gyűlölet olyan bélyegeivel, mint „megátalkodott gonoszság” stb. Ezt, a kisebbségi rác népet a lakosság óriási többségének, különösen az „idegeneknek” bélyegzett őshonos magyarok és más nem rác hazafiak rémséges kiirtására buzdító kiáltványt azonban hiába keresnénk a tankönyveinkben, de még a szakirodalomban sem! Jóllehet, itt is szó van a kardról, de még a népiirtásról is – Sztratimirovics *valóban* nem átalotta kiirtással fenyegetni a nem rác lakosságot. Egyedül az a baj vele, hogy ez nemcsak szóbeszéd, hanem a szakadár rác kormány kiáltványa. S persze, ott nem Kossuth, hanem Sztratimirovics aláírását fogjuk találni! Bácsszenttamás hazafias népét ettől kezdve Csáby plébános jelentése szerint nyíltan verték és megalázták a ‘rácvédők’, elrabolták mindenüket, napirenden volt a nemi erőszak. A kiszolgáltatott emberek éjjel nem is mertek otthonukban tartózkodni: a kimerült családok szőlőkben, kenderekben éjszakáztak. Éheztek és nélkülöztek. A magyarok és zsidók számára Bácsszenttamás valóságos haláltáborrá vált.

Közben Csáby Ferenc kilenc levelet juttatott ki titokban a fölsőbb hatóságokhoz.³⁶ Hiába. A lezajlott hatalomátvételt ugyanis a város urai egyszerűen eltitkolták Pest és az ország közvéleménye előtt. Ez áll a háttérben a rác Vuković kormánybiztos szavainak is: „*azon merényre, hogy Sz.-tamás nemcsak fölláznai; hanem legerősebb hadi ponttá fejlődni képes legyen, senki sem gondolt. Pedig a kárlóváci népgyűlés óta a [rác szakadár – D. S. A.] sz-tamásiak egész magatartásából könnyen*

ki lehetett ismerni a keblökben rejlő szenvedélyes rokon-szenvet a lázadás ügye iránt. Csak biztos alkalomra vá-rakoztak, hogy tetteleg oda csatlakozzanak.”³⁷ Nem volt ez olyan nehéz! Bács-Bodrog az egyik leginkább császárhú megye volt a korabeli Magyarországon.³⁸ Knézy Antal alispán pedig, aki maga is délszláv származású volt és titokban rokonszenvezett a ‘rácvédőkkel’, mindenben segítette a bácsszenttamási hatalombitorlókat.³⁹ Még Bácsszenttamás első embere, a szintén szláv származású Kuszly István ‘magyar’ bíró is ugyancsak mindenben a ‘rácvédőkkel’ tartott.⁴⁰ Ebben a helyzetben, kéthónapnyi rabság után, június 22-én végül váratlanul föllázdott az elnyomott s teljesen cserbenhagyott szenttamási nem rác lakosság, és egyszerűen elüldözte a ‘rácvédők’ bábjaként szerepeltetett áruló bírót.⁴¹ Kitérni azonban rabtartói gyűűjéből nem tudott.

Sztratimirovics ekkor szervián büntetőcsapatot küldött Szenttamásra: a hangadó családokat – köztük sok zsidót – kegyetlenül megverték, másokat kiűztek a városból.⁴² A többiek e magyarverés után is maradtak a rabságban, tehetetlenül, a hűsvéti halálos ítéletük beteljesülésére várva. A negyvennyolcas rácjárások végül éppen Bácsszenttamásról indultak ki, de csak az itteni hazafias lakosság háromhónapnyi sínylődése után, 1848. július 14-én.

Az ún. ‘rácvédők’ bácsszenttamási népiirtásainak koronatanúí

Vajon hány népiirtás volt még a Délvidéken a ma ismerteken kívül, akár csak az 1848/49-es rácjárások folyamán is, amiről ugyanígy sejtelmünk sincs, amint eddig a bácsszenttamási vérmezőkről sem volt? Mert egyszerűen nincs, aki föltárja?

Mert nem akad senki, aki kutatna egy nyom után? Vagy aki kutat ugyan, de nem sikerül nyomtatásban is napvilágra tárnia az elhallgatásra ítélt titkokat és borzalmakat? ⁴³ Ezek a történettudomány tárgyilagosságát is érintő, talán legfontosabb kérdések. E tanulmányban föltáruul egy ilyen, örök időkre leplezni kívánt ‘48-as magyarirtás. Itt az ideje, hogy megvizsgáljuk: mit tettek a

³⁵ PEROVIC, 1952, 322.

³⁶ Csáby Ferenc jelentését lásd eredetiben: DÉLVIDÉKI S., 2009, 372–375.

³⁷ Bessenyei Ferenc [szerk.]: *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből*, Bp., 1894, 268.

³⁸ THIM, 1940, 112.

³⁹ GOLUBSKI, 1893, 10.

⁴⁰ A ‘rácvédők’ szerint a „Kuszly Pista” például, úm. „mindenben egyetértett” velük. GOLUBSKI, 1893, 10.

⁴¹ Kuszly István szerepéről lásd: CSÁSZÁR, 1904, 1008.

⁴² BESSENYEI, 1894, 268.

⁴³ „Se szeri, se száma annak a sok szép könyvnek, amit a magyar szabadságharcról írtak – olvashatjuk például Móra Ferenc sorait *A csókai csata* című elbeszélésben. Hát még a megíratlan történet mennyi, amit csak egyes vidékek szájhagyománya őrzött meg! Erdő az, nem berek, tenger az, nem patak, vagy legalább az lehetett, *míg újabb zord idők el nem temették* a negyvennyolcat, meg a negyvenkilencet.” Ezért, az 1848/49-es vérengzésekről szóló, padlásokon porosodó régi források, a szájhagyomány vagy az elfojtott népi emlékezet ismerőit arra kérem, jelentkezzenek az elérhetőségeim valamelyikén (delvidekia@gmail.com +381-65-460-2127).

szakadár 'rácvédők' az április óta túszként tartott szenttamási magyarsággal 1848. július 14-én; s egyáltalán, kik is ezek a furcsa nevű „srbobranacok”...?

Vegyük most sorra azt az első kézből való tíz tanúvalomást, amelyek önmagukban is egyértelműen bizonyítják a népiirtást. Nézzünk szembe e másfél évszázadig elhallgatásra kárhoztatott, de minden érző szívű ember számára borzalmas sorokkal: a nagyszerb eszme negyvennyolcas szörnyű titkaival. Már amit egyáltalán ennyi idő után is ki lehetett még bányászni a rég elfeledett emlékiratok, a „válogatósnak” bizonyult történetírás által száműzött szakmunkák és a máig földolgozatlan levéltári papírhalmazok mélyéről.

I. Kovačević: „A csata ideje alatt, míg mi az ellenséggel az ütközetet vívtuk, Szenttamás kisváros egykori magyar lakói kimenekültek a lelkesekkel a magyar táborokba, nem akarván velünk szövetségben lenni, s császári zászló alatt a császárság egységéért, és I. Ferenc József Császárukért harcolni. De nem mind, s így sokan menekülés közben a mi seregünk által leölettek, sokan Radisics Jenő [István! – D. S. A.] vízimalmánál a Krivaj [Bácsér – D. S. A.] vízében (a csatornába való torlatnál) nem messze Turia [Turol – D. S. A.] helységtől, a Gyöngyszigetnél [Popovača] északi oldalon lelték örök sírjukat. Némelyik pedig nálunk maradt Szenttamáson mint rabszolga, nem bántalmaztatván s nem kínoztatván – a meghatalmazottak nagy fölügelete mellett – s búsulván nemzetségük után; akiket kis idővel később mi, nyájasan és bölcsen bánva velük, mindet szerencsésen elengedtük az övéikhez.”⁴⁴

II. Teodorović: „A csata alatt pedig egyszer csak valami akadályoztatásra s zavarra lettünk figyelmesek az ellenségnél: némely [bácsszenttamási – D. S. A.] magyarokra, akik a családjaikkal jöttek, talán hogy koszorúkkal illessék a diadalmas magyarokat. Észrevettük, hogy a vízimalom folyócskáján át a magyar egységek felé menekülnek, akik már hátráltak, mégpedig titkon a kukoricáson és a kenderesen át, mintha mi nem is tudnánk róluk, hogy szöknek. Kijelöltetett erre egy kis szakasznyi katonára, amely a lövészárokból kilépve lehúzódtott a Malomvíz [Rekavica voda] partjai alá, s itt a kukoricásból mind lelövöldözte őket – akik nem akarták megadni magukat.

Ugyanakkor, amikor rájöttek a határőrök és a szenttamásiak, akik a faluban s a falu körül szemlélték a mi csatánkat, hogy az odaválói magyarok a Malom vizén menekülnek át, odasiettek a mieink, hogy az útjukba álljanak. De azok hátra sem nézve futottak hanyatt-homlok a magyar sereghez, poggyással megpakolt kocsikon. Sokan besüppedtek lovastól-szekerestől, sokan meg is fulladtak. Nagyobb részüket a Malomvíz mindkét partjáról összefogdosták s visszafordították anélkül, hogy bárki feje is megfájdult volna [mármint a „mieink” közül! – D. S. A.]. Amíg ott ez a fogdosás tartott, Rácerődből (Srbobran) mi szünet nélkül löttünk.”⁴⁵

III. Radak: „Ezen az oldalon [Rácerőd felől – D. S. A.] az ellenségből legkevesebb közel 300 halott és majdnem 500 sebesült lehetett, mit azok az emberek tanúsítanak akik a halottakat szállították, és a becseiek ahol a sebesültek feküdtek.”⁴⁶ „Itt közel 500 halott és majdnem 800 sebesült magyar katona lehetett, akik között itt sok pesti polgár is rajtavesztett.”⁴⁷ „E csatában 900–1000 esett el részben halva részben sebesülten, s ahogy csak amilyen éktelen veszteséget szenvedett itt az ellenség, nekünk ezzel szemben, teljesen hihetetlen módon, egyetlen sebesültünk sem volt, halotról nem is szólnán.”⁴⁸ „A csata időtartama alatt a szenttamási magyar lakosok fölgújtottak egy szárazmalmot, gondolván ezzel a rácokat megzavarni, a magyarnak útját Szenttamásra megnyitni. A nekikeseredett rácok, belátván a magyarok gonosz szándékát, a csata végeztével rajtuk ütnek megtorlásképpen, és sokakat, akik át akartak szökni a magyar után a Krivaj lágjain köröszkül, puskákból lelövöldöztek a mocsárban. Néhányan megölettek a házaknál is, némelyeket pedig a táborban [értsd: Rácerődben – D. S. A.] lövöldöztek le az összefogottak közül [Mindössze pedig közel 40 halott volt, – Radak]⁴⁹ és így ugyanazon nap, a harcmezőn elpusztult magyarokon kívül elesett 40 [e szám utóbb át van javítva „közel 40”-re – D. S. A.] szenttamási polgár, s annyian vagy többen zár alá tétettek; kik aztán a rácoknak szolgáltak, a leginkább pedig a Lovészárkok erődítésére használták föl őket – s így végződött szerencsésen az első csata.”⁵⁰

⁴⁴ Jovan Kovačević: *Povjestnica*. Rukopisni odesk Matice srpske, szign. M.4587, Novi Sad, cirill, 53.

⁴⁵ Manojlo Teodorović: *Osnivanje Srbobrana ili Prva bitka Srba protivu Mađara 1848 god. (Opisano očevidcem i saučastnikom tadašnji zbitija.)*, Beč, 1853 (Vojvođanin (Od Miloša D. Rašića) – Srpsko-narodnij kalendar za godinu 1853.), 40.

⁴⁶ Đorđe Radak: *O buni 1848/49. g.*, Novi Sad, é. n. Matica srpska, Rukopisno odeljenje, M.4771, cirill, 13. A továbbiakban: RADAK, é. n.

⁴⁷ RADAK, é. n., 26.

⁴⁸ RADAK, é. n., 15.

⁴⁹ Itt némi magyarázatot igényel a szöveg. Radaktól két piszkozat áll a rendelkezésünkre. Lényeges különbség nincs is köztük, kivéve – árukkodó módon – a vízimalmnál fölkoncolt magyarok számát, ezért a két változatot itt együtt próbáltam meg bemutatni. A 40-es szám egyébként elképzelhető, hogy vagy csak a Malomvíznél (Rekavica voda) legyilkoltakat takarja, vagy pedig valóban a Rácerődben kivégzett férfiak csoportját, de akkor itt a Császárnál majd 140-ben megjelölt számot – szembetűnő egybeesés – csökkentette le Radak százzal...

⁵⁰ RADAK, é. n., 16.

IV. Biga Péter: „Radisics István [Stevan Radišić] Úr szenttamási lakos azzal a panasszal jelent meg ezen Hadparancsnokságnál, hogy az első szenttamási csata idején július 14-én, amikor a mi kicsapongó embereink egyik csapata a szenttamási magyarok üldözése és gyilkolása alkalmával irgalmatlanul pusztította és prédálta a magyar javakat, a szerviánok Mikovics István [Stevan Miković] ügyvéd rábeszélésére az ő [Radisics – D. S. A.] házába is elmentek, a szőlőskertbe ahol lakott, s miután megkötözték őt, s megkötve a szervián táborba [Rácerődbe – D. S. A.] vitték ... fölgújították a panaszos vízimalmát, mivel kitapasztaltatott, hogy elősegíti az ellenség bejövetelét... Ezt követte a föld egész idejének a kára és elveszte, mert a panaszos, [magyar – D. S. A.] szolgálóinak agyonverése miatt, a 60 láncnyi földjéről egy szem élelmet – sem szénát, sem szalmát – nem hozott be, hanem mindez széthordatott az itteni rácok által...”⁵¹

V. CSÁBY Ferenc: „Akik bent maradtak, azoknak sorsa szerencsétlen, mert mindnyájukat megölték. Eddig már 114-et megölték; az apró gyermekeket fölhajítják, és úgy a panganyétra⁵² veszik vagy a kanálisba hagyigálják, hogy édesanyjukat a sáncba vihessék el paráználkodni – kiket azután szintén megölnék. Harangozómat agyon lötték, Templomomból kaszányát csináltak, Plébániából kórházat...”⁵³

VI. Sendula János: „Július hó 14-én, a kegyetlen módon öldöklő szerb [értsd: szervián – D. S. A.] lázadók által megfosztattam, úgyhogy semmi nemű öltözettel a rajtam valón kívül nem bírok...” és „...a magam életét csak a Krivaj folyón többekkel átúszva, robbanások dübörgése közepette [menthettem meg – D. S. A.]...”⁵⁴

VII. Kolowrat Lipót: „Miközben mi szanaszét lövöldöztünk, néhány gránát esett a település rác részére, ami kigyulladt. Az emiatt nekikeseredett rácok meg elhatározták, hogy a velük együtt lakó magyarokon állnak boszszút, és ölték ezeket. Így, a magyar néptömeg egyszer csak nekirontott ennek a gázlónak, és megpróbált átkelni rajta. A plébános átjutott hozzánk és kiabált, hogy ve-

gyük föl őket. Én védelmet ígértem neki, és fölvezettem egy ágyút a megadott irányba, hogy ha a rácok üldözésbe fognak, föl tudjam tartóztatni őket. Azután elindult a vándorlás. A nők nekigyürköztek, a csecsemőt a fejükre, egy másik gyereket a vállukra tettek. A férfiak az ingóságokat és a nagyobb gyerekeket vitték a fejükön és a vállukon a vízen körösztül; amely viszonylag mély volt, egy közép magas embernek a melléig ért. Amint ezt észrevették a szerbek az erődből, ágyútüzet nyitottak a szerencsétlenek tömegére, de mindig csak a domboldalba lőttek, hogy az emberek a vizesárokba bukfencezzenek – sikolyokkal töltvén meg a levegőt. Szívbemarkoló jelenet volt. [...] Közben a szerbek a földözöimet lötték, akik a menekülők feje fölött támadták őket. Szétoszlottak az elterülő kukoricásban, és heves sortüzet intéztek a huszárjaimra, akik őket a magas kukorica miatt nem tudták elérni.”⁵⁵

VIII. Pesics Lukács (Luka Pešić): „Az éjszaka ... több lovast elfogtak, kettőnek levágták a fejét és tanúságképpen behozták a táborba, karókra tűzdelték és a mellvédre fölemelték. A ma elkapott 3 magyart pedig a csata után a táborban megölték, és a testüket kivégezetlenül temetetlenül hagyták. A csatatéren ... puskákat, magyar lovakat és szekereket zsákmányoltak, itt rabolnak és rabokat ejtenek, tűzzel-vassal pusztítanak...”⁵⁶

IX. Matics Dömötör (Dimitrije Matić): „A hősi és becsületes rác nemzet már több fényes győzelmet aratott a magyarok fölött [értsd: a török- s a kuruc korban Sebes, Lugas stb. esetében? – D. S. A.], de a szenttamási csata, ahol 300 magyar vesztett rajta [a Rácerődben leölték? – D. S. A.], méltán lesz emlékezetes a rác történelmében.”⁵⁷

X. Szurdutsky István: „Markovics Mirko őrnagy és katonai táborparancsnok Úr, f. július 24-én a Főhadi Parancsnokságnak jelenti, hogy sok szláv, német, zsidó és magyar család kíván Szenttamásról elköltözni azon okból, hogy a helységben történt kihágások következtében néhányan közülük megcsonkítottak és oly nincstelen állapotba kerültek, hogy ittmaradni nem tudnak

⁵¹ *Srpski narodni pokret 1848–1849-e godine*, Arhiv Srpske akademije nauke i umetnosti / Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Levéltára/Sremski Karlovci, 7. doboz, 1721. irat. A továbbiakban ASANU, 7, 1721.

⁵² Vagyis: bajonétra, szuronyra! A 'rácvédők' által emlegetett kézfegyverről, a „spádékról”, azaz „spangékról” lehet itt szó, amivel „a szuronyt utánozták le” (GOLUBSKI, 1893, 12.). A kiirtandó lakosság gyermekeivel való illetlen kegyetlenkedésnek egyébként ősi hagyománya van. Éppen egy magyar szemtanú jegyezte például föl a borzalmas jelenetet valahol Rigómezőn, amikor a Cernovicék által 1689 végén orvul végbevitt törökirtásokat megbosszuló szultáni seregek a hátramaradó rácságot gyilkolták; miszerint a tatárok „kedvelt játéka volt a gyermekek fölhajítása a magasba, akiket aztán karddal gyorsan darabokra vagdaltak vagy bottal szétverték a fejüket...” MITROVIĆ, 1989, 106. Lásd ezt még Milorad Panić Surep: *Kad zu živi zavideli mrtvima*, Beograd, 1960., 103.

⁵³ DÉLVIDÉKI S., 2009, 374–375.

⁵⁴ *Sendula János*, Kalocsai Érsekségi Levéltár, Személyi részleg. Az első részlet az 1849. június 17-én kelt leveléből származik, a másik – latin nyelvű – pedig egy keltezetlen 1863-as leveléből: „...quanta mala ego cum illis sub Epocha infaustie Revolutionis 1848. passus fuerim, ubi non solum omnem substiam perdideram, sed etiam vitam cum multis ipsorum solum per fluvium Krivaja natando inter explosiones termentorum...”

⁵⁵ Kolowrat-Krakowsky Leopold: *Meine Erinnerungen aus den Jahren 1848 und 1849*, I. kötet, Wien, 1905, 54.

⁵⁶ ASANU, 3, 353.

⁵⁷ Dimitrije Matić: *Đački Dnevnik (1845–1848)*, Beograd, 1979 [cirill], 119.

többé, mert nincs mivel táplálniuk magukat. Semmilyen útmutatást sem bírván, az őrnagy úr Bácska egészének Főparancsnokságához fordul, hogy megfelelő útmutatással szolgáljon neki e tekintetben, megjegyezvén, hogy ő semmi esetben sem engedte meg, hogy ugyanezen családok átköltözzenek Magyarország belsejébe – hanem csak némelyeknek, és pedig a Naszádos [Sajkás] Zászlóaljba.”⁵⁸

A könnyebb áttekinthetőség érdekében alább összegezzük tételesen is az itt föltárt tanúvallomások alapján leszűrhető csupasz tényeket. Eközben megfigyelhető, hogy Teodorović a gyilkoló 'rácvédők', Kolowrat az ármanyos osztrákok,⁵⁹ Csáby pedig a polgári áldozatok képviselőjeként egyaránt tanúságot tesz a szenttamási népirtás valós megtörténtéről. Teodorovićnál pl. a menekülő szegénynépet válogatás nélkül, tömegesen megszárolták és Kolowrat ezt teljes mértékben megerősíti. Csáby is tömegvérengzésről számol be, miközben külön hangsúlyozza a kiskorúak és a nőlakosság megölését.

A fegyvertelen emberek, nők és gyermekek lassú halálra kínzásának az idegrázó részleteit itt most nem ecsetelhetjük,⁶⁰ ezt megtaláljuk a nemrég megjelent kötetemben is.

A szenttamási magyarirtás hiteles tanúvallomásainak az összevetése

I. Kovačević 'rácvédő' segédpap állítja:

1. A '48-as magyar lakosok nem azonosak a maiakkal: ők csak „Szenttamás kisváros egykori magyar lakói”.

2. *E lakosok közül „sokan menekülés közben” a szakadár fegyveresek „által leöltek”.*

3. *A magyar polgártársak közül „sokan” a Krivaj (Bácsér) vizébe vesztek a tyúkréti (tuki) vízimalomnál, valamint északon, a Gyöngyszigetnél (Popovača).*

4. „Némely” túlélő magyar lakosokat a 'rácvédők' rabszolgaként használtak ki.

II. Teodorović szakadár rendőri előljáró állítja:

1. *A „családjaikkal” menekülőket „mind lelövöldözték”, ha „nem adták meg magukat”.*

2. *„Sokan” közülük a Krivaj (Bácsér) vizébe „fulladtak” a vízimalom környékén.*

3. A többiek „nagyobb részét ... összefogdosták”, s bentrekedtek a mezővárosban.

III. Đorđe Radak 'rácvédő' élharcos állítja:

1. *„E csatában 900–1000 esett el...”*

2. *Az „ellenségből legkevesebb közel 300 halott és majd 500 sebesült eshetett el...”*

3. *A 'rácvédők' „sok” menekült „puskákkal lőttek agyon a mocsárban...”*

4. *A magyar polgártársak közül „néhányan ... agyonlövették a házaknál is...”*

5. *„Némelyek pedig az összefogottak közül a táborban lettek lelövöldözve...”*

6. *Mindezek az áldozatok összesen „40 közel 40 szenttamási polgár”-t tettek volna ki, az állítólag a „harcmezőn elpusztult magyarokon kívül...”*

7. *Még „annyi vagy többen zár alá tettek kik aztán a rácoknak szolgáltak...”*

IV. Biga Péter (Petar Biga), Szenttamás októberi táborparancsnoka – a vízimalom tulajdonosa, Radišić nyomán – állítja az 1848. július 14-ei eseményeket illetően:

1. *A 'rácvédők' „egyik kicsapongó csapata” általában „üldözte és gyilkolta a szenttamási magyarokat”, valamint „irgalmatlanul pusztította és prédálta a magyar javakat...”*

2. *Radišić magyar „szolgáit” is válogatás nélkül „agyonverték...”*

V. Csáby Ferenc túlélő helyi plébános állítja:

1. *A mezővárosban rekedt magyarságot „mind megölték” a 'rácvédők’.*

2. *„Eddig már” – azaz három héttel később – 114 áldozat nevét gyűjtötte össze.⁶¹*

3. *A 'rácvédők' az „apró gyermekeket” szuronyokra „veszik” vagy a vizekbe „hajigálják”.*

4. *A magyar nőket Rácerődben megerősokolják és „megölik”.*

VI. Sendula János szenttamási katolikus káplán állítja:

⁵⁸ ASANU, 4, 439.

⁵⁹ Kolowrat-Krakowsky Lipót (1804–1863) nyíltan császárhű cseh ezredes Bechtoldnak, a bécsi kamarilla titkos megbízottjának az egyik segítőtársa. Főnökét, társaihoz hasonlóan, szeptember 24-én ő is követte Bécsbe: pótlóvázas ürügyén szökött meg, tetemes adósság hátrahagyásával. (THIM, 1940, 217.) A kamarilla nagybenevű, Jelačić kinevezését javasló képviselőjének – név szerint Kolowrat-Liebsteinsky Antal (1778–1861, Franz Anton Kolowrat-Liebsteinsky) grófnak – az unokaöccse ő. (Grosschmid Gábor: *Az utolsó báró Kray a szerbek között 1848–1849*, Zombor, 1886 (Bács-Bodrog Vármegye Történeti Társulatának Évkönyve, II. évfolyam), 97, 111.) Fekete-sárga szellemtől csöpögő – 1851-ben megírt, de csak 1905-ben kiadott – emlékirataiban azzal dicsekszik, hogy nem erőltette meg magát a szenttamási csatákban...

⁶⁰ Közlöny: *A magyar kormány hivatalos napilapja*, Pest, 1848, 284. Iványosi-Szabó Tibor [szerk.]: *A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*, Kecskemét, 1988, 243. Stb. A szakértő olvasónak fontosak lehetnek a magyarirtás mindmáig napvilágot nem látott, itt idézett történeti forrásai is, amelyek a DÉLVIDÉKI S., 2009, Függelékében nagyrészt fénymásolatban is megtalálhatóak.

⁶¹ A túlélő híveitől is elszigetelt plébános nyilván sok mindennel, így a népirtás valódi méreteivel sincs még tisztában 1848. augusztus 7-én, a jelentése keltekor. A plébános itt – a hivatásából eredően – föltehetően halotti anyakönyvet próbált összeállítani a saját emlékei és a vele együtt kimenekült néhány túlélő útján. A Tyúkrétről szerencsésen kijutó Csáby – a 'rácvédőktől' eltérően – nem volt elejétől a végéig tanúja a vérengzéseknek; ezért az ő adata az összeírt 114 áldozatról csak a valós szám töredéke lehet. Annak föl-tételezése, hogy mindössze ennyi lett volna a fölkoncolt magyarok és zsidók száma – más források alapján is egyszerűen kizárható.

1. „Július hó 14-én a ... szerb lázadók” Szenttamás lakóit „kegyetlen módon öldökölték...”

2. Ő „...csak a Krivaj folyón átúszva, robbanások dübörgése közepette” menekült meg.

VII. Kolowrat császári ezredes állítja:

1. A „rácok ... a velük együtt lakó magyarokat ... ölték”.

2. „A rácok az erődből ágyútűzet nyitottak a szerencsétlenek tömegére”.

3. Úgy „lőttek, hogy az emberek a vizesárokba bukfencezzenek”, vízbefullasztván így „a magyar néptömeg”-et: „a csecsemőt a fejükre, egy másik gyereket a vállukra” helyező anyákat, „a nagyobb gyerekeket” pedig „a fejükön és a vállukon” cipelő apákat.

VIII. Pešić ‘rácvédő’ hadnagy állítja:

1. „Itt rabolnak és rabokat ejtenek, tűzzel-vassal pusztítanak...”

IX. D.Matić szervián zsoldos állítja:

1. A „csata” során „300 magyar vesztett rajta...”

X. Szurdutsky, a lázadók megyei parancsnoka állítja:

1. Szenttamás e vészterhes napjaiban „sok szláv, német, zsidó és magyar család ... a helységben történt kihágások következtében ... megcsonkított, és olyan nincstelen állapotba került, hogy ... nincs mit ennie.”

2. A csonka családok „semmi esetben sem ... költözhetnek Magyarország belsejébe...”

A beteljesített népirtás fogalmát kimerítheti a válogatás nélküli tömegmészárlás, a jövő nemzedékének kiirtása, a nőlakosság megsemmisítése és önmagában a nemzőképes férfilakosság legyilkolása is. A népirtás négy lehetséges válfaja közül Teodorović, Kolowrat és Csáby háromról tesz itt bizonyosságot: a válogatás nélküli tömegmészárlásról mindhárman, a gyermekek gyilkolásáról – Csáby, Kolowrattal együtt – ketten, a nőlakosság szadista megöléséről pedig Csáby egymaga. Kiegészíti itt Csábyt az egyik másodkézi forrásunk, a magyar kormány lapjának, a Közlönynek a híradása. Ez is megrázóan ecseteli a nőlakosság és a gyermekek kínhalálát: „Szent-Tamásról halljuk az irtózatot kegyetlenséget. A magyar asszonyokat emlőiken áthúzott nyárral vagy zsineggel összefűzvé, ily kínzás közt kíséretük föl, s alá. Az orvosnak, Tóth nevezetűnek életében kezét-lábát fűrészelték el, s úgy nyakát vágták el. A gyermekeket célnak tűzvé ki, lövöldöznek agyon. Egy másikat a két torony közt kötélen fölfüggesztettek, s úgy lőttek rá; a pápista templom ajtajára egy másikat kiszögeztek – s több ily hajmeresztő, fenevadhoz sem illő kegyetlenségről, mint valóságos tényekről beszélnek.”⁶²

Talán nem is véletlen, hogy a magyar katolikus pap a népirtás három válfajáról is megemlékezik, Kolowrat tes-

sék-lássék módjára, a ‘rácvédő’ vezér pedig csak általában ír a vérengzésről: valószínűsíthetően az adatközlők érdekeltségének és emberségének is megfelelő fokozati sorrend ez. Rajtuk kívül azonban még hét koronatanú vallomása áll a rendelkezésünkre: Kovačevićé, Radaké, Maticé, Radišićé, Szurdutskyé, Pešićé és Senduláé. Az első kettő vallomása a legrészletesebb, hiszen ők nem szenvedő alanyai, hanem föltételezhetően a résztvevői is voltak e véres eseményeknek; ráadásul – vezető beosztás és a vele járó felelősség híján – valamivel bőbeszédűbbek is. Radišićet ugyan magyarbarátsággal vádolták az őt tönkre tevő Mikovićék, csakhogy ő maga ottmaradt a ‘rácvédők’ között. A szavait is különben nem más, mint a bácssejnttamási lázadók későbbi táborparancsnoka, Biga százados hitelesítette.

A válogatás nélküli mészárlásban tehát mindegyik ‘rácvédő’ tanúnk megegyezik. Ezen az oldalon ennél többre nem is futotta az őszinteségből; a nők és a kisdetek kegyetlen fölkoncolásának a tényeit teljesen nyíltan nem vállalhatták, még a nemzetiségük szakadár közvéleménye előtt sem, amely őket nemzetük választottjaként ünnepelte. Asszony- és csecsemőgyilkosok nem fértek bele e „nemzeti hősök” fehér-kék-piros szalagokkal ékített, aranykeretes képébe. A nem rác kisgyermek elpusztításakor egyébként mintha némi szégyen és ódzkodás is megfigyelhető lenne némelyik ‘rácvédő’ részéről, akik csak úgy vettek ebben Csáby szerint részt, hogy a társaik szuronyára dobálták a Malomvíznél legyilkolt szülők csecsemőit – ahelyett, hogy saját kezűleg üttették volna agyon őket...

Másodkézi tanúvallomásaink is vannak viszont. Itt Császár Péter, a második bácssejnttamási ostrom résztvevője a legjelentősebb forrás: „élő tanúk”-ra hivatkozik, „kik a történeteken jelen voltak, szemekkel látták.” Császár így a következőket állítja:

1. Minden magyart leöltek, akit az „utcákon találtak...”

2. „Összefogdosták a férfiakat” és „rövid haditanács után főbe lőtték őket...”

3. Mintegy „140 magyar férfi” kivégzését számszerűsíti.

4. A túlélők „mintegy 240-en lehettek” – legalábbis aznap még.⁶³

Itt, a válogatás nélküli tömeggyilkosságok megjelenítése mellett, a népirtás éppen azon válfajáról esik még szó, amelyet a jelentést író Teodorović és Csáby kihagyott: a férfilakosság legyilkolásáról. Az adat teljes mértékben hitelt érdemlő, hiszen az ellenség részéről Radak is (5. pont) tanúságot tesz az esetről, szinte szóról szóra ugyanígy: „némelyek pedig az összefogottak közül a táborban lettek lelövöldözve...” Csak azt felelji el kihang-

⁶² KÖZLÖNY, 1848, 59.

⁶³ CSÁSZÁR, 1904, 1012, 1010.

súlyozni, hogy ők férfiak voltak. Csak hát, Radak egyébként sem beszél másokról – nőkről vagy gyermekekről –, ha a legyilkoltakról ír, csakis értelemszerűen férfiakról. A túlélő szemtanúk vallomásának másik, korabeli forrását adják az 1848-as ún. tudósító költemények. Itt elsősorban a *Rác és szerb lázadás Szenttamásnál* című gyászénekben találunk kézzelfogható adatokat a magyarítás részleteit illetően.

„Ezalatt ám Szenttamáson borzasztó eset történt: / Az első ágyúlövésre a magyarság szarvasként / A szőlő felé futottak, hol egy folyón útjokat / Folytatván, öt szekereik a posványban felakadt; / A megterhelt szekereken ülő nők és gyermekek / A szekérről kiáloztak, hogy jöjjön segedelmek, / Mert a partokról lődöztek a megdühödött rációk, / Szuronyokkal öletvén le az elmaradt magyarok...”⁶⁴ Az ének azonban a rémségeket is különösen érzékletes (plasztikus) részletességgel ecseteli: „Szenttamáson irtóztató kint szenved a lakosság, / Elevenen süti őket a megdühödött rácság. / Előbb egy láncos ostorral, melynek golyó van végén, / Kínóztatnak, és ezután testeket széjjeltépvén. / A háromezerre menő magyar lakosokból már, / Akik megmaradtak is még égbekiáltó kín vár.”⁶⁵ A szerkesztő egyébként előrelátóan figyelmeztet, hogy „e históriás versek forrásértékűek,” s „hogy e költeményeket nem a fantázia színezi ki, hanem a tényekre építenek” – legyenek ezek bármennyire is „rendkívül kíméletlen” események...⁶⁶

Idézhetjük még Széchenyi István (1791–1860) naplóját is, melynek szemtanúk vallomásain alapuló, 1848. július 17-ei bejegyzése úgy szól, hogy Bácsszenttamáson „Zákó biztos magánértesülései szerint: 1500 magyarnak vágták le a fejét”.⁶⁷ Zákó István (Stefan Zako) a térség rác nemzetiségű szülőtte, negyvennyolcas országgyűlési képviselő, lángelkű hazafi, akinek fizetett kémektől volt erről tudomása. Ugyanígy másodkézi forrásunk pl. a július 20-i tudósítás is Kossuth Hirlapjában, mely szerint e vegyesajkú mezővárosban „a meg nem menekülhetett számtalan helybeli magyarok, öregek, ifjak, nők, s ártatlan gyermekek a legnagyobb kínzások közt végeztettek ki”. Sok olyan közvetett bizonyítékot is föl lehetne sorolni továbbá – melyek adatolásától itt eltekintünk –, mint Madarász József országgyűlési képviselő naplójában a „Megdöbentő hírek. 1848 július 18.” fejléc alatt:

„Az ellenforradalom aggasztó hírei fölizgatták még e házat is. Mondják, hogy a rációk Szenttamáson minden magyart, a csecsemőkkel együtt lekoncoltak.”⁶⁸

1848. július 14-e – a magyar szabadságharc kezdete

Főntebb már vázoltuk főbb vonalakban a magyar forradalom kitérését követő erőszakos fejleményeket a rácjárások megkezdéséig, de elsősorban csak Bácsszenttamás vonatkozásában. Ágazzuk be most

szélesebb kitekintéssel is e kiindulópontként szereplő népiirtást az adott történelmi keretekbe! A húsvéti zendülések, a szakadár rác állam kikiáltása, a magyargyűlölet jegyében zajló tömeggyűlések, a fegyverkezés és készülődés a népiirtó háborúra, s végül a titeli (tételi) körzet június elejei katonai megszállása a lázadók részéről a magyar kormányt sorsdöntő lépésekre készítette. Sztratimirovicsék ugyanis nem beszéltek a levegőbe. Bizonyítja ezt mind a június 22-ei bácsszenttamási magyarverés,⁶⁹ mind „a némelyek által pincékben rejtve tartott fegyveres szerviánusok” által végbevitt „kannibálias” újvidéki mészárlás is⁷⁰ június 26-án, ami több tucat magyar és sváb lakos – köztük gyermekek⁷¹ és tejesaszonyok⁷² – kegyetlen agyonverésével járt.⁷³

E véres történések Pétervárad itt is illetékes császári parancsnokának, Hrabowsky Jánosnak (Johann Hrabowsky, 1779-1852) a kétes magatartásához vezetnek el bennünket.⁷⁴ Az ő nevéhez fűződik az első fegyveres összetűzés is, június 12-én. A harcokhoz vezető döntő lépést, Hrabowskyék hadtápvonalainak az elvágásával Sztratimirovics, az önjelölt „Legfőbb Vezér” (németül: „Hauptführer”...) tette meg, amikor az emberei Hrabowsky futárát foglyul ejtették, a levelei pedig „a fanatizált néptömegetől felbontattak, s összeégettettek”.⁷⁵ A fegyveres összetűzés ugyanis már a kamarillának Bécsben és a rác szakadároknak is az érdekükben állt, hiszen kezdett nevetségessé s hiteltelenné válni ez az egész mozgalom. Vérontás és háború kellett a föltüzelt/heccelt tömegeknek; a szavakból s ígéretekkel mindenkinél elege volt. Hrabowsky tehát Karlovic (Karom) megtámadásával – akár tudatosan, akár nem, de – inkább szolgálta Sztratimirovicsékat és a bécsi kamarillát, mint a magyar kormányt. Főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy hadművelete során a pesti kormányparancs ellenére sem kísérelte meg fölszabadítani Karlovicot a lázadóktól – sőt, igazság szerint még csak nem is vette tervbe ezt! Ő csupán azért támadott, hogy a félsikerrel – illetve félkudarccal – tovább növelje a szakadárok önbizalmát.⁷⁶

A lázadást döntően éppen az ilyen, látszólag magyar oldalon működő kétes pártállású „illetékesek” szították; a vég nélküli engedékenységgel, felelősségvállalástól menekvő határozatlanságukkal, avagy egyenes hazaárulásukkal. Hrabowsky és a „Legfőbb Vezér” karlovici (karomi) összetűzése mindenesetre igen nagy port vert föl. „Nemzetiségünk a legnagyobb veszélyben van; nevünk, nyelvünk és szent hitünk mindörökre ki lesz csiszolva a világ történetéből – írja a kiáltványában Sztratimirovics most, természetesen a „mi” és „ők” fölosztásának a jegyében –, ha mind, aki fegyvert tud fogni, idős és fiatal, gazdag és szegény, most talpra nem szökik ... *hogy az állítólagos magyar királyság-, az ő váraik-, falvaik s városaik omladékain, megalapozzuk s századokra meg-*

erődítsük a mi nemzetségünket.”⁷⁵ A „Legfőbb Vezér” – illetve követői – maguk sodorták ugyan veszedelembé a rácságot, igazi céljuk azonban az Alvidék szabadságszerető népe, ezen belül is elsősorban a magyarság legaljasabb pusztítása volt – amit nemcsak itt vallottak be őszintén. A császárhű Hrabowsky is mély aggodalmát fejezte ki ezzel kapcsolatban, azt ígérve Magyarországot kormányának, hogy „minden ügyességemet megpróbálom, ami a rendelkezésemre áll, hogy elkerüljem a polgárháborút, amely csakis kiirtásig tartó háborúvá válhat s amely névtelen nyomort fog hozni...”⁷⁶

A lázadók már úgy viselkedtek, mint meghódított földön szokás. A községekre sarcot vetettek, a rácokat erőszakkal a táboraikba hajtották és hadiszolgálatra kényszerítették: ha egy falu ellenszegült, megrohanták és fölperzselték.⁷⁷ Az első rajtaütést egy temesközi (bánáti) falu, az oláhlakta Végszentmihály (ma Lokve) szenvedte el július elsején.⁷⁸ Majd következett Temesvajkóc (ma Vljakovac),⁷⁹ és Temespaulis (Bethlenháza, ma Pavliš), ahol Magyarország kormányához hű, tekintélyes rác lakosokat kínoztak halálra Sztratimirovics eszmetársai.⁸⁰ Végül még a javarészt sváblakta Versec (Érdosmlyó) városát is megtámadták, de ez csúfos kudarcba fulladt.⁸¹ Az egész országot megdöbbentő eseménysorozat a bácsszenttamási magyarirtással lépi át a hazafias közvélemény tűréshatárát. Ez olyan átütő erejű változásokhoz vezetett az addig békés néptömegek hangulatában,

hogy többek szerint ez az esemény tekinthető a szabadságharc kezdetének. Mert bárhogyan is nézzük – mint azt például V. Waldapfel Eszter marxista történétíró is megjegyzi –, a Ráceröd (Srbobran) alatti mezőség a „szabadságharc első komoly súlyos összecsapásának a színhelye”.⁸² Az itt végbevitt színjáték minden visszasága ellenére is! Mert akármennyire is „az ellenséges ágyútűz legerősebb vonalában állítá föl” – Asbóth Lajos honvédezredes szavaival élve – a neki kiszolgáltatott seregeket az áruló Bechtold Fülöp (Philipp von Bechtold, 1787–1862) altábornagy, Bécs titkos ügynöke,⁸³ az kétségtelen történelmi tény, hogy szakadár lázadók és magyar honvédek legelőször Bácsszenttamás alatt kerültek szembe.⁸⁴

Magyar részről a vérbosszú kereke július 14-én indult be Moholon (Mohorrévén),⁸⁵ az egyedüli jelentősebb ráctöbbségű kis szigeten e délebbi tiszai tájon, ahonnan a legtöbb rác szakadár vonult át fegyverben a lázadók hírhedt Rácerödjébe,⁸⁶ majd vált is itt nagyrészt tömeggyilkossá vagy az aljas gyilkosok cinkosává. A bácsszenttamási mézszárlással egy időben kirobbant moholi polgárháborúnak, melyet az ottani szakadár indítottak volna a helyi magyarok eltörlése céljából; 71 áldozata volt, kik közül 67-en rác lakosok voltak.⁸⁷ A következő napokban aztán további sok száz magyar lakos veszik oda az orvul legyilkolt, árulások sorozatával sújtott, gyermekfejjelével is megcsúfolt Tiszaföldváron.⁸⁸ A

⁷⁵ IVÁNYOSI-SZABÓ, 1988, 194.

⁷⁶ THIM, 1887, 82.

⁷⁷ PEROVIĆ, 1952, 398.

⁷⁸ PEROVIĆ, 1952, 406.

⁷⁹ GRACZA, 1894, 83.

⁸⁰ CHOWNITZ, 1998, 180.

⁸¹ Böhm Lénárt: *Délmagyarország, vagy az úgynevezett Bánság külön története*, Bp., 1867, 291.

⁸² HORVÁTH, 1865, 369 és Irányi Dániel–Charles-Louis Chassin: *A magyar forradalom politikai története 1847–1849*, I. kötet, Bp., 1989, 343.

⁸³ HORVÁTH, 1865, 370. és V. WALDAPFEL, I, 1953, 342.

⁸⁴ V. WALDAPFEL, I, 1953, 341.

⁸⁵ *Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjárataból*, I. kötet, Pest, 1862., 132. Könyve kiadásakor Asbóth (1803–1882) már maga is a legsúlyosabb nemzetárulást műveli. A hétéves várfogságot szenvedett honvédtábornok ugyanis, akit 1861-ben ismét elhurcoltak, megtört. Theresienstadtból már mint titkos ügynököt engedték ki, aki 1864 tavaszán 10 000 ft-ért rendőrkéze adta az ellenállás majdnem egész vezetését, megtörve ezáltal a forradalmi szervezkedés gerincét. Mivel pár hónapig látszatörizetben volt, árulása csak a bécsi zárt levéltári anyag megnyitása, 1918 után vált ismertté. A titkos árulók életpályáját járja: megszűnnek az anyagi gondjai, sorra jelennek meg a könyvei, 1863-tól pedig már az MTT (a Magyar Tudományos Akadémia névelődje) tagja...

⁸⁶ A „korábbi pétervárad-karlovici és verseci csatározásokat mellőzve” – amelyeket kizárólag császári seregek vívtak Sztratimirovics Béccsel is packázni próbáló hordáival –, a bácsszenttamási hazafiak iszonyú lemészároltatásától „számíthatjuk a szabadságharc kitörését.” (V. WALDAPFEL, I, 1953, 341.) Minden álnok színjátéktól mentes, igazi csaták és győzelmek sora következik. Az Urbán által is „a szabadságharc első hősi halottja”-ként említett bácsszenttamási áldozatokat követően ugyanis a megtámadott magyar nép önkéntelen önvédelmi harcának föllobbanását ezután már szinte napról napra követhetjük a futaki, écskai és tiszaföldvári csaták, valamint az újabbnál újabb szakadár lázadások és villongások során. A véres zavargások – sőt, harcok is – a térség rác szórványokkal is bíró középső övezetében robbannak ki, Magyarkanizsától Csúrogig, Futaktól Törökbecséig, sőt Nagybecskerekig és Fehértemplomig. HORVÁTH, 1865, 372–373; Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken*, Szabadka, 1902, 38; Miloš Dimitrijević: *Uspomene iz moga života*, Novi Sad, 1896, 4; Stevan Surdučki: *Feldvarska bitka 2-og Julija 1848. god*, Matica srpska, Rukopisni odsek, szign. M.17743, Novi Sad, cirill; GRACZA, 1894, 92; Urbán Aladár: *A nemzetország és honvédség szervezése 1848 nyarán*, Bp., 1973, 347; THIM, 1940, 177, stb.

⁸⁷ GOLUBSKI, 1893, 22.

⁸⁸ RADAK, é. n., 10.

⁸⁹ THIM, 1930, 555.

⁹⁰ Hamvay Ödön: *Damjanich János élete története és szemelvények nevéhez intézett leveleiből*, Bp., 1904, 48.

szenttamási vérengzés után ugyanis, a szinte szomszédos Földvárt (ma Bácsföldvár/Bačko Gradište) azonnal megtámadta Szurdutsky, mire Bechtold altábornagy, az ország déli részén lévő kormányerők főparancsnoka három nappal később *váratlanul kiharcolta* a csapatait Földvárról – aminek azonban a magyar nemzetőrök nem tettek eleget.⁹¹ Az így győzelemre segített lázadók az önmagát tudatosan föllázdozó hős nemzetőrrel együtt mérszárolták le a község magyar, zsidó és sváb lakosságát, miközben minden nem rács házat porig égettek.⁹² „A szervianok – írja itt Szurdutsky –, elkezdének rohanni a faluban senkit sem kímélvén, kiáltozván a »Rács Dicsőséget«. Kinek milyen fegyvere volt, azzal osztotta az ellenségnek a halált...»⁹³ Még a bécsi lapokban is megjelentek szemtanú osztrák katonák – egyébként bevallottan rácsbarát – tanúvallomásai, melyek szerint a „szerbek [szervianok – D. S. A.], amikor benyomultak ebbe a faluba, több magyar paraszt fejét levágták”⁹⁴

A szervianok tehát, a földvári rácok zöme és az idevezényelt 'rácvédők' községszerte „baromi kegyetlenség” közepette – és ezek Bechtold szavai! – üldözik, rabolják, gyilkolják, darabolják és égetik a tiszaföldvári magyarokat, zsidókat és svábokat, nem lévén tekintettel sem nőkre, sem csecsemőkre – még a magatehetetlen sebesülteket is „megcsonkítván”.⁹⁵ Szurdutsky szavai szerint a vérfürdő áldozatai főleg az „egyszerű magyar népből voltak, mert ez utóbbiaknak a csata idején nem volt más menekvésük, mint a hídon átszaladni, ahol vagy a mi ágyúink gyilkolták le őket vagy a saját lovasaik gázolták el, sokan pedig meg is fulladtak. Sok paraszt, számuk ismeretlen, aki nem vonult félre, különösen pedig akiket fegyverrel találtak, le lett gyilkolva.”⁹⁶ A szerencsétlen lakosságot mindhalálig védelmező,⁹⁷ elárult nemzetőrséget és egy század Ferenc Károly-huszárt a katolikus templom tűztengerben álló főterén zárták gyűrűbe.⁹⁸ A lángokban és az ágyúk tűzében lelték halálukat a hős nemzetőrök, de az ide húzódo lakosok is; hogy végül maga a lángoló templom is a gyilkos hordák kezé-

re kerüljön.⁹⁹ Foglyokat nem ejtettek, a férfiakat, nőket, számtalan gyermeket is a már ismert kegyetlenséggel kínozták halálra, végül éppen a templomban. 37 gyermekfejből itt aztán még egy gúlát is építettek az oltár elé, szervián lobogóval a tetején – „egy szőke fiúcska koponyájába ütven” azt, mintegy önnön „dicsőségük” jelként.¹⁰⁰

Pirkadt már, amikor az Óbecséről parancs nélkül ide-siető önkéntesek Damjanichcsal, „1 század honvéd, 1 század Dom Miguel s egy fél század huszár” csapattal és a megmaradt nemzetőrrel – a császáriak harcot megtagadó Vilmos-gyalogjai nélkül – egyetlen rohammal fölszabadítják Tiszaföldvárt a vérengzésben elfáradt, részeg ellenségtől.¹⁰¹ Noha a falu magyar részében csak üszkös romokat és vérbefagyott, megkínzott tetemeiket találunk, a rác házakat nem gyújtották föl bosszúálló kezek. Tiszaföldváron ehelyett 1848. július 18-án ismét alkalmunk nyílik arra, hogy egy jellegzetes remekművét bámuljuk meg az „oszd meg és uralkodj” elvre épülő, népirtó bécsi államvezetésnek.¹⁰² A magyar szabadságharc újabb vérmezőjét ugyanis, az alvidéki osztrák-magyar kormánycsapatokat irányító Bechtold minden látható ok nélkül *még egyszer* átadja az ellenségnek¹⁰³ – a titkos szövetségeseinek. A Földváron is bekövetkezett magyarirtás és az árulás vádja azonban érzelmi pokolgépként pusztított a térség veszélyeztetett lakosságának a tudatában. Megtörtént a magyarországi és a szakadár közvélemény teljes szembefordulása: a hazafias magyarok, bunyevácok, rácok, zsidók és egyéb nemzetiségűek is immár – szinte mindannyian – a háborús bűnökben valósággal tobzódó „vadrácok” kiirtását követelik.¹⁰⁴

A botrányt növeli, hogy Bechtold a legyilkolt tiszaföldvári lakosság szétmarcangolt tetemeit sem engedi összeszámolni vagy eltemetni. Még a hóhérok büszkeségeit, a templomban hagyott gyermekfejeket sem. A különféle testrészeket Damjanichék a környék magyarságával mindössze rakásra hányatják, majd – reggelig e hatalmas tetemdomb mögött pihenvén¹⁰⁵ – innen vonul-

⁹¹ V. WALDAPFEL, I, 1953, 362.

⁹² OLCHVÁRY, 1902, 39.

⁹³ VJESTNIK, 1848, 113.

⁹⁴ *Abend-Beilage zur Wiener Zeitung*, Wien [Bécs], 1848, 117. sz., 463: „Die Serben haben beim Cinbringen in das Dorf mehreren ungarischen Bauern bei Köpfe abgeschnitten...”.

⁹⁵ GRACZA, 1894, 92.

⁹⁶ VJESTNIK, 1848, 113.

⁹⁷ Sigfried Kaper – Svetozar Zdravković: *Srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848–1849-e godine.*, I. kötet, Beograd, 1870 [cirill], 118.

⁹⁸ VJESTNIK, 1848, 113.

⁹⁹ BOROVSZKY, 1909, 344.

¹⁰⁰ HAMVAY, 1904, 48. Szülei sokkal számosabb feje nem is jelképezte kellően a sztratimirovicsi népirtást! Lásd ezt még KOLWRAT-KRAKOVSKY, 1905, 65.-ben, az „Irtózatok Földváron” cím alatt.

¹⁰¹ V. Waldapfel Eszter [szerk.]: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, II. kötet, Bp., 1953, 123; 358.

¹⁰² Vetter Antal: *Az 1848/49-i szerb támadás*, Pest, 1886 (Hazánk 5), 145.

¹⁰³ OLCHVÁRY, 1902, 40; VETTER, 1886, 145.

¹⁰⁴ V. WALDAPFEL, I, 1953, 342.

¹⁰⁵ OLCHVÁRY, 1902, 40.

nak vissza Óbecsére. Marad azonban magyar holttest bőséggel, szerteszéjjel is. „Óbecsén azon az utcán, mely a földvári végre vezet: több tiszt embernek elő adása szerént nyomasztó bűz gözölög főképp hajnalban, néha midőn a szellő onnan lengedez – írja az elkövetkező napokról a főszolgabíró. - Az el esett és a kukorica földeken meg más vetésekben temetetlen hagyott mieink, és ellenségi testeknek ezen nyári meleg napokban fel oszlott tetemeiknek bűze ez.”¹⁰⁶ A kiirtott tiszaföldvári magyarság szétmarcangolt testi maradványai Lazar Rakić történész szerint ma is itt porladnak temetetlenül: elsősorban a közel tíz méter magas „Csonthalom” komor dombjában, a becsei út mellett.¹⁰⁷ A kiirtottak száma Tiszaföldváron egy s kétezer közé tehető, a helyi magyarságot kiirtó rác lakosokból Szurdutsky jelentése szerint összesen kilencen estek el...¹⁰⁸

Bechtold eljárása egyébként Bács-szenttamás látzatostroma alkalmával is ehhez hasonló volt, mit ő nyíltan is csak hadiszemlének bélyegzett.¹⁰⁹ Mihelyt az általa fölhergelt ‘rácvédők’ kilenc óra táján irtani kezdték ugyanis a hazafias lakosságot,¹¹⁰ az áruló főparancsnok cserbenhagyja a poklok kapuja előtt álló szenttamási pórnépet. Így, seregeinek elvonulása és a menekülők segítségére kelő császári tiszt, Kolowrath visszarendelése után a ‘rácvédők’ egész nap és egész éjjel, zavartalanul kergetik, gyilkolják és kínozzák a városban rekedt, mintegy kétezernyolcszáz főnyi, csak csekély részben kimenekülni tudó magyar és zsidó lakost.¹¹¹ Bechtold honvédeit egy fölládozott ártatlan néptömeg fájdalmas kiáltásai, valamint karókra szurkált emberfejek¹¹² számai búcsúztatták! Az életben maradtak közül 140 férfit¹¹³ rögtönítéletileg Rácerődben, a hírhedt Srbobranban végeztek ki késő este;¹¹⁴ a mintegy 200 szemrevaló magyar lányt és fiatalasszonyt pedig marcona zsoldosok és kéjgyilkosok osztották szét maguk között.

Bechtold titkos segítségével tehát Bács-szenttamás körül és az egész megyében is szinte minden úgy történik, ahogyan azt az ellenforradalmi Bécs kívánja: a fővezér a bécsi kamarilla meghosszabbított keze.¹¹⁵ A kormányt elárulva, a szakadár lázadást szítva, ő

maga szervezte a véresebnel véresebb dél-magyarországi tűzfészeket. Bechtold árulássorozatával és Sztratimirovics szégyenteljes lázításával Bécs és Belgrád itt egy olyan polgárháborút robbantott ki, melynek során Magyarország ellenségei kedvükre „irtathatták” a hazafiakat „a bátor rác karok kardjaival ... gyökerestől”. Az 1848. július 14-én Bács-szenttamásnál elkövetett lázlatostrom célja tehát, a tús néptömeg fölkoncoltatása és a rácság összevesztése volt a magyarsággal – amint a tiszaföldvári lakosság lemészároltatásának is, három napra rá. Bács-szenttamáson mintegy 2000 magyar és zsidó lakost öltek le és kínoztak halálra a ‘rácvédők’, amiből 1500 embernek a feje a mezőváros melletti földvár – az ún. Rácerőd/Srbobran – mellvédjeire kitézőtű póznákra került.¹¹⁶

A szenttamási és földvári rácjárások megisméltődtek a rác szakadár erők megszállásának borzalmas napjaiban az egész Alvidéken 1849 februárjában. Ezért sorsdöntő és Dél-Magyarország 1848-as hazafias önvédelmi mozgalmának talán legmegrendítőbb állomása volt a magyar szegénynép kiirtása e helységekből, amit a kossuthista Magyarország kormányhadseregének élén a gyalázatos aknamunkájukat kifejtő, áruló osztrák tiszt segítségével, hihetetlen kegyetlenséggel hajtottak végre az ún. ‘rácvédők’, akik valójában: népüket szegényítő. 1848. július 14-ének Bács-szenttamás alatt vérbe borult napja nem volt más, mint a vérbosszú könyörtelen fogaskerekének belendítése a bécsi államtanács megnyújtott keze által – a régi Oszd meg és uralkodj! jelszó jegyében. E testület felelőssége mindent elsöprő: teljesen tudatosan, előre megfontoltan, tervszerűen erőszakolta ki a szakadár és a hazafiak közti háború legrettegetesebb változatát, esélyt sem adva többé egy, az április nyolcadikaihoz hasonlatos kiegyezésre, ami által az ország lakói – rácok és magyarok – egységesen lépnének föl az osztrák uralom ellen. Július 14-e a becstelenség és aljasság napjaként vonult be a magyar–szerb történelembe: Bács-szenttamáson pattant ki a népiirtó polgárháború első szikrája, mint valóságos határkő a pesti forradalom és a magyar szabadságharc között.

¹⁰⁶ *Bács-Bodrog vármegye főispánjának iratai*, Tartományi Levéltár, Újvidék, 2.3./2274.

¹⁰⁷ Lazar Rakić: *Nadalj revolucionarne 1848–1849. godine*, Novi Sad, 1965 (ZDNMS 41.), [cirill], 67. A Csonthalom méretéről lásd az OLCHVÁRY, 1902, 67.-et.

¹⁰⁸ VJESTNIK, 1848, 113.

¹⁰⁹ BESSENYEI, 1894, 270.

¹¹⁰ CSÁSZÁR, 1904, 1009.

¹¹¹ CSÁSZÁR, 1904, 1010.

¹¹² IVÁNYOSI-SZABÓ, 1988, 243; V. WALDAPFEL, I, 1953, 345, és KOSSUTH HIRLAPJA, 1848, 315.

¹¹³ CSÁSZÁR, 1904, 1010.

¹¹⁴ RADA, é. n., 16.

¹¹⁵ GOLUBSKI, 1893, 13–14; PETROVIĆ, 1929, 21; GROSSCHMID, 1886, 111; THIM, 1887, 105; *Magyarország története 1848–1890*, I. kötet, Bp., 1987, 236; Spira György: *Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamócig*, Újvidék, 2001, 267–268; stb.

¹¹⁶ SZÉCHENYI, 1982, 1287.

Összefoglaló

Írásom az 1848/49-es dél-magyarországi polgárháború kiindulópontját, a bácsszenttamási (ma Szenttamás/Srbobran) magyarirtás pusztá tényét tárja föl, a korabeli első kézből származó tanúvallomások tükrében. Ezek teljesen új vagy újszerű módon megközelített régebbi, de érdemben máig föl nem dolgozott (jobban mondva kerülgetett!) levéltári és egyéb történeti kútfők. A délvidéki események talán legmegrendítőbb állomása az aknamunkájukat magyar oldalon kifejtő áruló osztrák katonatisztek segítségével az 1848. július 14-én Bácsszenttamáson végbevitt magyarirtás, amelyet hihetetlen kegyetlenséggel hajtottak végre a városka urai – a saját maguk által választott elnevezésük szerint – az ún. „rácvédők” (srbobranac) lázadók, a belgrádi kormány zsoldosai és a környékről itt összetömörült helyi fegyveresek. A szenttamási magyarirtás volt a nyitánya az egész térségre kiterjedő, ún. „rácjárásoknak”, amelyeknek mindenfelé az ún. „rácvédők” (srbobranaci) voltak az eszmei szerzői vagy gyakorlati végrehajtói. Előadásomból fogalmat alkothatunk a szakadár rác (szeparatista szerb) lázadók rémuralma alá került, halálraítélt, majd halálra is kínzott bácsszenttamási magyar és zsidó lakosság 1848. július 14-i viszontagságairól. A magyar szakirodalomban és a népnyelvben is hagyományosan rácnak nevezett szerb-

ség szülöttje, a fizetett kémek jelentéseire is támaszkodó Zákó István, 48-as országgyűlési képviselő „biztos magánértesülései” szerint csak a kikarózott emberfejek száma 1500-at tett ki. A fölvonultatott 18 forrás kielemezése alapján kb. kétezerre becsülhető a magyargyűlölő és antiszemita szélsőségesek által halálra kínzott fegyvertelen magyar és zsidó lakosok tömege, köztük számtalan édesanyával és kisgyermekkel. Történetírásunk azóta sem dolgozta föl a szakadárelleses nemzeti mozgalom vértanúinak a történetét, pedig Szenttamás rettenete megismétlődött 1849 februárjában egész Dél-Magyarországgal, a rác szakadár erők gyökeres nemzetiségi tisztogatásai idején, az Al-Dunától Kaponyáig, Magyarkanizsáig és Zentáig, a kor legnagyobb népirtásainak a helyszínéig (Haynau olaszthoni kegyetlenkedése pl. meg sem közelíti a „Zentai Gyertyaszentelő” rettenetét, pedig őt ezért egész Európában mint „bresciai hiénát” emlegették).

Csak remélni lehet, hogy az eddig elhallgatott múlt nehézkes föltárása tárgyilagos és higgadt vitákhoz vezet, és végül hozzá fog majd járulni nemcsak a közös múlt jobb ismeretéhez és a népeink egymás közti megértéséhez, hanem a tanulságok levonásához; elsősorban ahhoz, hogy a vérontás, a kegyetlenkedés az emberiség egyik átkos, bűnös hagyománya, amitől meg kellene szabadulnia.

Versek

2004. december 5.

Eljött egy nap, mit
nem feledsz soha.
És nem tudod már,
hogy édes vagy-e
vagy csak mostoha.

Tagadás szülte-e,
bűnös szenvedély,
romlott szerelem,
gyáva rokonvér?

kútmélyi csöndbe
lehulló szavak...
„Megszámláltattál...”
„Eltaszítottalak...”

A holnapért aggódóknak

Lágy emlékről Ódát írni
valóságshow-k idején?
Hexametert dúdolgatni
zörej-szimfóniák közt?
Igen. Ezt kell tenni!

Szó-várakba, kultúrába,
tisztán zengő magyar versbe
behúzódva védekezni
és lélekig szivárogni
akarj, ha verset írsz!

Kövess! Kérjük Diogenészt,
Lámpását nyújtsa át nekünk!
Legyen újra világosság –
Istent váró akarásunk
rég-új fegyverünk!

Biztató – magyaroknak

MI ITTHON VAGYUNK.
Itthon mi vagyunk.
Itthon vagyunk mi.
MI VAGYUNK ITTHON.

Magyar apologetika

Hogy mi a föld, mi a haza,
mindig újra le kell írni,
csak így lehet tán kibírni,
ha jön „új nép, másfajta raj”.
Mert a föld soha nem felejt.
Tudja, érte könnyet ki ejt,
kik azok, kik vérrel vették,
felszántották, bevetették,
learatták – és szerették.

Hogy mi a föld, mi a haza,
mindig újra le kell írni.
Szemem előtt némán vonul
magyar költők hosszú sora
Írta Berzsenyi és Zrínyi
Kölcsey és Vörösmarty
Petőfi is, a jó Arany...
és azóta, ó annyian.
Csak így lehet tán kibírni...

Hogy mi a föld, mi a haza,
gondold meg, ki ide készülsz:
megvetheted – megveheted,
felszánthatod, bevetheted,
arathatod – „szeretheted”,
megadja magát, némán tűr
és engedelmesen terem –
szülőfölded nem lesz soha,
anyának is csak mostoha.

Ha Himnuszt nem zenghetsz róla
kietlen hely, üres róna,
s ha nincsen őszöd alatta,
kit kiforgat szorgos eke,
e tájra nem repít soha
az emlékezés végzete.
Hogy mi a föld, mi a haza,
most miattad kell leírni.
Mindenkit ki fogunk bírni!

A belgrádi igazságosztó – és az igazság

„A halogatás a tagadás legveszélyesebb formája.”
(Nortcote Parkinson)

Az elmúlt hetekben-hónapokban Boris Tadić szerb elnök gyakran tett külpolitikai vonatkozású kinyilatkoztatást: megdöbbenését fejezte ki a Képíró-perben hozott budapesti ítélettel kapcsolatban, majd a „távlatos igazságot” hangsúlyozta szülővárosában, Szarajevóban, végül kioktatta demokráciából Jadranka Kosor horvát miniszterelnököt.

Jelenkorunkban azt már megszokhattuk, hogy Efraim Zuroff igen otthonosan mozog Magyarországon. A második- (vagy harmad-) generációs náciavadász úgy nyilatkozik a magyar bíróságról, a magyar igazságszolgáltatásról, a magyar múlttól, a magyar jelenről és az általa megfenyegetett magyar jövőről, hogy csakúgy csattan a pofon az arcunkon. Teheti és teszi is, mivel magyar részről hivatalosan semmilyen elutasításban, még a legenyhébb feddésben sem részesül. Viselkedésével kapcsolatban még stílári kifogásaink sincsenek, nemhogy tartalmiak. Ez a mentalitás még társkeresésre is fölbátorítja az elszánt férfit. Zuroff Boris Tadić szerb elnököt választja társául, s hangolja, lázítja Budapest (és a magyarság) ellen. Tadić veszi a lapot. Mástól is lehetnek információi a Képíró-perrel, ugyanis Vladimir Vukčević szerb főügyész – aki szintén bírálta a független magyar bíróság döntését – a helyszínen követte végig a tárgyalást, s nyilván közvetlenül tájékoztatta a magabiztos szerb elnököt.

Kár, hogy a magyar ügyészeket nem érdeklik azok a – minden kétséget kizáróan jogtisztá – szerbiai büntető eljárások, mint például az újvidéki szerb provokátor drogdíler elverő temerini magyar fiúk elítélése, akik szigorúbb büntetést kaptak, mint Zoran Đinđić korábbi szerb miniszterelnök gyilkosai. Boris Tadić a temerini fiúk elnöki kegyelemre vonatkozó kérését mereven elutasította. Pedig tud ő „kedves” is lenni. Orbán Viktor miniszterelnököt nyári belgrádi látogatása alkalmával – a TV-kamerák előtt – még vállon is veregette, kézfogás közben, a szerb állam első embere, akinek igen tanulságos a politikai pályafutása.

Az idősebb és az ifjabb Tadić

A Tadić nevet 1986-ban ismerhette meg a szerbiai közvélemény. A boszniai szerb, de már évtizedek óta Belgrádban élő Ljubomir Tadić filozófus – Szerbia elnökének apja – egyik szerzője a hírhedt, vad sovén, első sorban horvát-, szlovén- és albánellenes Memorandumnak, amely a Szerb Művészeti és Tudományos Akadémia „termékeként” látott napvilágot a legnépszerűbb belgrádi

napilapban, a Večernje Novostiban, s adta meg a szellemi töltést Jugoszlávia későbbi lángba borításához.

Boris Tadić is Szarajevóban született, de már Belgrádban érettségizik, és hasonlóan anyjához, Nevenkához, pszichológia szakon végez a belgrádi egyetemen. Itt érdemes az életrajzban egy rövid kitérőt tenni, s megemlíteni a kedves olvasók tájékoztatására, hogy a Szerbián kívüli (boszniai, horvátországi és montenegrói) szerbek igen fontos és hiperaktív szerepet játszottak és játszanak Jugoszlávia utolsó éveitől a mai napig a belgrádi csúcspolitikai életben, többször negatív és néha pozitív értelemben. Példaként említhető, hogy a balkáni hóhércsászár, Slobodan Milošević, az akadémiai Memorandum testét öltött alakja, montenegrói származású. Az őt Hágába juttató, européer gondolkodású, ezért hazájában népszerűtlen mártír miniszterelnök, Zoran Đinđić boszniai szerb, mint ahogy a srebrenicai tömeggyilkos Ratko Mladić tábornok is. A szintén népiertással vádolt Radovan Karadžić montenegrói szerb, a Hágai Nemzetközi Törvényszék börtönébe legutóbb került Goran Hadžić pedig horvátországi szerb. A névsor több mint érdekes és közel sem teljes, miközben mindannyian Szerbiában bujkáltak. Boris Tadić büszkén gratulált a szerb titkosszolgálatoknak Hadžić kézre kerítésekor, s a rá jellemző „szerénységgel” Bin Laden elfogásához hasonlította a „hőstettet”. Nem zavarta az az „apró” különbség, hogy a terrorista Al-kaida-vezért nem az USA-ban likvidálták.

Boris Tadić, aki 1990-től tagja a Demokrata Pártnak, Zoran Đinđić 18 (!) párti kormányában (2001. jan. – 2003. márc.) tűnik föl, először védelmi, majd telekommunikációs miniszter. Ezek a tárcák akkor nem tartoztak a meghatározó súlyúak közé. Đinđić 2003. márciusi meggyilkolása után Boris Tadićot választja elnökéül a párt, majd a lassan politikai profivá érő politikus 2003. július 11-től Szerbia elnöke, ami után 2008-ban újraválasztják. A taktikus Tadić elnök megelégszik a Đinđić-gyilkosság fizikai tetteseinek elítélésével, és nem tartozik azok közé, akik a tényleges politikai háttérnek, a megrendelőknek a felkutatását szorgalmazzák. Így nem csoda, hogy lelassul a néhai miniszterelnök belső társadalmi reformvonala egy olyan országban, amelynek, ha a magyarországi pártstruktúrára tükröztetjük a politikai képét, megállapíthatjuk, hogy a Fidesztől balra álló politikai erő nem létezik.

A Súlyom – Tadić-megállapodás

2009. október 19-én Boris Tadić szerb elnök budapesti látogatása alkalmával különös megállapodást kö-

tött Sólyom László akkori magyar köztársasági elnökkel. Elhatározták, hogy fölkerik a Magyar és a Szerb Tudományos Akadémiát (igen, ahol a Memorandum született!), hogy alakítsanak egy közös történészbizottságot annak kiderítésére, hogy mi is történt a második világháború végén a délvidéki magyarsággal. Érdekes módon az akadémiák a teljes háborúra kiterjesztették a vizsgálódás időkeretét. Bizonyos információk szerint magyar (!) ötletre már 1948-ig kitolódhatna az időpont.

„Röpke” egy év után (2010. szept. 30.) állt föl a 9 fős szerb akadémiai bizottság, a magyar pedig 2010 novemberében, 18 fővel. Ha a magyar bizottságra tekintene Georgi Dimitrov, a néprfront megálmódója, biztosan elkönnyezné magát, ugyanis van benne férfi és nő, vidéki (Debrecen, Pécs, Szeged, Szentendre) és pesti, fiatal docens és prof. emeritus, marxista történész(ek) és egyháztörténész, magyarországi szerb és horvát, volt politikus és önkormányzati képviselő. Vezetője, a késő Kádár-kor meghatározó történésze, Glatz Ferenc, aki volt már miniszter, intézetigazgató, akadémiai elnök, írt szakácskönyvet, tanította focizni Puskás Ferencet, alapított hitbizományként használt folyóiratot, volt miniszterelnök-jelölt, „egyszóval” az utolsó magyar polihisztor. A fősorolás után e sorok írója értetlenül és döbbenten áll az előtt a kijelentés előtt, hogy Glatzot sokan életmű nélküli történésznek nevezik. A Glatz vezette magyar bizottság azonnal két albizottságot hozott létre, és ezzel tovább tágította a kereteket. A szerb és a magyar „csapat” első találkozására még hónapokig kellett várni, s ezen a szerb fél rögtön pénzühiányra hivatkozott. A mai napig alig jutottak túl a hivatalos megalakuláson, munkaprogram szerinti érdemi munka szinte nem folyik, miközben eltelt majdnem két teljes esztendő.

Boris Tadić pszichológus elnök prima alkut kötött. Tudta, hogy az időhúzás (lásd az idézetet) legideálisabb terepe a bizottságosdi (bővebben Diderot). Ez kedvez legjobban a szerb félnek, ugyanis csak az idő telik, s jövő év januárjában lesz az elkövetőinek példás megbüntetésével történetileg lezárta, kikutatott, megírt, megfilmesített, évtizedek óta tanított újvidéki razzia 70. évfordulója, és akkor újra megszólalhat a kórus. Erre bőven lesz pénz, s biztosan lesz majd mondanivalója a közlékeny szerb államfőnek is. Mi meg újra meghallgathatjuk, hogy milyen galád, gyilkos nemzet vagyunk, miközben a szerb-jugoszláv partizánok által bestiális kegyetlenséggel meggyilkolt, megbecstelenített és kirabolt több tízezer magyar áldozat „még kutatás alá esik”, ilyen tempóval, akár évtizedekig.

A különös megállapodás

Ezt a jelzős szerkezetet nem véletlenül használom duplán ebben a rövid írásban, ugyanis a genocídiumok elsődleges feltárása nem a tudományos akadémiák hatásköre. Auschwitzcal nem a Lengyel és a Német Tudo-

mányos Akadémia foglalkozott először, hanem a Nürnbergi Nemzetközi Bíróság. A szovjetek által elkövetett katyni lengyelirtást se a Szovjet, majd a jogutód Orosz Tudományos Akadémia mondta ki. És időben a legközelebbi etnikai alapú népirtást, Srebrenicát – amelyhez szintén Szerbiát társíthatjuk mint elkövetőt – sem a Bosnyák Tudományos Akadémia kutatja, hanem a Hágai Nemzetközi Törvényszék.

E sorok szerzője megemeli a kalapját Forró Lajos délvidéki történész előtt, aki maga, bírósági rehabilitációval mondatta ki nagyapja ártatlanságát. Az ezt az utat lehetővé tévő 2006-os szerbiai Rehabilitációs Törvény óta mindössze 6 (hat) meggyilkolt magyar ártatlanságát sikerült kimondatni. Láthatjuk tehát, hogy tömegesen ez az út sem járható. Az elpusztított zsidók millióinak – köztük több százezer honfitársunknak – a túlélő leszármazottai, a lengyel katonatisztek özvegyei, árvái, unokái, a szerbek által tömegsírokba lött srebrenicai bosnyák férfiak hozzátartozói nem bírósági kérvények írásával foglalkoztak-foglalkoznak. Főleg nem hatvanhét évvel az elkövetett borzalmak után. Az ilyen elhallgatott, letagadott, nevezük nevén, mocskos ügyek rendezésére van a politika, ahogy az id. Forró Lajos rehabilitációs végzésében pontosan-precízen áll: „...politikai és ideológiai indíttatású üldözés és erőszak áldozata volt.”

Magyar-szerb viszonylatban az a napnál is világosabban látszik, hogy ameddig (a sokszor inkább az eminens tadicí retorikával, mintsem tettekkel) az EU-ba igyekvő Belgrád nem találkozik egy határozott politikai szándékkal, addig ez a külpolitika, szűkebben a diplomácia a füle botját sem mozdítja. Nem kezdi meg a tömegsírok feltárását, az emlékhelyek kialakítását, a kárpótlás és kártérítés kifizetését és legfőképpen a fondorlatosan halogatott, beismerő bocsánatkérést. De hol vagyunk még ettől? Ugyanis a helyzet ma úgy áll, hogy déli szomszédunk oly igényes igazságszolgáltatása még azt is eltűri, hogy a délvidéki magyar emberek által állított emlékkereszteket, emlékoszlopokat soha meg nem talált, talán nem is keresett ismeretlen tettesek kidöntik, a kis emlékműveket összetörik, és ezzel még az ártatlanul meggyilkolt magyar tízezrek emlékét is meggyalázzák abban az országban, amelynek elnöke oly bátran nyilatkozik nemzetközi kérdésekben.

Epilógus

A magyar-szerb, szerb-magyar legfelsőbb szintű állami kapcsolatok sokat javultak az elmúlt években, különösen a polgári kormány hivatalba lépése óta. A magyar kormánynak, ha igazán segíteni akar Szerbiának, segítenie kell Boris Tadić szerb elnöknek, hogy minél előbb felavathassa a Makovecz Imre által már évekkal ezelőtt az újvidéki Dunaparra tervezett, a kommunista vérengzés magyar áldozatainak emléket állító művét, majd elmondhassa beszédét. Azután jöhetnek a történészek – és nem fordítva....

A cikk megírása és megjelenése közötti időben Képiró Sándor elhunyt. (A szerk. megjegyzése)

Sóhivatal és közvélemény-kutatás

*Ubi ius incertum, ibi ius nullum.
Ahol a jog bizonytalan, ott nincs jog.*

Csodálatra méltóak ezek a Tisza–Maros–Temes határvidékre telepített szerbek, akik ma vajdasági szerbeknek nevezik magukat. Lipót Habsburg császár egy meggondolatlan pillanatban előjogokat adott nekik (mindenekelőtt katonai szolgálataik jutalmául nem lettek úgy jobbágyok, mint a többi földesúri, alattvaló nép). Meggondolatlan cselekedetnek bizonyult ez. Egy megfontolt államférfi, császár vagy király (a nagyhatalmak élére általában ilyen kerül) legalább száz évre előre gondolkodik, az esetleges következményeket is számba véve.

Nos, ez esetben nem így történt. A szerbeket a Habsburg Monarchia nem asszimilálta, és nem szelídíthette meg követeléseikben. Ellenkezőleg, négyszáz évre gyutacsot csinált belőlük.

A vajdasági szerbek melldöngetően hangoztatják, hogy övék a világ legidősebb, egyetlen folyamatosan megjelenő folyóirata. (A Letopis Matice Srpske első száma Budapesten adták ki!) Hasonlóképpen semmilyen más területen az előjogaik soha semmilyen rendszerben nem gyengülhetnek meg, *örökérvényűek*. A vajdasági szerbek meg vannak győződve arról, hogy a horvátországi katonai határvidékről a Vajdaságba 1990-2000 között menekült szerbek is támogatják ezeket az előjogokat.

Így kellő eréllyel szállhatnak szembe Belgrád centralizációs törekvésével (ez a hatalmi és gazdasági centralizáció állandóan erősödik, és megállíthatatlannak tűnik).

Mit jelentenek ezek az előjogok ma?

Ezeknek az előjogoknak ma csakis akkor van tartalmuk, ha azokat Szerbia elismeri. S elismeri? Most nem ismeri el a Vajdaságot mint az ország konstitutív alkotórészét (amilyen 1974-1986 között volt). Ma inkább földrajzi egységként kezeli. *De iure* többé törvényalkotó szerepe nincs. *De facto* még a belgrádi, köztársasági jogalkotással kapcsolatban sem kíváncsiak a vajdasági szerbek véleményére. Látszólag van még javaslattevő joguk, a valóságban csak kommentálni van joguk.

Másrészt, ha a vajdasági szerbek önálló Vajdaságban élnének, előjogaik ugyancsak erőtlenné válnának. Nem tudnák többé érvényesíteni őket. A történelmi jog alapján mások lennének az erőviszonyok közöttük és a többi nemzeti kisebbség között. Közel sem nagyhatalmaskodnának annyira, mint ahogyan ezt teszik

Szerbia részeként. (Természetesen rengeteg ebben a politikai színjáték is.)

Több száz év ide vagy oda, ma a vajdasági szerbek rendre visszaélnék a magyarok és a többi kisebbség bizalmával a Belgráddal szembeni követeléseikben. Ahhoz, hogy erősebbeknek tünjenek előjogaik védelmében, rendre a kisebbségvédelem mögé bújnak, s onnan párbajoznak. Belgrádban ezt a játékot jól ismerik már 1920 óta.

Egy rövid időszakot kivéve (1974-1986 között, amiért akkor Tito a szerbek előtt a leggyűlöltebb jugoszláv vált) tényleg hetvenkedhettek a saját szemétdombjaikon. Mára azonban minden politikai intézményük sóhivatallá változott. Rimánkodnak, sajnálatják magukat. Ez azonban a kisebbségek (és a nemzetközi közvélemény) előtt inkább műsírásnak, rossz színészi alakításnak tűnik.

Nem lehet rejtegetni, hogy Belgrád még a vajdasági szerb előjogok lehangosabb élharcosait is sikeresen megvesztegette. Jól látható ez a költségvetési, a rehabilitációs és a reprivatizációs-restitúciós törvénytervezetek és javaslatok vitájában.

A legkitartóbb élharcosokról is rendre lehullik a lepel, amikor a kisebbségekkel kapcsolatban valamilyen „nagyobb jogokat emlegetnek”, ilyenkor rögtön ők is Belgrád-pártivá válnak.

Ami pedig a vajdasági szerbek előjogait illeti, Belgrádnak olyan argumentuma van, amelyet nem ingathat meg semmilyen külföldi hangoskodás: Szerbia szuverén állam, s az egységes területén a néphatalmat úgy gyakorolja, ahogy akarja. Ha éppen úgy tetszik neki, még a politikai hatalmat is összpontosíthatja köztársasági szinten.

Minden hatalom (még a kisebbségi jogok meghatározása is) ma köztársasági szinten történik. A vajdasági képviselő-testület egy sóhivatal. Miből lehet ezt legjobban látni?

Az utóbbi tizenegy évben (2000 óta Szerbia Köztársaság Képviselőháza (a skupština) egyetlen vajdasági „törvényjavaslatot” vagy más, alacsonyabb szintű jogszabályjavaslatot nem fogadott el, hanem szépen elfektette (az eljárási folyamatba nem engedte bel!). A műsíránkozás nem maradt el, de a cinkos összekacsintás sem. Mármint hogy minden rendben van, szent a béke és az egyetértés minden szerb között.

Nos, a Vajdasági Magyar Szövetség ezekben a kérdésekben a vajdasági szerbekhez kötötte a szekerét. Rengeteget fecseg össze-vissza a vajdasági jogokról.

Természetes politikai ösztönből ered az, hogy ami az elképesztően központosított belgrádi hatalmat gyengítené, azt a magyarnak támogatni kell. Ezt azonban a Vajdasági Magyar Szövetség képviselői olyan ügyetlenül teszik, hogy nemcsak nem jár eredménnyel, hanem ellenszenvet vált ki a magyarokkal szemben a szerb közvéleményben. Végül is nem lehet a piszkos munkát a vajdasági szerbek helyett elvégezni. Vajdaságért „harcolni” úgy, ahogy ők teszik, vörös posztó, mert Belgrád tudja, hogy vidéki szerb előjogok bújnak meg mögötte.

Persze, melegen tartható az is, hogy a Vajdaság sohasem tartozott Szerbiához. Csakhogy ennek nagy a hátulütője, ami végképp a magyarokon csattan. A szerb közvéleményben oly nagyfokú gyűlöletet ébreszt a magyarokkal szemben, hogy nem lehet ellensúlyozni.

Ha nem Szerbiához tartozott és tartozik, akkor kihez akarják odacsatolni?

Mivel az önálló Vajdaságnak a jelen időben éppen nincs semmilyen reális alapja (mert ilyen sohasem létezett), nem szabadna megengedni, hogy a piszkos munkát a magyarokkal végeztessék el. Még szerencse, hogy abban a sóhivatalban csupán néhány magyar tolerancia-hasbeszélő van, és nem komoly tekintélyű magyar politikus. Komoly képességű és művelt politikust nem tudnánk adni, mert annak nincs is itt az ideje. Most a karrieristák ideje van, s ezt így kell elfogadni.

(A komoly műveltségű magyar politikus megjelenése együtt jár egy biztos jövőkép megjelenítésével).

A tolerancia-hasbeszélőknek szerencsére eszük ágában sincs semmilyen kisebbségi jogalkotással komolyan foglalkozni, és nem is értenek hozzá.

Belgrádban utálják a vajdasági szerbek provincializmusát, felfuvalkodottságát, beképzeltségét. Van százféle módszerük a megfélemezésükre, érthető, hogy minden lehetséges módon megvesztegetik őket. Kaméleonokká változtatják őket, de ez egyben menti is őket a közvélemény előtt.

Viszont, ha a magyar politikai képviselőt erősen kötődik ehhez a piszkos politikai játszmához és a játékosokhoz, nincs ami mentse a szerb közvélemény előtt.

A Vajdasági Magyar Szövetség és sajnos, most vele együtt a Magyar Nemzeti Tanács is eleve vesztes a közvélemény előtt, amikor ilyen játékosok közt keres szövetségest.

Az MNT fennállása óta nem kerültünk a politikai nyertesek közé, de ekkora veszteségek közé sem. Az idő ugyanis elszaladt. Jó lett volna több eredményt felmutatni.

A kettős állampolgárság elnyerését talán csak nem akarják a maguk érdemének tekinteni? Hiszen az Ma-

gyarország sikere Brüsszelben: az, hogy a többi EU-tagországot (elsősorban a nagyhatalmakat) sikerült az utóbbi évszázadban először sikeresen meggyőzni. A mi részünkről ehhez a sikerhez kizárólag Ágoston András járult hozzá. Ő kezdettől fogva hitt ennek a lehetőségében. (Ismerve a római és eu-s jog állampolgársági alapjait: *Incolias facit domicilium – csak állandó lakhely adhat állampolgárságot* – én is szkeptikus voltam.)

Voltaképpen először sikerült az eu-s elvet módosítani a kisebbségek érdekében, hogy ne legyenek többé Közép-Európában lángra gyújtó gyufaszál.

A VMSZ a Vajdaság alkotmányos jogköre mögé bújlik, mert a magyar autonómia ügyis mint kulturális autonómia még mindig vérkör és idegrendszer nélküli csontváz, üres csigaház. Ami történt, nem a VMSZ sikere, hanem Magyarország menti a megmaradt magyar kisebbség utolsó lehetőségeit diplomáciai úton, és a jószomszédügyi akarat állandó kimutatásával.

Az autonómiáért folyó politikai küzdelemben a magyar eredménytelenség nem lenne olyan tragikus, mint az eleve vesztes szerb autonómiaharcos játékosokkal felmutatott „közös” eredmény. A szerb autonomisták gyűlölik is a magyarokat, kaméleonok is velük szemben, ments meg Isten a segítségüktől.

A VMSZ-ben ma bürokrata lelkek védelmezik a magyar ügyet. A VMDP-nek és nem kismértékben, sőt elsősorban Ágoston Andrásnak fel lehet róni egy vidéki szelleműséget, de nem lehet elvitatni, hogy vezetőként tartása, erkölcsi tartaléka és magatartása van. Gyakran túlonatol óvatos és elővigyázatos volt, kerülte a szerbekkel való konfliktusnak még a látszatát is (pedig enélkül nem megy, természetesen politikailag korrekt módon).

A VMSZ vezetősége ezeket a politikai harcban eddig tapasztalható hiányosságokat felfokozta, mint az a kisegér, amelyik az úton lévő legkisebb földkupacban is megmászhatatlan hegyet lát. A tetterős cselekedetnek már többé nincs lehetősége? Nem hinném, hogy éppen minden vonat elment! Mindig jön egy másik.

Igaz, hogy az idő a tisztviselőknek kedvez, de akkor is... Nemcsak választási kampány létezik, amikor lehet fűt-fát ígérni és mások sikerét kisajátítani.

Nem fogadható el, és semmivel sem indokolható és menthető, hogy ez a tisztviselői mentalitás még jobban beszüremlett a Magyar Nemzeti Tanácsba. Az igaz, hogy intézményesíteni kellett a magyar képviselőt, de ez még nem jelenti azt, hogy a politikai hozzáállást bármikor is felválthatná a folytonos, formális jogra és para-grafusokra való hivatkozás.

Ezen a területen is ilyesmiket hangoztatnak, hogy *mi kiharcoltuk* stb.

Nem harcoltak ki semmit! Sok minden megvolt már a titói időben. Néhány úrlapról van szó, amelyek még jobbak is voltak, mint most, és jóval több területen is alkal-

maztak magyar úrlapokat, szórólapokat, utasítást adtak (pl. a gyógyszerek esetében is), s a kisebbségek nyelvén részletes tájékoztatást a közhivatalokban és közvállalatokban (pl. üzemi lapok), az igazságszolgáltatásban nem!

Miről is van szó? A szerbeknek a *húzd meg, ereszd meg a gyeplőt* politikájában, úgy tűnt, hogy most muszáj egy kevéske kis engedményt adniuk. Adtak is, de felemás módon, ami rosszabb, mintha nem adtak volna semmit. Ha előbb megteremtették volna a rendszer működtetéséhez szükséges feltételeket, a mostani engedmények eredményesebbek lennének, és jöhetett volna az utólagos jogszabályozás.

A Magyar Nemzeti Tanács tisztviselőinek is illene emlékeztetben tartani azt, amit az egyetemen megtanultak:

Quod sunt leges, sine moribus? (Mit érnek a törvények erkölcs nélkül?)

Obaedientia est legis essentia legis. (Az engedelmesség a törvények lényege.)

Nem más tollával kell ékeskedni, hanem az eseményeket folyamatukban látni, serényen és szerényen, de állandóan építkezni az elért politikai eredmények alapján.

Annál is inkább, mert hiába fogadnak el jogszabályt, ha nincs erkölcsi becsület a megtartásukhoz, és nincs engedelmesség a törvény kényszerítő erejével szemben.

Csak az igazságszolgáltatásban van helye állandóan formális jogokra hivatkozni. A politika az más. Maga az élet koncentrátuma. Az a terület, ahol szükségszerűen keveredik a jogszabályok kikényszerítő ereje és tagadása (semmibe vétele), akár még az államhatalom részéről is, attól függően, mennyire őszinte a meghirdetett politikai célkitűzéseiben és ravaszkodó a célkitűzések tagadásában. A politika lehet a legnagyobb képmutatás. Ezt nem észrevenni, erre nem rámutatni, nem más, mint társnak lenni egy cinkos politikában, részt vállalni a cinikus képmutatásból: *tudom, hogy nem fog semmi sem sikerülni belőle, de pilátusi módra mosom kezeimet, nem én vagyok a bűnös, hanem ők*, csak képmutatóskodjanak.

A délvidéki magyarok számára üzenetértékű, hogy Belgrád még nem fogadott el vajdasági törvényjavaslatot.

A másik üzenetet a közvélemény-kutatások eredményei tárják fel: a nyugati demokráciában komolyan veszik a közvélemény-kutatás eredményeit. Nem így Szerbiában a szerbek (és a magyarok).

A közvélemény-kutatás eredményei Szerbiában leújtóak és félelemkeltőek.

Minden eddigi közvélemény-kutatás azt mutatja, hogy a szerbeknek több mint a fele elfogadja a magyarokat állampolgárokként – a legkülönbözőbb feltételekkel és megszorításokkal. A szerbeknek kevesebb mint

a fele fogadná el a magyart szomszédjának. A szerbek elsősorban szerbnek juttatnának munkát vagy munkahelyet, ha választani kellene magyar vagy szerb között (elsősorban az etnikai mércét alkalmaznák, s nem a jó munkás mércét). A szerb nem szeretné, ha magyar lenne a főnöke stb.

Szinte valamennyi eddigi közvélemény-kutatás eredménye egybehangzó, holott többször megismételt kutatásról van szó nem egy, hanem több közvélemény-kutató cég vagy egyetemi kutatócsoport részéről!

A szerbek köztudatában nincs javulás, haladás a jobb, a polgárabb világkép felé. (Mit szólnak ehhez a tolerancia-hasbeszélők? Hiába erőlködnek? Ne nekünk, magyaroknak adjanak és tartsanak lelki gyakorlatokat!)

Milyen befogadó nép az, amely nem akar magyart a szomszédjának? Hol legyen az állampolgár?

Milyen befogadó nép az, amely csak a *sajátjainak* adna munkát? A „többiek” hol dolgoznának?

Kibékíthetetlen ellentmondásokról van szó. A nép félelem-kétharmadának beteg a köztudata! Viszont csupán néhány szerbvel mit lehet kezdeni, hol lehet folytatni?

Legveszélyesebb a *népi nacionalizmus*, mert belőle táplálkozik a politikai nacionalizmus.

A politikai nacionalizmus még eddig szinte semmit nem tett a *népi nacionalizmus* meggyengítéséért. (Talán csak nem akarják az Egeresi-féle rendezvényeket ilyenek bemutatni?)

A szerb *népi és politikai nacionalizmus* kétféle hipotetikus lélektani tulajdonságot fejlesztett ki:

KÖZÉLETI SZINTEN

a szerbekben

- 1) Állami erőszakimádat;
- 2) Oroszimádat;
- 3) Önimádat: „a szerb a legősibb nép”, „mennyei nép”, „kiválasztott nép”.

a magyarokban

- 1) Az állammal szembeni teljes bizalmatlanság minden téren, „számtalanszor becsaptak bennünket, ezt fogják tenni a jövőben is”;
- 2) A Nyugat és Amerika tisztelete a szabadságáért és az elnyomás ellen küzdő népek befogadásáért;
- 3) Szkeptikus, bizonytalan, sérült önismeret, hiányos múltismeret, a jövőkép hiánya;

CSALÁDI SZINTEN

a szerbekben

- 1) Mindig mindenben magabiztos, mert rendelkezésére állnak biztos személyi kapcsolatok az állammal, befolyásos emberekkel, s végül a rokonságra is számít, az individualizmus háttérbe szorítása.

a magyarokban

1) Bizonytalanság, vergődés és tanácstalanság hangulata a családban - megbízható kapcsolathálózat híján, tehetetlenség és kétely időbeni elhúzódása, a közéletben való részvétel elutasítása, kifejezett önmagára utaltság érzése és az ehhez alkalmazkodó cselekvés elerőtlenedése.

EGYÉNI SZINTEN a szerbekben

1) Elsősorban a társadalmi kapcsolatteremtésre és -kiépítésre vonatkozó tudás előtérbe helyezése a szakmai tudással, műszaki ismeretekkel és tapasztalattal szemben, a társadalom minden rétegéhez tartozó egyénnél;

2) Önbizalom-túltengés, a dolgok mindig és biztosan jól fognak alakulni, nincs lehetetlen, ha a társasági és baráti kapcsolatok kisegítenek;

3) Törtető, törvényt, erkölcsöt nem tisztelő, mindenütt fegyelmezetlen;

4) Korlátlan szabadság érzése a társadalmi-társasági kapcsolatok terén, a szakmai tekintély semmibevétele és a szakmai tekintély alapján történő munkahelyi besorolás elutasítása;

5) Konfliktusos helyzetekben bátran konfrontálódik, más etnikummal szemben mindig autoriter, sőt autokrata viselkedésű, magatartású, véleménynyilvánítású;

6) Hisz abban, hogy amit személy szerint képtelen rendezni, megoldja helyette a jótevő állam;

7) Baráti kapcsolatokra és rokonságra támaszkodás beillesztése, betervezése az egyéni célkitűzésekbe;

8) A különböző lehetőségek közüli választás érzésének megléte;

9) Szabad véleménynyilvánítás politikai kérdésekben, kérkedés, hivalkodás a politikai nézet kimutatásában;

10) A (szerb) szomszédi kapcsolatok ápolása közvetlen és bensőséges volta;

11) Általában két kézzel kapnak a közéleti szereplés lehetőségéért, bármikor a szakma kárára is, a közéleti megbízatásban boldogabbak, mint a szakmukában;

12) Az „államtitkokat” mindig tudják, és tovább mesélik egymásnak maguk között;

13) Gyermekük számára a városokban a legkorszerűbb didaktikai és más taneszközöket is be tudják szerezni;

14) Gyermeküket célra törekvőnek nevelik, hisznek a hosszú távú sikerben a szülőföldön;

15) Gyermekük már kiskoruktól fogva magabiztosan mozognak a közösségi kapcsolatokban. Függetlenek, önállóak, kezdeményezők, erőszakosak;

16) Erős önértékelés. A gyerekek felnéznek a szüleikre, mert azoknak minden sikerül. Magabiztosság a nemzedékek közti kapcsolattartásban;

17) Az információ segít a társadalmi affirmáció elérésében (ami a legfőbb és végső életcél) ;

18) A szerbek a zűrzavaros időben (akár háborús, akár gazdaságválságos) jól kiismerik magukat, lelkiismereti problémáik nincsenek;

19) Imádják a társasági életet (még ha az egyéniségük megőrzése kárára is történik). Ugyanakkor innen merítenek minden háttér-információt és biztos tájékozódást;

20) A belügyi dolgozókkal (kisebb mértékben a katonasággal) történő kapcsolat kialakítást nagy sikerként értékelik. A belügyi dolgozókat, katonákat és politikusait többre becsülik, mint a tudósait, művészeit, szakembereiket stb.;

21) Az államfőt ma is mint törzsfőnököt tisztelik. A vezér szerepében szeretik látni, aki életcéljaikat személy szerint is ismeri;

22) Tüntetően keresik a belügyesek barátságát, és ha van, büszkék erre a kapcsolatra;

23) Értékrendszerük nem kötődik a termeléshez, inkább a kereskedelemhez, de különösen a közigazgatáshoz, mert úgy tartják, segítségével lehet leggyorsabban meggazdagodni;

24) A gazdasági válságban is kimutatják, hogy ők az uralkodó etnikumból valók, s ezért több joguk van mindenhez, fennhéjázó viselkedésük és magatartásuk, másokat továbbra is lenéznek;

25) Tüntetően kimutatott érzéketlenség a kisebbségekkel szemben;

26) Személyes találékonyság, nehéz helyzetben gyors önszerveződés érdekcsoport kialakítására, a könnyű kereset reményében;

27) Alacsony igény szintű életvidámság és meglegedettség;

28) A kisebbségek nyelve iránti ellenszenv, a kisebbségi jogok szükségének a tagadása. Nagyfokú érzéketlenség a kisebbségek iránt, társaságukból való kirekesztésük;

29) Anyagi jólétre való törekvés - akár a törvények megkerülése útján;

30) Polgári értékek másodrangúsága a szerb nemzeti tulajdonsággal szemben, a szerb a szerbnek akkor is barátja, ha közismert bűnöző;

31) Szerb a szerb előtt szégyelli külföldi (vagy külföldre menekült) rokonait, hozzátartozóit;

32) Az ipari-gazdasági fegyelemtől való teljes elszakottság, könnyű kereseti lehetőségek keresése, a léhűtő magatartás előretörése;

33) Kifejezett hiedelemvilág, téveszmék, mítoszokba való menekülés, a sorozatos vereségek győzelemre való fordításának rögeszméje, a *mennyei nép* legendájában való egyéni hit;

34) Az egalitarizmus, az „egyenlődsdi” értékrendszerének istenítése minden területen;

35) A piaci versenyszellem gyűlölete;

36) A martalócok, betyárkodók, stréberek, kóklerek, szélhámosok, találékony rablók megbecsülése, sőt istenítése, és befogadásuk a szerb értékes hagyományokba;

37) A háborúnak mint a szerb dolgok rendezéséhez vezető szükséges útnak az elfogadása;

38) A fegyver tisztelete népi hagyományként (minden szerb házban van és lennie kell fegyvernek, mert az a néprajzi hovatartozás tárgyi bizonyítéka) stb.

A magyarokban

1) Elsősorban a szakmai tudás, ismeretek és tapasztalatok megbecsülése és értékelése azzal a tévhitel, hogy az mindig elismerést nyer mások által is, a társadalmi kapcsolatok és az információgyűjtés leértékelése, a társasági kapcsolattartás és -bővítés szükségletlensége;

2) Kifejezett tehetetlenségérzés, amit éreztek másokkal is;

3) Meghunyászkodó a törvény előtt, bár a törvényt és jogszabályokat nem ismeri, és nem is érdeklődik irántuk, a lojalitás túlteljesítő kimutatása az uralkodó etnikum valamennyi tagja iránt (beleértve a köztörvényes bűnözőt is, ha az befolyásos helyre került);

4) A szabadság érzésének korlátozottsága mindenütt, kivéve családon belül. A munkahelyen a szakmai tekintély tisztelete és meghallgatása, tanácsainak, utasításainak betartása, engedelmesség;

5) Elbátortalanodik már a szerbvel való első konfliktushelyzetben, legyen az akárki. Nem érzi magát mérvadóknak a véleménynyilvánításban a szerbvel szemben;

6) Visszatérő levertség és tehetetlenségérzés már az első sikertelenség után;

7) Barátok és rokonok nem képezik az egyéni tervek részét, mindent egyedül kell kezdeményezni és véghezvinni;

8) A meglevő lehetőségek hiányos érzékelése;

9) Állandó gyanakvás, nem lesz-e baj a politikai véleménynyilvánításból: inkább a hallgatás választása. Kényszerképzetek sokasága a közéletről;

10) A magyar szomszédi kapcsolatok foghíjasak, nem elérhetők, nehezen ápolhatók;

11) A közéleti szereplést elutasítják, ha a szakma kárát érzi, a szakmukában lelik meg igazán egyéniségük kiteljesedését;

12) Hiszik, hogy a szerbek még a magyar képviselők előtt is kétszínűek, s nem becsülik a magyarokat, legyenek akár kitűnő szakemberek és lojálisak;

13) Gyermekük számára a városban és falun főleg anyagi javakban igyekeznek takarékoskodni, kapcsolati viszonyokból eredő előjogokra nem számíthatva;

14) Ők és gyermekük nem hisznek a hosszú távú siker lehetőségében a szülőföldön;

15) Gyermekük nem merészkednek tágabb társasági kapcsolatokba, ezekben gyámoltalanok. Későn önállósulnak, nem kezdeményezők;

16) Sikerélmények hiányából eredő kifejezett lehangoltság, a kirekesztettség érzése. A gyermekek korán érzékelik a szülők sok munkája és kevés elismerése közötti különbséget. A szülőkkel szemben ambivalensek. Szakadozó a nemzedékek közötti kapcsolattartás.

17) A tudás nem segít a társadalmi afirmációban;

18) A szerbiai valóság számukra félelemmel teljes, kiismerhetetlen;

19) Társasági életük szegényes, háttér-információ vagy útmutatást nem ad, vagy csak keveset és pontatlant;

20) A belügyi dolgozóktól, katonaságtól és politikusoktól viszolyognak. Ezek a foglalkozások nem tűnnek becsületeseknek;

21) A vezérszerepet nem tartják mindenben örökérvényűnek és mérvadóknak. Szkeptikusak.

22) A belügyi dolgozók barátságát nem keresik. A besúgókat megvetik. A belügy félelmetes és csak ellenséges lehet.

23) Értékrendszerük inkább a termeléshez kötődik, a kereskedelemben a csalás lehetőségeit látják.

24) A gazdasági válságban a szülőföldön elveszetteknek érzik magukat.

25) Bátortalan viselkedés a többségi etnikum tagjai közül mindenkiel szemben;

26) Találékony hiánya és tehetetlenség az érdekcsoport tartós fenntartására;

27) Igényességre törekvés a munkában és a civilizációs javak megszerzésében, a kultúra tisztelete

28) Bizonytalan anyanyelvhasználat, kétkedés a használatának hasznosságában. Bizonytalanság a szerb nyelv hasznossága és tudása iránt;

29) Anyagi jólétre való törekvés kizárólag törvényes úton;

30) A polgári értékeknek a nemzeti hovatartozás elé helyezése. Magyar, ha gazember nem kap közmegebecsülést. Magyar a magyarnak nem ugrik a nyakába, csak azért, mert magyar.

31) A magyar természetesnek tekinti, hogy Magyarországon és sokfelé élnek hozzátartozói, rokonai.

32) Az ipari-gazdasági fegyelem megkövetelése önmagától és másoktól is, a gazdasági válságtól függetlenül.

33) Foghíjas történelmi ismeretek, ugyanakkor semmilyen történelmi esemény és senki istenítése. A rossz

történelmi emlékezet túltengése a jó emlékezetével szemben. Pragmatikus, nagyon gyakorlatias gondolkodás.

34) Az „egyenlődsdi” elutasítása minden téren. Erősen kifejezett individualizmus minden téren.

35) A piaci versenyszellem értékeinek reális értékelése. Reális individualizmus.

36) Minden köztörvényes bűncselekedet erkölcsi elítélése, az ilyen személyek megvetése;

37) A háborúknak mint a legembertelenebb cselekedeteknek az elítélése;

38) A magyar otthonba nem kell fegyver, a magyar folklórnak nem része stb.

Szerbiában egészen a közelmúltig sikerült a szerb etnikum helyzetén javítani, enyhíteni, azzal, hogy a gazdasági nehézségek egy részét egyszerűen áthelyezték az albán, a magyar, a cigány és a többi kisebbség vállára. Ez a lehetőség azonban a kisebbségek gazdasági tönkretétele következtében teljesen kimerült. Szerb csak szerbet zsákmányolhat ki a jövőben. A kisebbségektől többé nincs mit elvenni.

A gazdasági különbségek mára óriásira duzzadtak.

Ki milyen helyet foglal el a nemzeti jövedelem megteremtésében?

Tagadhatatlan, hogy a magyar nemzeti kisebbség szerepe egészen napjainkig jelentős volt. Különösen a gazdasági válság idején, mert a szerbiai ipar megszűnt létezni. A magyarok az ország éléskamrájának egyik kulcsát a kezükben tartották, mert főleg mezőgazdasággal foglalkoztak. Mára azonban ezt a kulcsot is kiütötték a kezükből a szerb tulajdonban lévő 50 000 - 100 000 hektáros latifundiumok. A magyarok részesedése csökkent az amúgy is alacsony nemzeti jövedelemben. A kizsákmányolás beteljesült:

1) A magyar nemzetiségűeket bocsátják el elsőként a munkahelyről a szerb munkaadók. Kilátástalan helyzetbe kerülnek a szülőföldjükön.

2) A magyaroknak legfeljebb idénymunkát kínálnak, amihez nincs szükség szaktudásra.

3) Nyugdíjas szülők tartják el a felnőtt, családos gyermekeiket és unokáikat! A szerbiai valóság maga a feje tetejére állított világ.

4) A magyarok főleg önerőből épített házakban laknak. A szerb elit az államtól százféle jogi (és jogtalan) alapon kapott lakásban lakik. A házak gyorsabban veszítenek értékükből, mint a lakások. Ez annál is inkább érinti a magyarokat, mert a magyarok főleg a város peremén (és faluhelyen) építkezettek, a szerb meg a város központjában.

5) A magyaroknak nincsenek tőkeerős, egymást segítő önkéntes civil szervezetek.

6) A magyarok, ha egyetemet is végeznek, a szülőföldön munka nélkül maradnak.

7) A magyarok elől eltitkolják a munkahelyi pályázatokat és tájékoztatást. Ezt a kirekesztést nem képes el- lenúlyozni sem a magyar sajtó, sem a Magyar Nemzeti Tanács.

8) A szerbeket autokrata, autoriter, dogmatikus mentalitás jellemzi a politikai szférában. Fundamenta- lista hiedelemviláguk van. Mítoszaitak állandóan élte- tik.

A magyarok pragmatikusak, gyakorlatiasak, s ezért a szerb világ számukra érthetetlen. Elidegenülnek az államtól, az országtól és a néptől.

9) Félnek a választásoktól való távolmaradás következményeitől. Az országos választásokon részt vesznek, de nagy súllyal nehezedik rájuk az országnak, a politikai pártoknak a tehetetlensége, minden alapot nélkülöző ígéreteik.

10) A magyarok nem beszélnek anyanyelvi szinten a szerb nyelvet. A szerbek ezt megkövetelik tőlük nemcsak a munkahelyen, hanem a mindennapi életben is. Téves kijelentéseiket kinevetik, kifigurázzák. (Ha egy orosz beszél ilyen téves hanglajtséssel a nyelvüket, keblükre ölelik). Aki nem beszél hibátlanul a szerb nyelvet, ne reméljen munkahelyet a közhivatalban, köztisztviselőben, de a legszomorúbb az, hogy még a magánvállalatokban sem. A szerb vállalkozók a szerb politikai nacionalizmus legfőbb gerjesztői.

Teljes körű kisebbségvédelmet

Interjú Mirnics Károllyal, a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével kitüntetett szociológussal

Mirnics Károly szociológus, tudományos kutató és közíró december elsején vette át a Magyar Köztársaság szabadkai főkonzulátusán a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést. Mirnics Károly a tudós alaposságával közelít a problémákhoz, kritikusan szemléli a bennünket körülvevő társadalmi jelenségeket, visszasságokat, bátran kiáll véleményéért és mindig a kisemberek, a dolgozó, kiszolgáltatott kisemberek pártján áll. Írásai rendszeresen megjelennek az Aracs folyóiratban, s több évtizedes helytállásáért 2007-ben az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs-díjjal tüntette ki Mirnics Károlyt.

** Évtizedek óta a fogyatkozásunkról ír. Oktatásügyünktől kezdve az élet minden szegmentumát ennek tükrében vizsgálja. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás adatai közül még csak néhány ismeretes, a többi később kerül feldolgozásra. Mit mutatnak ezek a számok a szakembernek? Milyen következtetés vonható le a közzétett elenyésző számú adatból?*

– A közelmúltban olvastam egy becslést, amely szerint akár 500 ezer személy is távozott ebből az országból a két népszámlálás között. Az idén ősszel lebonyolított népszámlálás adatai szerint viszont 377 ezerrel csökkent a lakosok száma Szerbiában. Ahhoz, hogy valós képet kapjunk, figyelembe kell venni azt is, hogy mennyien érkeztek a két népszámlálás közötti időszakban a mai Szerbia területére és azt is, hogy az előző – tehát az 1991-es és a 2002-es népszámláláskor – nem ölelték fel azokat, akik bejöttek az országba. Ezért valószínűsíthető, hogy akár 500 ezren is távoztak az országból. Azt, hogy a két népszámlálás között mekkora volt a természetes fogyás, igen könnyen meg tudjuk mondani, az nem képez különösebb nehézséget. Tudjuk, a délvidéki magyarok esetében az éves elhalálozás 6000 körül alakul, a születések száma 3000 körül volt, és most már minden valószínűség szerint 3000 alá csökkent. Eszerint ki tudnánk mutatni a magyarság számának a természetes fogyását. Ám meg kell mondanom azt is, hogy ezekkel a népszámlálásokkal sok bajom van. Sem 2002-ben, sem most nem tisztelték a gyakorlatban a népszámlálás módszertanát. Pedig törvény erejű okmány szabályozza, hogy hogyan kell lebonyolítani a népszámlálást. Ám 2002-ben a pár-

Korszós Tamás főkonzul (balról) átadja a kitüntetést Mirnics Károlynak

Diosí Árpád fotója

tok felhívást adtak ki arra vonatkozóan, hogy mindenki, akinek külföldön van hozzátartozója, azt is írassa össze. No, de a módszertan pontosan meghatározza, hogy aki egy éven túl tartózkodik külföldön, azt már nem lehet összeírni, csak azt, aki egy évnél kevesebb ideig volt az országhatárokon túl. Ám a pártok felhívása nyomán el lehet képzelni, hogy ki mindenkit nem írtak össze. Csalóka képet kaptunk emiatt. Az európai statisztikai hivatalnak van egy útmutatója arra vonatkozóan, hogyan kell megragadni a külső vándormozgalmat. 26 mérce vonatkozik arra, hogyan kell felölelni a külföldi elvándorlást. Ebből a népszámlálás csak kettőt képes megragadni, éppen ezért én nagyon gyanakvó vagyok a 2002-es népszámlálás eredményeivel szemben. Most pedig egy rettentően sértő dolog történt: Újvidéken több pannót állítottak fel a város szívében és a bejáratánál, amelyen arra szólítják fel a népeiséget, hogy ne a nemzetiségi hovatartozása szerint nyilatkozzon, hanem mondja azt, hogy vajdasági. Enyhén szólva ez túllép a törvényesség határain. Ez megengedhetetlen. Egyszerűen érvénytelenné lehetne tenni azokat az adatokat, amelyek a nemzetiségi hovatartozásra vonatkoznak, mert ha Újvidéken, a tartomány fővárosában ilyen hatalmas pannókat állítanak fel, akkor el lehet képzelni, hogy hogyan instruálták az összeírókat a szórványokban. Az állam tette a maga dolgát, ezek bejáródott mechanizmusok, tiszteli az európai statisztikai hivatal útmutatóját. Ha a Vajdasági Szociáldemokrata

Liga meg más szabadelvű civil szervezetek ilyen módon befolyásolják az összeírókat, akkor nem lehet objektív a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó adat.

**Az 500 ezer személy, aki távozott, feltételezhető, hogy legalább érettségivel, de számtalan esetben egyetemi diplomával, sőt magiszteri, doktori titulussal rendelkezik.*

- Egy külső vándormozgalom leírhatatlan kárt okoz egy ország nemzetgazdaságában. Éppen abból kifolyólag, hogy az agyelszívás problémája többé nem elsősorban az egyetemet végzettekre, a tudósokra vonatkozik. Most már a középkáderre is nagyon nagy szükség van. Középkisiskolai, főiskolai végzettségű személyekben rendkívüli hiány van a nagy nyugat-európai országokban. Közismert, hogy Németországban mennyire előregedett a népesség. Annyira, hogy a nők esetében lassan már a 70 felé közeledik a nyugdíjkorhatár, a férfiaknál ennél magasabb. Minden létező szakemberre, aki nem betanított munkás, hanem annál magasabb végzettségű, nagy szükségünk van. S eldöntötték, nemcsak a távoli Indiából hoznak be munkásokat, hanem azonos kultúrkörből, tehát az európai kultúrkörből is. Úgyhogy ez is nagyon súlyosan érinti Szerbiát. Van egy jellemző adat: Belgrádban végeztek egy felmérést, hogy a külföldön élő vendégmunkásaink mennyi devizát küldenek haza. Ez évente most már meghaladja a 4 milliárd eurót. Ennek alapján el lehet képzelni, milyen óriási azok száma, akik a nyugat-európai országokba távoztak.

**A délvideki magyarságot különösen érinti ez a távozás, mivel a magyar felsőoktatás lehetőségei szűkösek. Érettségi után sokan az anyaországban tanulnak tovább, és csak 20 százalékuk jön vissza. A magyarság szempontjából mondhatjuk azt, hogy ki fog ürülni e térség, ugyanúgy, mint amikor a török seregek itt végigvonultak?*

- Szerintem az okok között szerepel az a téves politika, hogy jó pár évvel ezelőtt, amikor a legreakciósabb pártoknak nagy befolyásuk volt az állampolitikára, olyan területfejlesztési tervek készítették, hogy a Bánságnak és Bácskának azon a részein, ahol nemzetiségiek élnek, ne történjen beruházás. Persze, hogy ez érinti a szerb-séget is, akik velünk élnek itt, de megsemmisítő erejű a kisebbségek szempontjából. A Világbank becslése szerint 12 év alatt 45 milliárd eurót küldtek haza a vendégmunkások Szerbiába, ami elképesztő összeg, ám mi ennek a gazdaságfejlesztő erejét nem tapasztaljuk sehol. Beruházásra ebből a pénzből nem is kerülhet sor, mert ez valakinek a pénze. S ezt az összeget felélik azok a családok, amelyeknek a hozzátartozóik küldik, közfo-

gyasztási javakat vesznek rajta. Az eltávozottak törődnek azokkal, akik idehaza maradtak.

**Egyik interjújában a magánosítás kapcsán azt említette, hogy bizonyos jóslatok szerint újabb 40-50 ezer szerbiai dolgozó válik munkanélkülivé nagyon rövid idő alatt.*

- Azt hiszem, ezek a becslések igen szerények. Tudniillik az ipar nem dolgozik. A kereskedelemben még folyik tevékenység, ám korántsem jelenti azt, hogy nagy munkaerő-felszippantó. A szolgáltatások területén van bizonyos erő Újvidék és Belgrád esetében, egymásnak szolgáltatásokat végeznek. Ezek a szolgáltatások azonban nem a legmodernebbek. S nem gazdaságfejlesztők, hanem a túlélés szolgáltatásai.

**Itt valamikor működött az ipar. Lát-e esélyt arra, hogy a termelés ismét beinduljon?*

- Az egész közép-európai térséget érinti ebben a pillanatban ez a probléma, 12 ország kapott figyelmeztetést azok közül, amelyeket most néhány éve vettek fel az EU-ba, hogy újabb és újabb megszorításokat végezzenek, az államháztartásukat rendezzék, hogy a költségvetési hiány sehol ne haladja meg a 3 százalékot. Ezek mind olyan dolgok, amelyek e pillanatban a beruházásoktól vonják el a lehetőséget. Ugyanakkor nem tapasztaljuk azt, hogy a nyugat-európai országok nagyobb beruházásokra készülnének itt, e térségben. Még mindig nagyon nagy a bizalmatlanság. Elsősorban azért, mert az itteni politika nagyon nagy bizalmatlanságot kelt a nyugat-európai országokban, amelyek maguk is eladósodottak, de azért keresik a lehetőséget a tőkekihelyezésre. A tőkekihelyezés mindig a legmegfelelőbb, legprofitábilisabb helyeket találja meg, a mi térségünket átugorja, és az ázsiai területekre vonul el.

**Hogyan lehet idevonzani, például Szerbiába?*

Ezekben az említett országokban egy művelt, igényes munkásosztály van. Ezek az emberek nem az igény szint legalsó fokán vannak. Ez vonatkozik Szerbiára is. Az ázsiai országokban lehet arra építeni, hogy kis bérrel is működtessenek beruházásokat. Viszont Európa e részében elmondható, hogy még mindig adnak a szakképesítésre, vannak jó középfokú szakiskolák, vannak jó szakmunkásképzők. Ez a munkásosztály nem hajlandó a bérszint legalján megfenekezni. Ami Szerbiát illeti: gyökeresen kellene változtatni a gazdaságpolitikán olyan értelemben, hogy ne centralizálja az összes létező szabadtőkét, a tőkeberuházásokhoz szabad pénzforgásokat teremtsen, ez nem történik meg, mert minden

pénzt belgrádi szinten központosítanak, és Vajdaságot kizsigerelik. Ezt nem lehet letagadni.

**Ha kizsigerelik, ez azt jelenti, hogy az elvándorlás nagyobb lesz a délvidéki magyarság körében is. És az iskoláink is kiürülnek.*

– Itt most nem arról van szó, hogy optimisták vagyunk vagy pesszimisták. A valóság az, hogy a gyermeklétszám fogyatkozásával megszűnnek azok a lehetőségek, hogy bizonyos általános iskolákat, de például szakiskolákat is fenntartsunk. Erről mi a Magyarországtudományos Társaság kutatásai alapján sokat irtunk, s fel is térképeztük, hol várható az általános iskolai oktatás megszűnése, milyen községekben, helységekben, mégpedig egyszerűen azért, mert a törvényes kereteknek nem tesznek eleget a gyermeklétszámot illetően. Ilyenkor megindul egy iszonyatos harc a gyerekekért, tannyelv szerint is, s a szerb tannyelvű osztályokban oktató tanárok amennyire tudják, igyekeznek befolyásolni a szülőket arra, hogy oda írassák a gyerekeiket, ne pedig a kisebbségi tannyelvű iskolákba. Az osztályok számának csökkenésével rengeteg tanár válik feleslegessé. A Magyar Nemzeti Tanács a jogszabályokra hivatkozik, amikor a kis létszámú osztályok megmaradásáért küzd. A jogokért való küzdelmet azonban nem lehet kiegyenlíteni a kisebbségvédelemmel, mert ez utóbbi sokkal tágabb fogalom. Nyilvánvaló, hogy a kisebbségvédelmet nem lehet csak az oktatás, a kultúra és a tájékoztatás területére leszűkíteni. A foglalkoztatás is ide tartozik. A magánvállalkozásokról van szó. Képzelnék el, hogy Amerikában, ahol mindenütt magántőke van, a négervédelmet nem értelmeznék a magánszektorra. A négerek akkor még mind a mai napig rabszolgák lennének. Nálunk is, ami minimum elvárható lenne, hogy az állami szervek a vállalatoknak ajánlást adjanak arra vonatkozóan, hogy tiszteljék egy soknemzetiségű környezetnek az összetételét. Ez az államnak lenne a feladata. Amerikában ezt a négerek esetében nagyon-nagyon tisztelik, és nemcsak az ösztöndíjazás politikájában, hanem a foglalkoztatásában is, és nem csupán a közvállalatok, hanem a magánvállalatok esetében is. Sokkal szélesebb tehát a kisebbségvédelem annál, hogy leszűkítsük e három területre. Nem lehet abban hinni, hogy ez elégséges lesz a kisebbségvédelem problémájának megoldására. Persze, hogy nagyon szükséges a kultúra. Láttam olyan esetet, hogy felépítettek egy gyárat, ám nagy volt az elvándorlás, csak amikor beindult a művelődési élet (létrehoztak egy színtársulatot), akkor lehetett ott tartani a mérnököket és más dolgozókat. A kultúrának és a jó iskolának nagy szerepe van, ám magában véve nem elégséges. A magánszektorral, a szerb magánvállalkozókkal szemben is az az állam kötelessége, hogy ajánlásokat adjon. Szabadkán jó volt a

gyárakban a nemzetiségi összetétel, ám ezek a létesítmények magánkézbe kerültek. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy e magánvállalkozóknak nincs kötelezettségük az itt élő kisebbségek iránt. Tehát, az említett állami ajánlás tegye lehetővé a kisebbséginek is, aki befejezi a középiskolát, hogy munkához jusson. Megértem a szerbeknél ezt a rettentően nagy kohéziós erőt, hogy elsősorban a saját nemzetársaiknak igyekeznek munkát biztosítani. A munkanélküliek száma egymillió körül alakul. Különbözőek az adatok, de biztos, hogy megközelíti az egymilliót. A statisztikai adatok feldolgozása esetében mindig fontos ismerni a módszertant is, a mögöttük rejlő politikai szándékot is.

** Milyen esélyt lát a délvidéki magyarság számára?*

– Azt, ha a magyar vállalkozók megjelenhetnének ebben a térségben. Márpedig az tagadhatatlan, hogy az utóbbi 20 évben a magyarországi és német vállalkozóknak ezt nem teszik lehetővé. Az, hogy például egy Rudolf Walter befektetett itt, még nem jelenti azt, hogy megfelelő lehetőséget biztosítanak. Megjelent itt például az OTP Bank, van két-három fiókintézete, de elszigetelték a tevékenységét, s ilyen elszigetelt környezetben lehetetlenség a bankok működése. Vannak magyar tőkések, akik itt befektetnének. Az árumintavásárokon keresik a kapcsolatot, annak módját, hogy megjelenjenek itt, de az állam ilyen tekintetben igen passzív, nem biztosítja a lehetőségeket.

Szerbia és Magyarország között most nem a legjobbak a politikai viszonyok. Számos oka van ennek, említhetném a múltira vonatkozó törvényeket, amelyek megfeneklettek a megoldásaikban: a restitúciós, a reprivatizációs, a rehabilitációs törvény. Ezek nem megfelelő megoldásokat tartalmaznak, sértik Magyarország nemzeti érdekét is. Ezekre szerb részről olyan megoldást kell találni, amely gyökeres változást hoz a két szomszédos ország politikai kapcsolataiban. S ha ezek megoldódnának, és meglenne a jó szándék a magyar szabadtóke behívásához különböző társítási, részvénytársasági formákban, akkor sokkal többet lehetne elérni. Ez még nem mutatkozik, mert a szerb gazdasági életben mindmáig ez nem bizonyult járható útnak, mert nem úgy tekintenek rá, hogy ez fellendíthetné e térség gazdasági erejét is.

Ahhoz, hogy ez megváltozzon, az kell például, hogy a különböző engedélyek kiadása az önkormányzatok, az állam részéről ne ütközzön adminisztratív akadályokba, hanem ezek a vállalkozók a lehető leggyorsabban jussanak ilyen lehetőséghez. A rengeteg engedély beszerzése nem egyszerű, pedig nem nagy cégekről, hanem kis- és középvállalkozásokról van szó, amelyek munkahelyeket teremtenének itt.

** Derűlátásra mi ad okot?*

- A vajdasági magyarság meg fog maradni, függetlenül attól, hogy állandóan csökken a száma. Ez a magyarság elpusztíthatatlan. Manapság nem olyan egyszerű a megsemmisítése, mint amikor valaki agyában megfogalmazott az az ördögi terv, hogy nagyon durván, karhatalmi erővel nyúljon bele a kisebbségi kérdésbe. S itt is vannak olyan rátermett magyar emberek, akik vállalkozásba kezdenének, akik kis- vagy középvállalkozók lehetnének, csak támogatni kell őket. Nem lehet úgy segíteni, ha Szerbia központosított politikája abból indul ki, hogy ez a térség veszélyeztetett, s akkor a mezőgazdaság területén hatalmas latifundiumokat hoz létre, melyek lehetetlenné teszik, hogy a kis- és középvállalkozók társítsák az eszközeiket és megjelenjenek a piacon. Nem mese: több tízezer hektáros birtokok jöttek létre. Ezeket a termőföldeket egyrészt felvásárolták, másrészt ezeknek a személyeknek elsőbbségi joguk van, hogy béreljék a volt állami birtokok, szövetkezetek földjét.

Ami viszont az említett magyar tőke beáramlását illeti: a kapcsolatok, a gazdasági kapcsolatok hiányát rovom fel, Szerbia részéről tartózkodást érzek, Magyarország részéről pedig azt tapasztalom, e téren sokkal több lenne a kezdeményezés. Sőt, meg is van ez a kezdeményezés. Attól függetlenül, hogy voltak a történelem folyamán olyan cselekmények, amelyek beárnyékolják a kapcsolatokat, de a magyar vállalkozókat, a magyar embereket a jóhiszeműség jellemzi. A szerb kisvállalkozók igen sikeresek Budapesten, semmilyen diszkriminációban nincs részük. A kisiparban dolgoznak, nemcsak a kereskedelemben. Minimum ezt várnám el itt is.

** Min kellene változtatni, hogy ez így legyen?*

- A sajtóban meg kell változtatni a hangnemet. A fővárosi és a tartományi szerb sajtóban meg kellene már egyszer változtatni azt a hangnemet, amely vagy elmarasztaló, vagy agyonhallgató a kisebbségi igényekkel szemben. Mintha nem is élnének itt kisebbségek. Pedig mindig voltak és mindig lesznek. Bizalmatlanságot, érzéketlenséget érzek a sajtó részéről. Felrovom a szerb sajtónak, a gazdasági folyóiratoknak, hogy nem is keresik a lehetőséget, hogy a környező országok területéről a gazdasággal is jószomszédi viszonyokat ápoljanak. Le kell szögezni, hogy Magyarország politikája Szerbiával szemben nyitott, jóakarátú. S nem vitás, hogy Magyaror-

szág az, amely eltartja a mi kultúránkat. Kevés az a pénz, amit a szerb források biztosítanak a délvidéki magyar kultúrára. Az igazán jelentős támogatás Magyarországról jön. A műkedvelő csoportoknak ma egy népviseleti ruha, egy cimbalom megvétele is komoly gondot jelent. Ezt a kultúrát túlnyomórészt magyarországi támogatásból tartják fenn. Magyarország a sajtó részére is komoly támogatást ad. Szerb részről sokkal komolyabban kellene kezelni az ún. szubvenciók részt, magasabbra kellene emelni és nem ott tartani a 10 és 20 százalék között. Így ugyanis nem lehet oknyomozó újságírást fenntartani, amire pedig nagy szüksége van minden közösségnek, mert éppen abban van a kohéziós ereje, hogy önmagával szembeállítsa a közösség az oknyomozó újságírás révén. S azt is ki kell mondani, hogy a szabad sajtó minden demokráciának, a demokrácia minőségének a fokmérője. És ehhez nem adnak megfelelő anyagi alapot. Nem elég az, hogy van magyar sajtó, annak minőségének kell lennie. S ahhoz nem elég a 10-20 százalékos szubvenció, ám nem lehet elvárni Magyarországtól sem azt, hogy a szükséges anyagi eszközökről gondoskodjon, mert így is rengeteget ad. S megemlíthetnénk azt is: jó néhány éve már egy kutatásunk kimutatta, hogy mi, délvidéki magyarok aránytalanul nagyobb hozzájárulást adunk az adó terén, mint amit visszakapunk abból.

** Hogyan éli meg a mai vajdasági magyar közéletet?*

- Nem jól. Jártam a nyugat-európai magyar közösségekben, s azt tapasztaltam, hogy ott már nem pártoskodás folyik, hanem bandáskodás. Zárt körű érdekcsoportok harca jelenik meg, s ez beszűrődik hozzánk is. Nem szabad megengedni, hogy a pártoskodás annyira egymásnak feszülő legyen, hogy miután szétesik ez a pártoskodás, megjelenjenek ezek a zárt eszmeiségű, egymással szemben álló kisebb érdekcsoportok.

** Lát esélyt az összefogásra?*

- A nemzetiségi közösségi ügyekben összefogásnak kell lennie. Hogy kinek mi az elvárása, az a magánügye, de amikor a nemzetiségiről, a közösségi érdekekről van szó, arról, hogy megmaradjon ez a közösség, hogy jobb életkörülmények közé kerüljön, hogy munkalehetőséghez jusson, hogy a kultúráját tovább fejlessze, akkor össze kell fogni.

A szabadság illúziói

„Más ideológiákkal szemben a liberalizmus azzal az előnnyel rendelkezik, hogy nem ideológiának, hanem a normális létezésnek tünteti fel magát”

(Molnár Tamás / Thomas Steven Molnar)

A liberalizmus nem koherens eszme. Inkább beszélhetünk néhány ügy összerendezéséről a szabadság zászlaja alatt. A „szkeptikus érv” szerint nincs olyan mondanivalója, amely ezt a történelmi korokkal és a földrajzi távolságokkal széjjelszabdalt politikai ideológiát bármily módon összekötné. Csupán egy olyan, többé-kevésbé beazonosítható laza csoportok halmazát vázolhatjuk e fogalom alatt, melyeket jobbra csak a „közös politikai ügyek” rendeznek egymás mellé – persze koronként változva, fejlődve vagy visszafejlődve. Kinek-kinek értékelése szerint. Nincs olyan „központi magja”, amely a több száz év alatt és ma is változatlan módon állna előttünk a politikum színpadán. Csakis az önmagukat liberálisnak nevezők egymással versengő csoportjait szemlélhetjük. Ezek összefoglalása pedig már-már sikertelenséggel fenyegető filozófiatörténeti feladat.

A szkeptikus érv híveivel szemben azonban vannak olyan filozófiatörténészek, akik több közös normáról beszélnek. Megengedve azt, hogy a szabadság, egyenlőség, individuum és más egyéb fontos elvek hangsúlyai végtelenül változatosak legyenek. Ezeknek az összefoglaló, történeti munkáknak is légiónyi száma van. Ráadásul torzulhatnak aszerint is, hogy ki melyik liberális „aliskolához” tartozik. Sokan hajlamosak egyes elvek túlzott hangsúlyozására, mások kizárására.

A kortárs John Gray a *Liberalizmus* című művében négy ilyen közös alapelveket említ: individualista, egalitárius, univerzalista és meliorista. Azaz „a személy erkölcsi szempontból elsőbbséget élvez mindenfajta társadalmi közösség követelésével szemben”. (Itt érhető tetten a közösségellenesség.) Egyenlő, mert „minden embernek ugyanolyan erkölcsi státust biztosít”. (Ezzel sok szociálliberális vitatkozna, mert anyagi természetű egyenlőségről

Gray nem beszél.) Univerzalista, ami ezúttal azt jelenti, hogy „az emberi fajt erkölcsi szempontból egységesnek tekinti”. Illetve a szándék, hogy a liberalizmus mindenhol kizárólagosan terjeszthető. Végül meliorista, azaz „állítja, hogy az összes társadalmi és politikai intézmény jobbítható”. Ami a fejlődéssel fonódik össze.¹ Gray egyébként, egy későbbi tanulmányában a pluralizmus pártjára állva állítja, hogy a liberalizmusnak a posztmodern korban le kell mondania a kizárólagosságról és a fejlődésbe vetett hitről. A liberalizmus lehet jó, de nem kizárólagos jó. A felvilágosodástól kezdve érvényes univerzalista elvet fel kell adnia.² Megjegyzem: a kizárólagosság gögje, rajta kívül és mindezek ellenére, ma igen sokakat jellemez. Mintha más helyes ideológia nem létezne. Sőt, mintha a liberalizmus nem is egy lenne csupán a versenyző eszmék közül.

Benjamin Ward szerint a liberalizmus az emberi természetre adott válaszaiban hedonista, racionalista és atomista. Azaz az embert a fájdalom elkerülése és az öröm hajszolása mozgatja; döntései meghozatalakor az ésszerűséget követi; és cselekedetiben autonóm, önálló személyként nyilvánul meg. Akár filozófiai, gazdasági vagy pszichológiai liberalizmussal állunk szemben, ebben az antropológiában mindenki egyetért. Az államról alkotott liberális vélemények közös nevezője, hogy annak szolgáltató funkcióját hangsúlyozzák. A törvényesség öreként, nem pedig a hatalom birtokosaként kell az egyénnek az államra tekintenie. Az állam fontos feladata továbbá a szabad piac és a demokrácia megteremtése (mintha ebben is kizárólagosságra törnének!). És végül hisznek a haladásban, a világ jobbá tételében.³ Ward hozzáteszi még, hogy a liberális elfogadja az eszmék szabad versenyét – amit, mint később láthatjuk, csak néhány ideális esetben hajlandók valóban követni. Leginkább nem.

Szóval nagy katyvasszal állunk szemben. Ki lehet ebből egyáltalán lábalni? Vagy belefulladás a liberális értékek végtelen tengerébe? Van értelme egyáltalán li-

¹ John Gray: *Liberalizmus* (Pécs 1996, 14.old.)

² John Gray: *A posztliberalizmus (1994-es tanulmány) Id. mű (Bp. 1996)*

³ Benjamin Ward: *The Ideal World of Economics (1981, 9-14 old.)* lásd részletesen: Bayer József: *A politikai gondolkodás története* (Bp. 1998, 187.old.)

beralizmusról mint filozófiai és politikai ideológiáról beszélni?

Az elméleti zavarból semmiképpen nem következik az, hogy badarság lenne akár egy történész, politikus vagy filozófus számára a liberalizmus ideáit vizsgálni, támogatni, esetleg kritizálni. Egy megoldás áll előttük: önkényesen kiemelnek, csoportosítanak, elválasztanak – azaz kijelölnek egy területet, amelyen belül vizsgálódhatnak. Tehetik ezt az aktuális viszonyok megértése, vagy a jövőbeni céljaik szerint.

Molnár Tamás (Thomas Steven Molnar), a legjelentősebb magyar származású konzervatív filozófus szerint a liberalizmus „három elemre – megkockáztatjuk ezt az egyszerűsítést – épül: filozófiai szempontból a nominalizmusra; gazdasági szempontból a piacra, mint minden tevékenység modelljére; és a vallás területén a deszakralizációra”.⁴ A nominalizmus szerint csakis az egyes dolgok léteznek, minden általános fogalom puszta szó. Csak a tapasztalt egyediség létezik, a többi csupán nyelvi asszociáció. A liberalizmus több érvelésében is felbukkan ez a fajta szemlélet. Itt abba az irányba indulunk, hogy szerintük nincs semmiféle objektív, általános (metafizikailag megalapozott) erkölcsi norma, csak az individuumhoz köthető egyedi. Nincs általános szabadság, csak az egyén szabadsága; nincs társadalmi igazság, csak az egyén megtapasztalt „saját igazsága”. Az első kijelölt fogalom így az egyén empirikusan tapasztalható autonómiája lesz. Ami az egyediségben megnyilvánuló független szabadság. A liberálisok ezt szeretnék végteleníteni – a cselekvések körei és mértéke szerint. A deszakralizáció (az állam, az egyház és a civil társadalom szétválasztása) Molnár szerint a változás első történelmi kulcsa. Véleménye szerint e nélkül nem lehetne az egyén autonómiáját a közösség kárára végtelenül növelni és a szabad piacot megteremteni.

A legtöbb filozófiatörténész hajlik ugyan a „szkeptikus évrre”, de mindezek ellenére igaz az is, hogy igyekeznek több-kevesebb olyan közös „gondolati magot” emelni a liberalizmus trónjára, amely időt és teret is átölelve (arányaiban változva ugyan), de mindvégig jelen vannak. Ezen aztán hosszú és éles belső vitákat folytatnak. A nyugati (értsd USA és Nyugat-Európa) politikai gondolkodás valójában az 1960-70-es években jut arra az elhatározásra, hogy végül is két élesen elválasztható vonulata különböztethető meg a liberalizmusnak. Amihez képest később egy harmadik iskola is kivívja létjogosultságát. A jelenkor három megkülönböztethető csoportja

tehát: az egalitáriánusok, akik a szociálliberális hagyományokat újítják meg és az egyenlőség eszményét emelik ki; a neoliberaisok, akik a szabadság feltétlen hívei és az individuális eszme restaurálói; és végül egy furcsa kevert képződmény: a pluralizmus hívei, akik a csoportok egyenlő és szabad versenyében hisznek. Persze a csoportosítás kissé önkényes, valójában minden változat hangsúlyaiban tovább osztódik⁵. Ami alapján mégis egy eszmerendszerbe soroljuk őket: a szabadság és az egyenlőség különböző arányaiban felbukkan mindenhol; az egyén autonómiájában hisznek, így általában közösségellenesek; a társadalmat jobbíthatónak tartják és véleményük szerint a „kizárólagos jó”-t képviselik. Sokuk hisz a fejlődésben és mindenki a versenyben. Végül, de nem utolsósorban, a szabadság növelésétől várják a jobb életet. Ezt az utolsót (az első állítások fényében) liberális tündérmesének nevezem. A szabadság nagyságától várni a jobb és boldogabb életet: vagy naiv illúzió, vagy hazug mese.

Az autonómia, az individuum szabadságának függetlensége, minden liberális filozófia alapja. Az egyén feltétlen felsőbbrendűsége az eszmerendszer princípiuma. Amennyiben ezt feladja, menthetetlenül megszűnik liberálisnak lenni. Az arányok változnak ugyan, értékek jönnek és mennek, de az „egyen” marad. Az individuum mérték nélküli szabadságába vetett hitet nevezem a liberalizmus tündérmeséjének. Azt az illúziót, hogy az individuális szabadság végtelen növelése valamiféle jobb élethez, vagy boldogabb léthez vezetne. Tévedés ne essék! Nem a szabadság szükségét, csak a mértékét vitatom. Hiszem, hogy az individuum szabadságának a középúton kell járnia. Korlátokkal. Ha letér az aranyközépről, mint ahogy letér, ha elnyomják (diktatúra) vagy letér, ha anarchikus módon végtelenítik (a mai liberális demokráciák) – nem vezet a jobb élethez, sem a boldogsághoz. Hiszem, ahogy Arisztotelész állítja, hogy minden középútnak két ellentéte van. Így a szabadság is, amely a megfelelő mértékben szükséges a boldogabb élethez, rendelkezik hiánnyal és túlzással. Az egyik a szolgaság, a másik szélsőérték a szabadosság, azaz a ma létező liberalizmus.

A liberálisok ebből kifolyólag felvállalják azt is, hogy a közösséget alárendeljék az egyén autonómiájának. Azaz az egyén fontosabb, mint a család, a nemzet (mint természetes közösség), vagy bármelyik egyház. Ha mindezek egymással szembekerülnek, mindig az egyént részesítik előnyben. Ez a másik lényeges vitatott pont. A liberálisok az

⁴ Molnár Tamás: *Liberális hegemonia* (Bp. 2001)

⁵ A csoportosítás, mint minden emberi logikával feldogozott kuszaság – önkényes, a szerzőtől való. *Egalitáriánusok*: J. S. Mill, J. Dewey, R. Dahrendorf, R. Dworkin, J. Rawls, stb. *komolyan veszik a francia forradalom egyenlőségeszméjét és igyekeznek a szabadság és az egyenlőség közötti feszültséget kezelni. Individualisták*: Adam Smith, F.A. Hayek, R. Nozick stb. *az abszolút szabadságot hirdetik és tagadják az egyenlőséget. Míg a pluralizmus inkább egyenlő és szabad versengő csoportokról szól, de az egyén autonómiáját, mint a csoporthoz tartozás jogát, ők is hangsúlyozzák.*: H. Laski, O. Gierke, R. Dahl stb.

erkölcsöt az individuumba zárják és pusztán a szabadság mennyiségi növelésétől várják a boldogabb életet. Ezzel szemben úgy gondolom, hogy közösségek nélkül az erkölcsi viszonyrendszer végtelenül szubjektív és relatív válik. Ráadásul „kipottyannak” olyan értékek, mint a kölcsönösség, a szolidaritás, az önzetlenség, az önfeláldozás és az igazságosság. Valójában a humanizmust és az igazságos társadalmat veti el az, aki tagadja a közösség erkölcsi forrását. A liberalizmus teremtette magányos ember végül elveszti hitét a jóban. Vagy maga teremti meg magának, ami tragikusan elbizonytalanítja.

A szabadság politikai megnyilvánulásainak egyike a jogok alkotmányos deklarálása. A liberálisok kizárólagosságot hirdetnek itt is. Mindig ők akarják eldönteni, milyen cselekvési tartalommal töltjük fel ezeket. Pedig az egyén szabadságjogai a XX. századi demokráciákban politikai minimummá váltak. Ugyanis egyetlen demokratikus politikai eszme sem kérdőjelezi meg azt, hogy emberi és állampolgári szabadságjogok alkotmányos és intézményes védelmére szükség lenne. De a szabadságjogok elvét ma már nem sajátíthatja ki a liberalizmus, hisz elfogadja és védi a szocialista, a konzervatív, a környezetvédő „zöld”, de a demokratikus normákat követő nemzeti radikális is. A vita leginkább a korlátokon és a cselekvések körén folyik. A liberálisok által elképzelt új jogok (homoszexuálisok családalapítása, drogliberalizáció) romboló hatással vannak egy közösség számára, így végső soron az egyén biztonságát veszélyeztetik.

A szabadság és az egyén egymáshoz láncolása a liberalizmus fő találmánya. Pierre Manent szerint: „A liberalizmus egyik alapvető «eszméje» – mind tudjuk – az «egyén». (...) Az sem kétséges, hogy ez a nyilvánvalóan képzeletbeli lény egyre inkább valósággá és megtapasztalhatóvá válik: a mai politikai alakulatok lakói mind nagyobb autonómiára tesznek szert, mindinkább egyenlőek egymással, s egyre kevésbé érzik úgy, hogy családi vagy társadalmi hovatartozásuk határozná meg őket”⁶. Innen indulunk mi is. Csak éppen nem idealizálva a folyamatot. Sokkalta inkább tragikus zsákutcának tartva azt.

Így a vizsgálódásunk középpontjában az az elvont egyén áll, akinek szabadsága és az erre alapozott autonómiája (független, külső kényszermentes cselekvési terület) egyre inkább növekszik, a liberalizmusnak hála. Ez a kiterjesztés pedig szerintük üdvös, mert a társadalmi „jó”-hoz és az egyén „boldogságához” vezet.

⁶ Pierre Manent: *A liberális gondolat története* (Pécs, 1994, 8-9. old.)

⁷ Az „emberiség egy része” a modern nyugati típusú, liberális elveket megvalósító demokráciákban él. A változás lehetősége nem vonatkozik Ázsia, Afrika jelentős és Dél-Amerika számos részére. Ott egészen más utak figyelhetőek meg. Ha szűkíteni kell, akkor az Európai Unió országai, USA, Kanada, Ausztrália, Japán stb. szabadpiac-alapú, liberális demokráciáiról van szó, melyekre a fogyasztói társadalom jellemző. Az arab világban 2011-ben útjára indult forradalmak értékelése a jelen állapotok szerint még lehetetlen.

⁸ 1933-36 között az Egyesült Államok „New Deal” nevű beavatkozó gazdaságpolitikája (időben előtte lásd.: J. M. Keynes: *The end of Laissez-faire* 1926)

A célok mellett még szólni kell egy fontos változásról. Hitem szerint egy új világtrend van kialakulóban. A kapitalista demokráciák átalakulóban vannak. Változás előtt állunk, aminek jelenleg a liberálisok az akadályai. Sőt, a változás gyorsasága és eredményessége azon múlik, hogy visszavonulót fújnak-e a több száz éves barátjukkal: a nagytőkével együtt. A liberalizmus ezen elvei csak akkor képesek a tudatlanság fátylát borítani az emberiség egy részére, ha egy viszonylagos jóléttel járnak együtt.⁷ A jóllakott ember nem csinál forradalmat? Igaz. Addig, míg a liberális demokráciákban élő emberek abban a hitben élhetnek, hogy a világ megtermelt javaiból nekik is jut bőven, addig nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni a „csalást”. Amikor azonban gazdasági válság sújtja a kapitalizmust, kibukik az eszme igazságtalan volta. Így volt ez a klasszikus liberalizmus okozta vadkapitalizmusként ismert vészorszakban, ami életre hívta a marxizmust, illetve ez történt a 30-as évek nagy gazdasági világválságában is, amikor a nagypolitika félretette időlegesen a liberális elveket. Pontosabban, beavatkozó gazdaságpolitikával oldotta meg a válságot, szemben a liberális szabad piac elveivel.⁸ Ma is egy ilyen válságos korszakot élünk. A mögöttünk lévő (vagy éppen a végén tartó) hitelezési problémákból kialakult pénzügyi globális válság⁹ is rámutatott arra, hogy ezek a liberális nézetek ártalmasak. A kérdés az, hogy a világot vezető politikai generáció felismeri-e ezt, illetve hogy lesz-e elég ereje és bátorsága megérteni az új idők új szavait? De az is megtörténhet, hogy nem történik semmi. Kiváltképp, ha politikusaink nem a démoszt szolgálják, hanem a nagytőke érdekeit. De ez a jövő meséje. Reményeink szerint nem tündérmeséje.

Az abszolút szabadság büntetése

A szabadság abszolutizálásával eljutunk a 20. század divatos eszméjéhez: az egzisztencialista filozófiához és Jean-Paul Sartre-hoz. Hogy kerül az egzisztencializmus a liberális eszmék kritikájának fókuszába? A kérdés jogos. De nem tévedés, habár a különbség és a filozófiai áramlatok célja valóban más. Sőt, Sartre önmagát inkább újbaloldalinak, ateistának és provokatív pillanataiban marxistának tartotta, de az általa megfogalmazott „önmagáért való” ember abszolút szabadsága az európai gondolkodás fejlődésének (vagy visszafejlődésének)

eredménye, amely a neoliberalizmusnak igen tetszetős antropológiai alap. Azaz a modern liberalizmus individualista iskolájának (a neoliberalizmusnak) princípiumát adja az egzisztencialista emberkép. Mert mi is az „önmagáért való ember”? Az egyén metafizikai (szerintük anti-metafizikai, hisz semmi nincs a fizikán túl) újragondolása. E szerint az ember önmagában semmi, illetve csupán annyi, amivé válik saját szabad szándékai és cselekedetei által. Az ember, aki megteremti magát és ezzel saját világát. Nincs Isten, természet vagy közösség, ami kényszerrel határozná meg az embert. A kényszerrel elkerülve pedig marad maga a lemeztelenített ember, minden külső meghatározottság nélkül. Az egyén, aki Istenhez vagy egy társadalmi normarendszerhez igazítja önmagát, az elveszti a szabadságát. Csak az az ember szabad, aki önmagát teremti meg – véli Sartre.¹⁰

Sartre valójában tragikus gondolkodó. Az általa megfogalmazott antropológia elfogadása löki őt a marxizmus keblére. Szembenézve a saját megállapításainak tragikumával és valami ellentétes felé fordul. Az individualizmus szélsőségének kilátástalansága, a marxizmus homogenizáló, erőszakos kollektívizmusa felé fordítja tekintetét. Egyik szélsőségből a másikba zuhan. Drámáinak, regényeinek szereplői is a magánytól és a ránehezülő felelősségtől szenvedő nihilista alakok. Olyan figurák, amelyek nem tudnak mit kezdeni a kötöttségek nélküli világgal, a végtelenített szabadság súlya alatt összeroppannak. Mert ha magad teremtetted a saját világot, akkor abban minden döntés és cselekvés miatt te leszel a felelős. Kegyetlen szabadság ez sokak számára.

Ecce homo! Itt áll előttünk az egzisztencializmus által meghatározott ember. A semmivel „bátran” szembenéz: abszolút szabad ember. Maga teremti meg az erkölcsöt, a normát, a körülötte lévő világot. Gyávaságból és a féltelmei által az Istent vagy bármilyen transzcendenciát. A 20. század végének antihőse ő. Mondhatjuk tehát, hogy az egzisztencializmus más töről fakad, más céllal fogalmazódik meg, de azonos irányba halad és teljesül be, mint a végigvitte radikális individualista liberalizmus. Más oldalról a liberális politikai ügyeknek, így a szabadságjogok új és új bővítésének, illetve az eszme által megáldott autonómia abszolútumának szolgáltató antropológiát. Azért jogos tehát a kritikus figyelmünket ebbe az irányba fordítani, mert az egzisztencialista emberkép a modern liberalizmus alapja lesz. (Nem mellékesen ebbe az irányba mutat a többször idézett Molnár Tamás *Liberális hegemonia* című írása is.) A „sartre-i homo” a liberális alapvetés főszereplője lesz a 20. század második felében. Ha akarta, ha nem.

Nézzük hát az „önmagáért való ember” boldogságát! Végtelenül szabad ugyan, ami üdvös lehet. Racionális, hisz nem hitegeti magát empirikusan bizonyíthatatlan lényekkel vagy normákkal. Önmagát építi, így azzá lesz, amivé akar. De valóban elég ez a boldogsághoz?

Az egzisztencialista ember magányos. Nihilista. Céljai belesüppednek a materiába. Mivel önmagát szüli, így állandó döntésre és cselekvésre van kényszerítve. Az ezzel járó felelősség viszont megbénítja. A tapasztalat szerint elbizonytalanodik. Szorong. Végül soron pedig a szabadsága nem hozza meg a várva várt boldogságot. Közösség vagy transzcendencia nélkül bátor hős lehet ugyan, de rendkívül boldogtalan. Külső meghatározott normák nélkül nincs iránytűje az élet megéléshez. Egy térkép nélküli világcsavargó, aki eltéved a szabadság abszolút útjain.

A liberalizmus kitermelte egzisztencialista hős elidegenedik. Először az Istentől, a természettől, a világtól, majd a másik embertől és legvégül önmagától. Úgy ébred a 20. század közepén, mint az egyik reggel Gregor Samsa – Franz Kafka novellájában: már nem ember.

Szükségünk van hát a természetes élettereinkre, a közösségekre, akár az éhezőnek egy falat kenyérré! Az elidegenedés ellentéte a „valahová tartozás”, amely közösséget feltételez. A liberalizmusba hajló, ateista egzisztencializmus által kitalált „önmagáért való ember” képes ugyan önmagának értéket teremteni, de munkája végtelenül atomizált világot szül, amiben a bizonytalanság és a szorongás lesz a büntetése. Akár Raszkolnyikov Dosztojevskij regényében, vagy Munch festményének a hídon átlépni képtelen, a másik embertől elszakadó magányos antihőse, aki belesikolt a semmibe. Mit kezdhet ő a szabadságjogaival, társ nélkül?

Az emberpár újra átéli a Paradicsomból kivetés érzését. A liberalizmus kígyója megkínálta a szabadság almájával, amiből először kicsit, majd egyre nagyobb harapott. Legvégül megbűnhődik – büntetése a szorongás és a boldogtalanság lesz. Már csak a csutka maradt és egy kérdés. Belefutunk-e a mérhetetlen szabadság zabálásába?

A neoliberalizmus válsága ma

Az ezredforduló tájékán, a nagytőke jelentős mennyisége egyre inkább spekulatív alapokon áll és globálissá válik. Ez azt jelenti, hogy úgy gyarapítja önmagát, hogy közben nincs mögötte valós termelés, illetve országhatárokon átnyúlva működik. Önmagától is osztódik és szaporodik, akár egy furcsa élőlény. Tőzsdén,

⁹ Az Amerikai Egyesült Államok ingatlan- és bankszektorából 2008-ban kiindult, változó intenzitású pénzügyi válság, amely az egész világra tragikus hatással volt.

¹⁰ Jean-Paul Sartre: *A lét és a semmi*. (Bp. 2006)

állampapírokban, hitelekben, befektetésekben és más intézményekben találkozhatunk vele. Sem valós produktum, sem valós erkölcsileg is mérhető társadalmi haszon nincs mögötte, csakis a pénz fialása élteti. A tőke, a kezdeti, egy-egy országon belüli cselekvéshez képest egyre inkább globálissá válik. Az államok felett állnak és valójában minden közösség és minden humánum felettinek hiszik magukat. Gazdasági istent játszanak, akik számára a közösséget védeni akaró államok pusztán adminisztratív akadályok. Ide nekem hát az integrációt és a jogharmonizációt! - kiáltják Európában. Ma már globálisan hirdetik a „be nem avatkozó állam” elvét. Ezért pedig bármire képesek. Eladósítják az államokat, zsarolnak, diplomatikusan nyomást gyakorolnak. De a háború eszköztől sem riadnak vissza. Az Egyesült Államok és a NATO sokszor valójában nem a demokrácia eszményéért és a szabadságért avatkozik be a világ bizonyos területein, hanem a szabad piac elvéért, a nagytőke szabad mozgásáért. Vagy éppen valami más, a tőke által a háború előtti időkhöz elérhetetlen erőforrásért.

A szabad piacot éltető individualista liberalizmus elveti a társadalmi igazságosság fogalmát. Vagy kimondja, ahogy Hayek őszintén meg is teszi, vagy nem. Elveti a közösség érdekeit, és ellene van minden olyan tényezőnek, ami az ő hatalmát korlátozza. Tagad ezáltal minden nemzeti önvédelmet. Harcol a patriotizmus ellen. A fasizmus, náciizmus, jobb esetben a nacionalizmus (ami nem feltétlenül szitokszó) bélyegét süti rá. Újabb trend szerint „relatin-amerikázsa” azt. Továbbra is a kizárólagosságot terjeszti szerte a világban. A Szovjetunió szétbomlása után Kelet-Európába is betette lábát és talán erősebb hatáskokkal, mint Nyugaton. Jellemzően az egykori marxista-kommunista értelmiség liberálisnak vallja magát ezekben az országokban.¹¹ Azonban a kulturális, a civilizációs határok valódi határaivá váltak az eszmének. Sem a milliárdos Kínában, sem az iszlám világában nem tartják kívánatosnak az eszme követését ma.¹² Sőt, kultúrájuk hanyatlását látják benne, ezért globálisan fordulnak ellene.

Az iszlám inkompatibilis és ellenáll. Nem kér az individualizmusból. Viszont a határaikon kívül is harcot hirdet a Nyugat ellen, ami rossz válasz. Vét a Nyugat, amikor erőszakosan is terjeszteni kívánja a „szerinte jó”-t, és vétkezik az iszlám szélsőséges változata, amikor a dzsihádot határaikon túl is meg akarja vívni. Ráadásul a dzsihádot eredeti értelmétől (Allah útján való küzdelemtől) eltérően: fegyverrel. A kétoldalú történelmi „vétek” miatt zuhanunk bele az értelmetlen háborúkba.

Ecce Congregatio! Az Európai Unió. Az integráció a szabad piac akaratának megnyilvánulása. A liberálisok

ideája szerint a lehető legfejlettebb állapot felé. A valóság azonban, hogy az Unió piaca nem vezet az egyén számára boldogabb élethez. Csupán fenntart egy látszatot, ami egy virtuális jóléttel párosul. A fogyasztói társadalom egy ideig elringatja a benne élőket. A lehetőség arra, hogy kapjunk egy keveset a világ megtermelt javiból kényelmes bizsergető állapot sokak számára. Amíg a fogyasztás igénye és az elérhető javak harmóniában vannak a ténylegesen birtokolt materiával, addig a rendszer működik. Az emberek nem veszik észre, hogy a közösségi értékek negligálásával a lelki életük kiüresedik, hogy a boldogságuk, amely a megszerzett anyagi javak létére lett alapozva, nagyon törekeny. És nagy ára van: a neoliberalizmussal átszőtt civilizációnkat soha nem látott lelkibetegségek sáskajárása pusztítja. Nem tudjuk mi bajunk, de van valami. Meg van mindenünk (anyagi értelemben), de szorongunk, depresszióba zuhanunk. Mert lelkileg kiüresedtünk. Az anyagi javak állandó hajszolása közepette nem vesszük észre, hogy elidegenedtünk a világtól, a másiktól és legvégül önmagunktól. Túl a szabad piacon egy remegő magányos emberpár ácsorog Európában. Ez a büntetésünk a túlzott szabadságunkért. És persze, hiszékenységünkért. A modern Ádám és Éva, akiket a liberalizmus kigyója csábított el.

De amint a fogyasztás lendülete megtorpan, egy pénzügyi vagy gazdasági válság felborítja a növekedését, rögtön kibukik a rendszer hibája. A szabad piac és a „be nem avatkozó állam” elve először a vadkapitalizmusban, másodszer (és erőteljesen) a 20-30-as évek világválságában és harmadszor az ezredforduló pénzügyi krachjában jelentett csődöt. De úgy tűnik, az egoista gazdasági liberalizmus nem tanult a történelmi leckéből. Vagy éppen tanult, de generációról generációra újra próbálkozik? Kísérletet tesz ismét arra, hogy igazolja egy kicsiny üzleti elit gazdagságának okát a szelíden elringatott hiszékeny tömegek előtt? Ha gond van, akkor pedig kéznél a szociálliberális eszme? Amolyan „húzd meg, ereszd meg!” játék? A válasz még nem ismert. Egy azonban kijelenthető a szabad piac, a fejlődés, a jólét és a boldogság liberális eszméinek összefüggéseiről: ez a blöff sokszor bejött már. Hátán pedig egy filozófiailag szép eszmét hordoz, hivatkozik a demokráciára, a szabadságra, a haladásba vetett hitre, de mindeközben valós szándéka szerint a nagytőkét hizlalja.

A szabadság hatalmáról szóló liberális tündérmese még tovább tart. Reméljük, hogy nem az „éltek boldogan, míg meg nem haltak” – klisé lesz az utolsó sor. Mikor és milyen vége lesz? Rajtunk, szereplőkön is múlik.

¹¹ Magyarországon számos ilyen példát sorolhatnánk. Elég Heller Ágnes filozófus életútját – a marxista-lukácsista elvektől a liberalizmusig – említeni

¹² A 2011-ben kezdődött dominó-forradalom az arab világban még nem látható irányba fejlődik.

Az egyházpolitikai küzdelmek és a szabadkőművesség

A radikális fordulat súlyosabb tényei az 1890-es években, az öt elfogadott törvényből álló ún. *egyházpolitikai törvény-csomag* körüli politikai küzdelmekben következnek be. Az egyházpolitikai küzdelmekről az utókorban különféle nézetek léteznek. A marxista és liberális, egymással szellemi rokonságban lévő történetírás a haladásért vívott küzdelemként értékeli, a konzervatív történetírás pedig egyház- és vallásellenes küzdelemnek tartja ezt a néhány éven át a parlamentben és a sajtóban megnyilvánuló eseménysorozatot.¹

Az egyházpolitikai küzdelmek a kiegyezés első éveiben meghozott törvényekre mennek vissza. Az első ilyen törvény, amely több évtizedes vitákat váltott ki, az 1868: LIII. tc., annak is 12 §-a, amely a (vallási értelemben) vegyes házasságokból született gyermekek vallásfelekezetbe történő megkeresztelését szabályozza. Kimondja, hogy a lányok az édesanyjuk, a fiúgyermek az édesapjuk vallásfelekezetét követik. A katolikus egyház általában tiltotta a vegyes házasságot, s ha mégis megtörtént, a diszpenzációhoz [házassági engedély megadása kihirdetés nélkül] a nem katolikus házastársnak reverzalist [kötelezvényt] kellett adnia, amely szerint a nem katolikus fél elismeri a katolikus házastárs kizárólagos jogát a gyermekek katolikus vallásúvá keresztelésére. Az 1868-as törvény ellenére sok volt az elkeresztelés, ami a vallásfelekezetek között súlyos vitákat váltott ki, annak ellenére, hogy Trefort Ágoston kultuszminiszter 1884-ben rendeletben bírságot helyezett kilatásba az

elkeresztelést végző papok számára. 1890 elején gróf Csáky Albin kultuszminiszter is rendeletet bocsátott ki, amely nagyjából megegyezett Trefort rendeletével, azzal bővítve, hogy a keresztleveleket kölcsönösen meg kellett küldeniük egymásnak a papoknak. Ekkor indult a római katolikus főpapság akciója, ami abból állt, hogy Simor János bíboros-hercegprímás a pápához fordult. A Vatikán szerint azért nem szabad végrehajtani a magyar kormány rendeletét, mert az arra kényszeríti a katolikus egyházat, hogy „az eretnekeknek mintegy átadja azok lelkét, kiknek megváltására isteni küldetése van.” A viták a kormány és a katolikus egyház között 1892-ig, gróf Szapáry Gyula miniszterelnök lemondásáig tartottak, akkortól fordulatot vettek az események.

1892 novemberében az addigi pénzügyminiszter, a polgári családból származó Wekerle Sándor alakított kormányt. E napokban halt meg az esztergomi érsek, s utóda az addigi pannonhalmi főapát, Vaszary Kolos lett, aki a király kérésére a Vatikánba utazott. XIII. Leó pápa (a szabadkőművesek esküdt ellensége)² azt üzenté, hogy a vegyes házasság és a gyermekek római katolikká keresztelésében nem tehet engedményt, de a polgári házasság és a polgári anyakönyvezés bevezetését eltűri. Ennek a bizalmas megbeszélésnek az lett az eredménye, hogy a kormány az 1892. májusi képviselőházi ülészen bejelentette, hogy a vegyes házasságban született gyermekek esetében be akarja vezetni a polgári anyakönyvezést.³

¹ Az 1972-ben Budapesten kiadott hivatalos egyetemi tankönyvből idézünk néhány mondatot az egyházpolitikai harcok végső értékeléséről: „A házassági jogról (1894:XXXI. tc. [törvénycikk]), a gyermekek vallásáról (XXXII. tc.), az állami anyakönyvekről (XXXIII. tc.), az izraelita vallás recepciójáról (1895:XLII. tc.) és a vallás szabad gyakorlatáról (1895:XLIII. tc.) szóló törvények haladó liberális alkotások voltak, amelyek ha megkésve és részlegesen is, a polgári átalakulás egyik követelményét, az egyház és az állam szétválasztását valósították meg, és vallási téren biztosították a polgári szabadságjogokat. A kötelező polgári házasság és az állami anyakönyv bevezetése az egyéni párválasztás szabadságát korlátozó középkori egyházi házasságjog helyébe a modern fejlődésnek megfelelő, a házasság kötésének szabadságát és bontásának lehetőségét biztosító egységes polgári jogot állította, az anyakönyvezést, e fontos közfunkciót pedig kivette az egyházak kezéből, és az állami közigazgatás tisztviselőire bízta. Mindezek az intézkedések csökkentették az egyházak, elsősorban a katolikus klérus befolyását a társadalmi életre, s fontos területen korlátozták világi hatalmukat.” A lényeg a dőlt betűs utolsó mondatból derül ki. HANÁK Péter, ERÉNYI Tibor, SZABAD György (szerk.): *Magyarország története 1849-1918. Az abszolutizmus és a dualizmus kora. Budapest 1972. Tankönyvkiadó. 293. old. Az idézett mondatokat a Kádár-korszak liberális történetésze, Hanák Péter írta. (R. E., e könyv szerzője, bizonyos tudományos minősítésével kapcsolatos ügyekben utólagos köszönettel tartozik Hanák Péternek, a már elhunyt történésznek. Isten nyugtassa!)*

² XIII. Leó pápa szabadkőművesek ellen kiadott körlevelének elemzése: *Szabadkőművesek Trianon előtt, i.m. 24-29. oldal. A körlevél magyarul is megjelent: XIII. LEO pápa Öszentségének apostoli körlevele a szabadkőművességről. Esztergom 1884. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.*

³ A vitában Irányi Dániel 23. alkalommal javasolta, hogy a Ház fogadja el a vallásszabadság és a felekezetek egyenjogúsításáról szóló régi javaslatait. Tekintettel arra, hogy gróf Apponyi Albert, akiről köztudott volt, hogy hithű római katolikus, Irányi mellé állt, a képviselőház elfogadta a javaslatokat, azzal, hogy a kormány dolgozza ki az egyházpolitikai reformokat.

Ezeket gróf Csáky Albin kultusz- és Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter dolgozta ki, s a kormány 1892 szeptember-októberében tárgyalta, nevezetesen a polgári házasság és a polgári anyakönyvvezetés kötelező bevezetéséről, a szabad vallásgyakorlásról, valamint az izraelita vallás recepciójáról [a bevett vallásokkal egyenjogúvá tételéről] szóló törvénytervezeteket. Tekintettel arra, hogy Szapáry miniszterelnök a polgári kötelező házasság bevezetését el akarta kerülni, s a király mellette állt, ami Csáky kultuszminiszter lemondását jelentette. Nem sokkal később Szapáry gróf kormánya (Kossuth Lajos temetése kapcsán) megbukott, a miniszterelnök lemondott. Utóda 1892. november végétől Wekerle Sándor, a kiváló pénzügyi szakember, addig pénzügyminiszter. (Wekerle fiatal korában, 24 évesen belépett az egyik szabadkőműves páholyba, de 38 évesen kizárták, mert nem fizette a tagdíjat.⁴ Nem vehette nagyon komolyan a királyi művészetet.) Wekerle miniszterelnök ennek ellenére nem tagadta meg szabadkőműves múltját, ugyanis bejelentette, hogy legfőbb szándéka az egyházpolitikai reformok megalkotása, bár a törvényjavaslatokat taktikai okok miatt nem azonnal terjesztette be. Ennek ellenére a képviselőházban, a sajtóban és a társadalmi egyesületekben (a szabadkőműves páholyokban is) megindult a vita, amely odáig fajult, hogy 1893 szeptemberében a római pápa enciklikát adott ki, *Constanti Hungarorum* címmel.

A pápai enciklika „a katolikus szellem fölébresztését” javasolta a magyarországi főpapoknak, s azt, hogy a katolikus egyház valamilyen módon szóljon bele a képviselőválasztásokba. Wekerle kérte a királytól a kötelező polgári házasság bevezetéséhez való hozzájárulását, s végül lemondással fenyegetőzött, mire a király, a nagyobb belpolitikai zavarok elkerülése céljából 1893. november elején megadta a hozzájárulást. A katolikus erők, élükön a püspöki karral, s a magyar katolikus egyház által adott 3 bíborossal, valamint a (főleg arisztokratákból álló) világi politikusokkal (akiknek elismert vezére gróf Zichy Nándor volt), ellentámadásba mentek. 1894 januárjában tartották az első katolikus nagygyűlést, ahol kimondták a harcot a liberális egyházpolitika ellen. Elle-

nük viszont a „liberális katolikusok” szerveztek tüntetést, ami a helyzet sokrétűségét és bonyolultságát mutatja.⁵ A polgári házasságról szóló törvényjavaslat vitája végül 1894. februárban kezdődött meg az alsóházban, s ez év áprilisában a Ház nagy szavazattöbbséggel törvénnyé is emelte. Ugyan a konzervatív erőket tömörítő főrendiház (ez a felsőház hivatalos neve) 1894 májusában visszadobta, ám amikor ez év nyarán Wekerle kormánya megerősödve került ki egy hosszabb kormányválságból, a főrendiház 1894. június végén megszavazta e törvényt. Ezt követően a főrendiház még egyszer visszaküldte a képviselőháznak a vallás szabad gyakorlatáról és az izraelita vallás recepciójáról szóló törvényeket, a király pedig (aki a konzervatív erőkkel értett egyet) hónapokon át nem szentesítette az eléje került törvényeket. Végül, több évi huzavona és küzdelmek után, 1894 végén és 1895 elején mind az öt törvényt megszavazták. Ettől kezdve kissé megbomlott az addigi dualista politika, ugyanis a közjogi vitákon kívül (milyen legyen a viszony Ausztria és Magyarország között) egy új szempont került a belpolitikai élet középpontjába. Eszmetörténeti szempontból van szó: *a Magyarországon ismét megjelenő és megerősödő konzervativizmus céltudatosan száll szembe a dualizmus végéig a liberalizmussal.*

Ezektől az évektől kezdve egyes, elsősorban budapesti páholyok kimondottan a belügyminiszter által számukra 1886-ban megtiltott politikai tevékenységbe kezdenek. Az *élcsoport* szerepét a budapesti Comenius páholy töltötte be, amely többször hivatalos páholy munkán is tárgyalta az egyházpolitikai törvények tartalmi részét és a képviselőházi vita lebonyolítását is. Emiatt szembe kerültek a sokkal óvatosabb és törvénytisztelő nagypáhollyal. A Comenius egyik páholy munkáján, amikor éppen napirendre került volna e témakör, a nagypáholy vendégként ott tartózkodó főszónoka, dr. Mezei Mór, „egy ideig hallgatván a testvérek tárgyalását, felállott s a Nagypáholy részéről bejelentette, hogy ezen kérdések tárgyalását, mint tisztán politikai kérdést a Symb. Nagypáholy egyenesen megtiltja.”⁶ Egy héttel később, a soron következő páholy munkán a Comenius páholy főmestere, Bihari [Neumann] Mór⁷ az esethez a következő monda-

⁴ Wekerléről ezt írja a szabadkőművesekről 1920-ban kiadott belügyminiszteri Névsor: „Wekerle Sándor dr. nyugalmazott miniszterelnök, Budapest, szül. Moór [Mór] 1848. XI/16. Felvéve 1872, Hungária páholy, Törölve 1886. tagdíj nem fizetés miatt.” Magyar Országos Levéltár P szekció, 1083 219. kötet, 46. tétel: A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főhatósága alatt dolgozó szabadkőműves páholyok tagjainak NÉVSORA. Hivatalos kiadás. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminiszter. Budapest 1920. Magyar Királyi Államnyomda. 255. oldal.

⁵ A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy a katolikus konzervativizmus és a liberális fölfogás közötti utcai, képviselőházi és sajtóharc még az egyes politikai pártokon belül is vitákat váltott ki. Példaként csak Apponyi Albert gróf pártját, a Nemzeti Pártot említjük: hosszas viták után Apponyi végül a kötelező polgári házasság elleni álláspontra helyezkedett.

⁶ SZALAY Károly: A „Comenius” □ története, 1886-1913. Budapest 1913. Károlyi György kő- és könyvnyomdája. 67. oldal. A Comenius páholyban a kérdés napirendre tűzését a szintén budapesti Deák páholy fölhívására tették.

⁷ Bihari Mórról ezt írja a belügyminiszteri szabadkőműves Névjegyzék: „Bihari Mór dr. ügyvéd, Budapest, szül. 1861. Felvéve 1888 Comenius p. III.” Magyar Országos Levéltár P szekció, 1083 219. kötet, 46. tétel: A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főhatósága alatt dolgozó szabadkőműves páholyok tagjainak NÉVSORA. Hivatalos kiadás. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminiszter. Budapest 1920. Magyar Királyi Államnyomda. 36. oldal.

tot fűzte: „A magyar szabadkőművesek nem teljesítik kötelességeiket, s főleg azért nem, mivel a külvilággal nincsenek élő kontaktusban, hanem csak kizárólag filantropikus kérdésekkel foglalkoznak. Éppen ma hallottuk a Nagypáholy átiratát, mely eltiltja a páholyokban az egyházpolitikai kérdések tárgyalását.”⁸ Igen, a főmester nem a filantropikus tevékenységgel, hanem a politikával, mégpedig az egyházpolitikával akart foglalkozni. Beszédét így folytatta: „Ezen tilalmat kötelesek vagyunk respektálni, de azt senki sem tilthatja meg, hogy felette bírálatot ne gyakoroljunk s annyival kevésbé, mivel ezen egyházpolitikai kérdések helyes megoldása nem csupán a liberalizmust, hanem nemzeti becsületünket is közvetlenül érinti.”⁹ Tanulságos mondatok. Bihari főmester a római katolikus egyház nyilvános és páholybeli megálázását a nemzeti becsület ügyének nevezi, mint ahogy annak nevezi a liberális fölfogás győzelmét is. (Bihari [Neumann] valószínűleg nem érezte annak visszas és ízléstelen voltát, hogy ő, aki egy nem keresztény vallásfelekezethez tartozik, minden gátlás nélkül megtámadja a római katolikus egyházat. Sőt, a szabadkőműves páholyt mint harci eszközt *arra használja föl*, hogy ennek keretén belül támadhasson. Ha ez fordítva történt volna, a páholy tagjai valószínűleg antiszemizmusról beszéltek volna.)

Szabadkőműves följegyzések szerint a Nagypáholy szóban elmondott, de levélben is megküldött tiltása után a kérdéssel foglalkozó páholyokban hivatalosan nem tárgyalhatták az egyházpolitikai fejleményeket, ám kétségtelen, hogy az országgyűlés alsóházában, a képviselőház különböző, kormány- és ellenzéki pártjaiban ott lévő mintegy három tucat képviselő sok mindent megtett (ez maga a kívülről láthatatlan befolyásolás!) abból a célból, hogy az egyházpolitikai törvényeket a Ház megszavazza.

A törvények megszavazása után tíz évvel, a nagypáholy 1905. április 15-16-án tartott közgyűlésén, Szatmári [Gottlieb] Mór, a Demokratia páholy egyik alapítója nagy beszédet mondott, amelyben a magyarországi liberalizmus helyzetét elemezte.¹⁰ Visszaemlékezett arra, hogy a szabadelvűség gyöngesége miatt milyen nehéz volt keresztülvinni a páholyoknak az egyházpolitikai törvények parlamenti megszavazását: „Volt a magyar nemzet életében egy korszak, melyet a szabadelvűség [libera-

lizmus] aranykorszakának szoktak nevezni. Az az idő, amikor az egyházpolitikai reformokért vívtuk meg dicsőséges harcainkat. (...) Én tanúságot tehetek arról, hogy minő irtózatos erőfeszítésekbe került akkor a szabadelvű áramlat megteremtése. Mert biz azt meg kellett teremteni. A *szabadelvű sajtó valóságos terrorizmust fejtett ki*. És beleszugeráltuk az elmébe és kedélyekbe a szabadelvűséget. Divatot teremtettünk neki. Szóval és írásban az agitációnak olyan mértékét fejtettük ki mi liberálisok, hogy ilyen agitáció mellett csodákat kellett elérni.”¹¹ Íme a szabadkőműves alaphelyzet: *amit nem bírnak szellemséggel, azt elérik a liberális sajtó* (ahogy Szatmári maga mondja) *terrorizmusával*. Végül Szatmári e mondatait egy akkoriban jellemző, a felekezetekkel kapcsolatos mondatával zárjuk: „Az egyházpolitikai reformokhoz hozzáfűztük az egész szabadelvűséget. Pedig voltak férfiak, igen erős egyéniségű, szigorú meggyőződésű *liberális* érzelmű férfiak, erős *protestáns* lelkek, mint teszem Mocsáry Lajos, akik tiltakoztak a szabadelvűségnek ily értelmezése ellen. Akikben erősebb volt a protestantizmushoz fűződő magyar nemzeti érdek szeretete, mint a szabadelvűségnek deklarált egyházpolitikai reformerség, s féltették a protestantizmust a felekezetenélküliségtől, s attól, hogy a hatalmasabb katolicizmus elnyeli.”¹² Ritka ítélet ez Mocsáryról, aki ezek szerint nem szabadkőműves liberális terrorista volt, s nem értett egyet a szabadelvűségnek az egyházpolitikában ilyen módon történő fölhasználásával, éppen egyháza védelmében. Később fejtjük ki a kérdést, ám tény, hogy a fönti mondatokból a reformátusok és a szabadkőművesség kapcsolatának egy fontos elemét ismerhetjük föl.

A szabadkőművesek között még másfél évtized múlva is élénken élt az egyházpolitikai törvények képviselőházi megszavazása kapcsán a nagy győzelem tudata: A Demokratia nevű budapesti páholy 1910. február 14-én elsőfokú rendes munkát tartott. A 717. számú munkatábla sok oldalon foglalja össze az elhangzottakat. A munkán a Martinovics páholy szabadkőművese, *Diener-Dénes József*¹³ folytatta vendéglőadását a nemzetiségi kérdésről, amelyet így fejezett be: „A szabadkőművesség agitál az általános stb. választójogért, [de] e kérdésnél még több visszásságot találunk. Ezért új és nagy mozgalom szervezésére van szükség a közigazgatási reform ügyében. *Ebből a páholyból indult ki már egy nagy és*

⁸ Az összes páholy minden ülése azzal kezdődött, hogy egy idő után fölolvasták a nagypáholytól érkezett iratokat. Erre utalt Bihari.

⁹ SZALAY i. m. 68.

¹⁰ Szatmári [Gottlieb] Mór: budapesti újságíró, aki 1858-ban született, 1888-tól a Demokratia páholy tagja.

¹¹ Kelet XVII. (30.) évfolyam 5. szám, Budapest 1905. május 15. 150. oldal. A dőlt betűs kiemeléseket e könyv szerzője eszközlte.

¹² Uo. Mocsáry Lajos (1826-1916) liberális református politikus, a magyarországi nemzetiségi kérdés ismerője.

¹³ Dr. Diener-Dénes József 1857-ben született Liptószentmártonban. Budapesti író. Szende (Schwartz) Pál ajánlotta a Martinovics páholyba, ahova 1908. november 21-én vették föl Anyakönyvi száma: 19. Magyar Országos Levéltár P 1123 A Martinovics páholy anyakönyve.

eredményt elért mozgalom az egyházi törvények meghozatala alkalmával. Ilyen mozgalomra van most is szükség...¹⁴ A szép múltba tehát mint példát adó eseményre gondolnak vissza.

Az egész társadalomban s az országgyűlésben öt-hat év alatt lezajlott egyházpolitikai küzdelem, legalábbis messziről úgy tűnt, hogy a szélsőségesen ateista, liberális erők győzelmével végződött.¹⁵ (Nem túlzás annak a megállapítása, hogy a katolikus egyházba befurakodott liberális személyek nagyban hozzájárultak ehhez az eredményhez.) E győzelemnek azonban az 1890-es évek közepén legalább két olyan következménye lett, amelyeknek a páholyokban nem örülhettek.

Az egyik a keresztény, elsősorban római katolikus reneszánsz beindulása, nagy erővel. Itt csak a Mária Kongregációt, ezt a római katolikus hitbuzgalmi szervezetet említjük, amelyben katolikusok ezrei veszik fel a küzdelmet a 20. század elejétől egyre nagyobb erővel a liberális, destruktív, szabadkőműves mozgalmakkal.¹⁶

A másik nagyjelentőségű esemény a politikai életben történt. Vatikáni biztatásra ugyanis az 1890-es évek közepén megalakult a *Katolikus Néppárt*. E pártalakulás nem más, mint a katolikus színezetű *konzervatív politika* bevitelére a képviselőház minden oldalán túlnyomó többségben lévő liberalizmus ellen. A párt két alapítója a már említett gróf Zichy Nándor, valamint gróf Esterházy Miklós Móríc katolikus arisztokraták. A Néppárt megalakulását 1894. november 17-én, a székesfehérvári katolikus nagygyűlésen mondták ki, majd a következő évben, az 1895. január végén megtartott alakuló értekezleten kialakították az új párt szervezetét. A néppárt az utcai és az országgyűlési politizálás igénybe vételével meg kívánta szüntetni az egyházpolitikai törvényeket. Ez a párt veszi majd föl a küzdelmet a szabadkőművesség ellen mind sajtójában, mind az ország nyilvánossága elé kerülő országgyűlési vitákban.¹⁷ A párt országgyűlési képviselői, felhasználva a liberális szólásszabadság képviselőházi lehetőségeit, az európai és magyarországi ateista-liberális szabadkőművességnek kérlelhetetlen ellenfelei lettek.

Mindez azt jelenti, hogy az 1890-es évek közepétől, amikor a magyarországi szabadkőművesség titkos és eredményes közreműködésével a politikai élet liberális erői kicsit megszorították a katolikus egyházat, e folyamat másik következményeként számottevő ellenfelet kaptak a katolikus-keresztény reneszánsz során megerősödő hitbuzgalmi szervezetekben és a Katolikus Néppárt tevékenységében.

Álljon itt végezetül egy katolikus papnak, Bangha Béla jezsuita szerzetesnek néhány elemző mondata. E megállapításokat közvetlenül az elveszített világháború és az ország erőszakos megszállása, majd szétdarabolása után, a szörnyűségekre és ezek okozóira visszatekintve írta. Bangha a szabadkőművességben nagy létszámban részt vevő református lelkészekhez fordulva mondja: a legjobb protestánsok tudják, hogy „a katolicizmus a leg-erősebb védvára a keresztény hitnek és erkölcsnek, leg-szilárdabb bástya a szabadgondolkodás és destrukció elleni küzdelemben, s legtöbb érdemet szerzett az ország erkölcsi erőinek gyarapításában. Tudják és látják, hogy a nagy ország pusztító veszedelmekre: a zsidóság óriási térfoglalására, a szabadkőművesség és szociáldemokrácia terjedésére, a sajtó elfajulására, a közerkölcsök romlására, az irodalmi és színházi dekadenciára, az egykére stb. a katolikusok mutattak rá legelőször, s küzdöttek ellenük a legnagyobb határozottsággal; tudják és látják, hogy itt nincs és nem is volt soha megalkuvás; hogy a katolikusok sohasem tűrnének meg püspökeik között Balthazár Dezsőket, papjaik és teológiai tanáraik között szabadkőműveseket; tudják és látják, hogy a destrukció vezérei és orgánumai nem ok nélkül küzdöttek mindig és mindenütt elsősorban a katolikus egyház és papjai ellen s a liberalizmus és a plutokrata sajtó sem ok nélkül okádott tüzet és lávát, gúnyt és gyűlöletet elsősorban a katolikus gondolatok, elvek, szereplő emberek, papok és intézmények ellen.”¹⁸ Nem véletlen, hogy Bangha jezsuita páter éppen a reformátusokhoz intézi fenti mondatait: a református egyház lelkészei közül ugyanis nem véletlenül léptek sokan a szabadkőművesség sorába.

¹⁴ Magyar Országos Levéltár P 1106 29. kötet: A Demokratia páholy munkatáblái, 126-129. folió, az idézet a 129. főlíon. (A dőlt betűs kiemelés a szerzőtől. R. E.)

¹⁵ Wekerle miniszterelnökben, a liberális erőket támogató tevékenysége miatt megingott a konzervatív király bizalma, aminek következtében a miniszterelnök 1894 decemberében beadta lemondását. Ferencz József politikai korrektségét viszont jól mutatja, hogy Wekerlét a jövőben még kétszer megbízza a miniszterelnökséggel, 1906-ban és 1917-ben, mindkét esetben a súlyos válsághelyzet megoldásának feladatával. 1918 őszén éppen Wekerle mondja ki a dualizmus megszűnését.

¹⁶ A kongregációkkal részletesen könyvemnek a szabadkőművesség harca a klerikalizmus ellen tematikájú fejezetében foglalkozom.

¹⁷ E küzdelem egyik legnagyobb parlamenti vitájának földolgozását lásd a *Szabadkőművesek Trianon előtt* című könyv 138-193. oldalán.

¹⁸ BANGHA Béla S. J.: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Budapest 1921. 2. kiadás, 151. oldal. Az idézett rész *A kereszténység és a felekezeti kérdés* című fejezetben olvasható. Balthazár Dezső református lelkész, majd püspök az 1930-as évek közepéig. Bangha valószínűleg azért említi, mert e református püspök, hasonlóan más reformátusokhoz, liberális elveket vallott.

Az egyházpolitikai küzdelmeknek a szabadkőművességre gyakorolt egyik hatása az volt, hogy a szervezet már nem léphetett többé vissza a filozofáló, csak emberbaráti cselekedeteket végrehajtó korábbi helyzetébe. A Comenius páholyban az 1890-es évek második felétől új témakörök kerülnek elő, amelyeket páholymunkákon

megbeszélnek és döntéseket is hoznak. A munkáskérdésről és a vidéki, főleg alföldi agrárszocialista mozgalmakról van szó. Miután a sikeresnek tartott Bihari Mórt másodszor is megválasztották főmesternek, 1897-ben e társadalmi ügyekről két szabadkőműves, Stern Artúr és Schwarz Sándor több előadást is tartott.¹⁹

¹⁹ Stern Artúrról a belügyminiszteri Névsor ezt írja: „Stern Artur a galíciai kárpáti kőolaj r-t. igazgatója, Wien IV. Kolschitzky G., szül. Bpest 1869. IX/21. Felvéve 1908. Humanitas páholy, III.” Magyar Országos Levéltár P szekció, 1083 219. kötet, 46. tétel: A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy főhatósága alatt dolgozó szabadkőműves páholyok tagjainak NÉVSORA. Hivatalos kiadás. Kiadja a Magyar Királyi Belügyminister. Budapest 1920. Magyar Királyi Államnyomda. 218. oldal. Schwarz Sándor e Névsor alapján nem azonosítható, nemcsak azért, mert több szabadkőműves is létezett e néven.

Gion Nándor szabadkőműves volt?

Egy véletlenül előkerült folyóiratszám tanúsága szerint a szenttamási születésű, a kilencvenes években Magyarországra áttelepült kiváló prózaírónk, Gion Nándor a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy tagja volt.

Egyelőre nincs adatunk arra vonatkozóan, mikor lépett be a Nagypáholy tagjainak sorába, csak annyi bizonyos, hogy e szervezet a *Kelet* című – egyébként „kézirattal gyanánt” megjelent – folyóiratát szerkesztette, 1999 januárjától valószínűleg a haláláig, 2002 augusztusáig.

Gion Nándor Magyarországon forgatott filmjeinek dialógusait Jeli Ferenc filmrendező írta (azóta sajnos ő is távozott az élők sorából). Jeli meghitt barátságban élt Gionnal, és közismerten szabadkőműves volt: budapesti műtermében számos szabadkőműves szimbólum és tárgy hirdette ezt. Gion minden bizonnyal az ő befolyására lépett a Nagypáholy körébe, a Nagypáholy vezetősége pedig örömmel fogadta a jeles író, s nem sokkal később ki is nevezte főszerkesztőnek. (A szerk.)

Megválaszolatlan kérdések

I.

2009 novemberében zárult le az a vizsgálatosorozat, melyet az Emberi Jogi Tanács megbízásából a dél-afrikai Richard Goldstone bíró, volt hágai főügyész vezetésével folytattak le, a gázai hadjárat idején történt esetleges jogsértések kivizsgálására. A tényfeltárási bizottság mind a két felet elmarasztalta. Izrael katonai főlnyével visszaélve követett el súlyos törvénytelenégeket, de a Hamasz tevékenysége sem kapott jobb minősítést. Az ENSZ-közgyűlés 114 igen és 18 nem szavazat mellett - megtárgyalásra - a Biztonsági Tanács elé utalta a jelentést. A dokumentum elfogadása ellen szavazott az USA, és a Gyurcsány Ferenc vezette Magyarország is. A zsidó állam képviselője elfogadhatatlannak és Izrael-ellenesnek ítélte, az Európai Unió nevében felszólaló svéd külügyminiszter komolynak nevezte a jelentést. Az erőviszonyoknak megfelelően a Goldstone-jelentés végül is nem került a Biztonsági Tanács elé.

Talán még sokan emlékeznek rá, hogy Simon Peresz izraeli államelnök 2007. október tizedikén a tel-avivi Hilton Szállodában, a Kereskedelmi Irodák Szervezetének közgyűlésén szó szerint ezt mondta: „Izraelnek példa nélküli gazdasági sikerei vannak, kivívtuk a gazdasági függetlenségünket: felvásároljuk Manhattant, Lengyelországot és Magyarországot. (...) Manapság gyarmatok létesítése nélkül is lehet birodalmakat alapítani.” Az elszólást szégyenletes csend követte, majd jött Peresz szálnalmas magyarázkodása, mely szerint ő ezt a kijelentést csak viccnek szánta...

Tudjuk, hogy a politika világa vonzza a félművelt exhibitionistákat, a kóros élnökséggel rendelkező célorientáltakat, a gátlástalan és erkölcstelen hazudozókat és a narcisztikus egoistákat. Izrael Állam elnöke, Simon Peresz sem lóg ki a sorból, ráadásul nem sokkal a Goldstone-jelentés körüli botrány után újra viccelődni támadt kedve.

Ezúttal Lula da Silva-t, Brazília elnökét hozta kínos helyzetbe, amikor ottani látogatása során a következőket mondta az egyébként zsidó dél-afrikai bíróról: „Richard Goldstone egy kis piti emberke, a nemzetközi joghoz semmit nem értő technokrata, akinek egyoldalú küldetése az volt, hogy ártsen Izraelnek. S ha egyáltalán szükséges a vizsgálat, akkor azt nem Izrael, hanem Goldstone ellen kell lefolytatni.”

Látogatása során Sao Paulóban az ellene tüntetőkről Simon Peresz csak ennyit mondott: „Bolondok mindenhol vannak.”

De a legmegdöbbentőbb az egész történetben az, hogy Richard Goldstone időközben megbánta bűneit, és az ellene indított hosszú lejárató kampány hatására ma már ő is úgy látja: Izrael nem bűnös állam.

De akkor miről szólt a Goldstone-jelentés?

II.

A Népszava egyik augusztusi száma szerint „méltatlan szövegkörnyezetben, a Jobbik képviselőjének szájából hangzott el a Szim Salom közösség neve a magyar parlamentben, az egyházi törvény vitájában. Érdekes, hogy Németh Péter és társai még sosem tiltakoztak az ellen, ha a volt kommunista munkásőr és MSZMP-tag, Zoltai Gusztáv vagy a nagy privatizátor, Suchmann Tamás nyilatkozott meg zsidó témájú ügyekben. Tasnádi Péterről és sok hasonszőrű társáról nem is beszélve. Honnan ez az emelkedett erkölcsiség, miközben a zsidó szervezetek tagjai között szép számmal találhatók vállalhatatlan múltú emberek. A Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközséget a zsidóságát nyíltan vállaló Fónagy János fideszes képviselő szerette volna hivatalos egyházzá minősíteni. A teljes ismeretlenségből felbukkant zsidó felekezetről megtudjuk, hogy itt „semmi sem bénítóan komoly, (szinte) semmi sem kötelező. Aki ide jár, az leginkább ezért jár ide.” Az akadémikusok most nyilván azt kérdezik, hogy akkor mire való ez az egész? Ez egy komolytalan szabadidős program? A különlegességét az adja, hogy a Szim Salom megalakulását brit zsidók támogatták, és az egyetlen olyan zsidó közösség, melyben a vallási vezető Kelemen Katalin személyében egy nő. Az ortodox zsidók ennek aligha örülnek. Még ennél is furcsább az a liberális hozzáállás, mely szerint a „Szim Salom nem követeli meg tagjaitól a zsidó vallási törvények megtartását – ám aki ragaszkodik ezekhez, az nyugodtan megteheti.” Ez tehát egy olyan zsidó közösség, ahol nem kötelező zsidónak lenni, de ha történetesen valaki mégis az, annak ezt nem kell szégyellnie. Hogy ez a közösség minősíthető-e egyháznak, annak eldöntése nem könnyű feladat. Még rejtélyesebb, hogy a Népszavában megjelent népszerűsítő írás egyetlen szám adatot sem említ. Nem tudhatjuk, hányan vannak a Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközség tagjai és szimpatizánsai, mindössze arról tudósítanak, hogy a szervezet „egyre népszerűbb”.

Bácskai karácsony

A karácsony a téllel, a tél meg a disznóvágással jön meg Bácskába. A tél nyilvánvalóan mindig csak kelet felől érkezik, ahonnan a honfoglalók és minden élet nemzője, a Nap. Zsigereinkbe, kollektív tudattalanukba szorult keletiségünkön túltesz a tél: legyőz bennünket, átadjuk magunkat neki – itt a Duna-Tisza közének déli tájain mi magunk vagyunk a tél. Amit magával hoz – a Mikulást, a hideg szelet, a dért, a havat meg a Luca székét – Máraival szólva, úgy hozza a poggyászában, mint egy szánkójáról lekászálódó, hódprémes süvegű, vodkalehető orosz úr, aki előzőleg egy rozoga ungvári szállodában töltötte a fagyos kárpáti éjszakát.

Itt a sík vidéken finom porhó borítja Atila híres fapalotájának remekművű faragásait, amint elősejlenek 1500 esztendő sűrű ködfüggönye mögül. Amarra, túl a Tiszán, a Bánságban meg haloványan előtűnnek az aracsi katedrális hatalmas erővonalai, és a füstszagú esti derengésben idáig ér a harangszó. A Szabadka melléki pusztákon a Fekete Ember ötszáz év előtti rémalakja kísért, amott, nyugat felé meg szemüveges, cingár és elszánt tudósféle férfiak és nők keresik az ősi Coborszentmihály meg a mindörökre elpusztított Hájszentlőrinc emlékeit. A török defterdárók, vagyis adószedők vastag bundákba burkolózva jönnek-mennek a falvak között, a hó meg csak hull, hull egyre, s mint megint csak Márai írja, megőrzi a szökevény nők lábnyomát. (És ez a fő.) Szánkócsilingelés hallatszik valamerre, a nők céklát főznek és hosszú regényeket olvasnak, melyek végén a hős ismeretlen célból külföldre utazik. A férfiak, a keleti magyar férfiak pedig csöndben lefejtik a bort, kiállnak a hóba, derűsen és nyugodtan végigpillantanak a napsütötte fehér síkon – ahogyan Hornyik Miklós mondogatta egykoron, a bácskai magyar már csak ilyen: ha esik az eső vagy a hó, hát hagyja, hogy essen.

Disznóvágásra pedig kizárólag decemberben illik és kell sort keríteni. A fagyos hajnalon vérvörös, szipogó orrú férfiemberök hörpintik fel a szilvapálínkákat, a malac visítását gyorsan felváltja a pörzsölő lángja és a sürgő-forgó, olykor egymást kényszeredetten kerülgető, dolgos emberek sokasága. Mire - végtelennek tűnő órák múlva - nagy nehezen megvirrad, a hagymás sült vér illata tölti be a házat és a környéket, az asszonyok csillogó szemmel, kipirultan, nekigyürkőzve rakosgatják a tányérokat az asztalra, a hideg a kivilágosodással egyre fénylőbbé, szinte kristályossá válik, a disznóhús különböző részei meg, úgy tűnik, szép lassan

mindent beborítanak. A bácskai disznóvágást bevégző vacsora majdhogynem felér egy lakodalommal, a füstölt hurka – ezt kizárólag errefelé készítik – csak betetőzi a tobzódást, a peccsenyével és a hájas téstával egyetemben. Amikor pedig a tisztelet és a határozottság mozdulatával a megfáradt férfiak és asszonyok szájukhoz emelik a borospoharakat és lehajtják az olasznak nevezett rizlinget, megint eszünkbe juthat Márai, aki azt írta, ez a borfajta volt valaha a legnemesebb magyar fehér bor, csak a somlói ért a nyomába. Ez „az a bor, mely olyan, mint a kenyér, a nemzet testének eledele, valami általános és megbízható. Mikor a rizlinggel is baj lesz Magyarországon, én már nem akarok élni.”

És midőn eljő a december 24-ik napja Bácskába és Magyar- meg Törökkanizsán, miként Bálint Sándor bátyánktól tudjuk, az ajtót kissé nyitva hagyják, hogy a kis Jézus be tudjon jönni, ne találjon zárt ajtóra és zárt szívekre – már senki sem gondol arra, hogy mint 1956 decemberében, a magyar nép, a magyarság lóg a fákon. Csönd van és békeség, halk szavú öregasszonyok tipegnek a templomokba, sok-sok üdvözlőlap érkezett Németországból és a távoli Ausztráliából, Budapestről sok fiú meg lány hazalátogat, azok meg napokat a szülőkkel töltenek, akik csak Szabadkára vagy Újvidékre költöztek Zentáról, Topolyáról, Temerinből, Kishegyesről, vagy éppen Tornyosról, Kispiacról vagy Oromról. Hozzák az unokákat is a nagyszülőkhöz – és senki nem szól semmit, ha az egyiket Radovánnak, a másikat Dušánnak hívják, a feleség meg Mira és a nena egy szót sem tud Márai Sándor anyanyelvén. Kínálgatnak, eszegetnek, tévét néznek, egy-két tréfa is elcsattan – odakünn pedig közömbös szürkeséggel lépdel a házak felé a korai téli alkony.

És leszáll a szürkület, beborítja Bácskát a Dunától a Tiszáig és a Tiszától a Dunáig. Karácsonyfák csillognak mindenfelé és valamiféle reményen túli reménységet hintenek szét egy elképzeltetlenül sokat szenvedett, előregedett, megfogyott és megszorított néptöredék csöndesen ünneplő tagjai közé, talán azt, hogy a hó váltig megőrzi a szökevény nők lábnyomát, a disznótor, a szilvapálínka, a sült kolbász és a füstölt hurka illatán semmiféle hatalom nem tud változtatni, a borospincék embereinek bölcsessége a régi – süvítsen hát a déli vagy akármilyen hideg szél, ős Budavár tornyán az érc-kakas csikorog élesen. Még mindig nincs baj a rizlinggel Magyarországon.

Gyarmatosítás adóssággal

Hornyik Miklós két könyvéről

Két, egymástól sokban különböző könyvvel jelentkezett Hornyik Miklós. Az egyik, **A széttagolt ország** (*Unicus Műhely, Budapest, 2011*) a szerző közéleti jellegű írásait tartalmazza, a másik, a **Scott kapitány utolsó feljegyzése** (*Püski-Masszi Könyvesház, Budapest, 2011*) pedig az Ottlik Gézaról szóló irodalmat gazdagítja, mindannyiunk örömére és épülésére.

A *széttagolt ország* mindössze kilenc tanulmányt tartalmaz az 1992-től 2011-ig terjedő időszakból, azaz, az elmúlt két évtized történelmi sorsfordítónak mondott éveiből. A tanulmányok száma, azonban, nem minősítést jelöl, épp ellenkezőleg: tartalmuk fontossága és tabukat döntőgető szókimondásuk miatt az egyenes beszéd fontos dokumentumai.

A könyv első írása a *Lectori salutem*, a következő gondolatokkal nyit: „Magyarország ma szabad és független, így volna esély arra, hogy a magyarság, legalább az ország maradék földjén, a maga belső értékrendje szerint rendezze be életét. A most zajló rendszerváltoztatás azonban kíméletlen erőpróba: nincsenek erő tartalékaink, s ami hiányt szorgalommal és tudással pótolni igyekszünk, veszendőbe mehet. **Magyarország a bolsevik diktatúra után sem szűnt meg gyarmat lenni, mert a helytartóktól örökül kapott tengersok adósságát ki kell fizetnie.** (A kiemelés: B. J.)” Az 1992-ben készült helyzetfölmérés, sajnos, mind a mai napig semmit sem veszített aktualitásából, mi több: az ország helyzete az időközben fölvetett újabbnál újabb hitelek következtében még tragikusabbá vált.

Az *Ezredvégi mese* (1995) satirikus történet Miszlikország rezes orrú, kevély uralkodójáról, a csenevész, angyalföldi kis emberkéről, akinek hősies tetteiről és bölcs döntéseiről a kék koboldok és a veres igricek zengedeztek.

Hasonlóan, maró gúnnyal, de egy jó adag keserűséggel megírt „titkos jegyzőkönyv” a *Magyarország fölszámolása* (1995), miszerint az ország államformája: szabad demokrata szövetkezetek (liberális kibucok) és független kolhozok (szocialista kényszermunkatáborok) laza szövetsége, s az ország nevéből kommentár nélkül törlendő a rossz emléké, rasszista-fasiszta-antiszemita „Magyar” előtag, és *A tágra nyitott társadalom* (1995). Egyetlen idézet az Eörsi Istvánnal folytatott képzeletbeli beszélgetésből: „– Ön ifjú korában írt egy lírai költeményt, amely-

ben nemzőatyjának nevezte Rákosi Mátyást. – Nem tagadom: ez részemről szemantikai, fenomenológiai és hermeneutikai botlás volt, aki azonban bírálni merészeli Matyit, az izomból antiszemita.”

„Önnön lelki ürességünkkel való szembetalálkozásunk pillanatában csak annyit állapíthatunk meg, hogy kiveszett belőlünk minden emberi jóérzés, a belénk fészelt haszonvág eluralkodott szülőföldünk és a haza földjének szeretete fölött, s a modern pszichológia tanúsága szerint már az is bizonyosra vehető, hogy gyermekeink és unokáink valami hasonlót örökölnek tőlünk: érzelmi kiüresedést, közönyt és lelki hitványságot.” (*Emléksorok október 23-án*, 1999) A kiábrándult értelmiségi sorai ezek, de kiábrándultsága jogos, hiszen 1999-ben, s az azóta eltelt tizenkét évben, vajon hány nyugatra „szakadt” hazánk fia tért vissza az óhazába, mert ugye, jól tudjuk: 1956-ban a forradalom és szabadságharc néhány ezer résztvevője közül nyugatra menekült mindenki, aki csak tehetett, de velük és utánuk ment kétszázötvenezer olyan honfitársunk is, aki csak az anyagi jobblét reményében hagyta el a hazát. Az Amerikában élő, több generációs magyarok számát egymilliónyolcszáz ezerre teszik. Közülük alig háromszáz ezer beszélnek magyarul. És közülük hányan tértek, térnek vissza Magyarországra, hogy erősítsék, gazdagítsák a hazát, amely emlékeikben még mindig él? (Ugyanezt elmondhatnánk mi is a mi délvidéki közösségünkre: vajon hány nemzettársunk jött vissza hozzánk és közénk, hogy szellemi és anyagi erejével erősítse azokat, akikkel egy-két évtizeddel ezelőtt még közösségben élt? A válasz, a szerbiai jelen idő ismeretének ellenére is, lesújtó!) Hornyik az annyiszor lenézett és megalázott koszovói albánokat hozza föl követendő példának, akik, mihelyt tehették, azonnal viszatértek fölégetett, elaknásított szülőföldjükre, hogy a saját hazájukat építhessék.

A *felső világ vándora* (2002) Kunkovác László fotóművész előtt tiszteleg, meg mindazok előtt (Weöres Sándor, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor), akik az őstudás birtokosaiként, Kelet felé fordították tekintetüket.

A könyv címéül is választott *A széttagolt ország* (2004) öninterjú. Ebben Hornyik érintőlegesen számot vet addigi életével, és mélyrehatóan elemzi a rendszerváltásnak mondott évektől eltelt addigi időszakot, az „antalli örök-

ség”-et, a kettéosztott országot, a multinacionális cégbirdalmak kiszolgáltatottjává tett Magyarországot.

A *Hűség katonái* (2005) Domonkos László könyvét, a Kommandó a Kárpátokban c., három évszázadon átívelő, történelmi esszéjét mutatja be, melynek legfőbb tanúsága: „...a megmagyarosodás, a magyarrá válás nemcsak hogy nem vér és származás, de nem is nevelés és befolyásolás dolga, hanem szinte egyes-egyedül: lélek, morál és világkép kérdése”.

A kötet zárótanulmánya a 2011-es keltezésű *Batthyány, Tisza, Bethlen, Teleki, Nagy*. Történelmi hőseinkről álljanak itt Hornyik szavai, melyeknél pontosabban úgysem fogalmazhatnánk: „Több mint száz év magyar történetének megváltatlan tragikuma sűrűsödik a címben szereplő öt névben. Öt magyar államférfi nevében, akik vakvágányra taszított országunk élén megpróbáltak szembeszállni a vas végzetekkel, s akik végül a cselekvő hazaszeretet jelképes alakjává váltak. Politikai vezetők voltak, nem mentesek a tévedésektől, egyszersmind azonban olyan államférfiak is, akik ki akarták menekíteni Magyarországot a kor nagyhatalmainak szégyenkalodájából.

Ez okozta bukásukat.”

A *Scott kapitány utolsó feljegyzése* egyaránt tartalmaz tanulmányokat Hornyik tollából (*Az ismeretlen író, Képes Ifjúság, Újvidék, 1979; Tengernagy a propelleren, Magyar Szó, Újvidék, 1982; Ceruzasorok egy megkezdett regényről, 7 Nap, Szabadka, 1985; A másik Magyar-*

*ország térképe; Scott kapitány utolsó feljegyzése, Magyar Szó, Újvidék, 1990; Maurits Ottlik portréja, Magyar Szó, Újvidék, 2011; Egy könyv születése; Visszatekintés, Kortárs, 2005), nagyinterjú Ottlikkal (Minden irodalmi tárgyú beszélgetésnek, Híd, Újvidék, 1979), fénykép-, festmény-, valamint rajzillusztrációkat (Keserű Ilona, Kaján Tibor, Pécsi József, Dormán László, Korcsmáros Pál, Uj Zoltán, Németh Mátyás, Maurits Ferenc), kézirat-másolatokat, leveleket, és nem utolsósorban egy-egy részletet az Ottlikkal készült két interjúból, 1969-ből (*Az Élet és Irodalom látogatóban Ottlik Gézánál, Lengyel Péter, Élet és Irodalom*) és 1971-ből (*Vallomások a Nyugatról. Sajtó alá rendezte Rónay László, PIM-NPI, Budapest*).*

„E vázlatkönyvet a magam vigasztalására állítottam össze Ottlik Géza személyét s művét idéző régi-új írásaimból, néhány dokumentumból, Ottlik leveleiből és gyorsjegyzeteiből, annak szorongató tudatában, hogy már aligha készülök el róla szóló, évekig tervezett s a feladat nagysága miatt egyre csak halogatott munkámmal.

Ne ítélj el restségemért, Olvasó, inkább arra légy figyelemmel, hogy e könyv, amit kezdedbe vettél, nem csupán a szeretet és a tiszteletadás emlékjele, de a lélek idézése is: a nemzet örlelkét szólítja meg.” – írja Hornyik a könyv bevezetőjében. Már ez a két kis bekezdés arra ösztönzi a megszólított Olvasót, hogy ne tegye le a kezébe vett könyvet, ne tegye le Ottlik miatt, de ne tegye le Hornyik Miklós miatt sem!

Nem szalmaláng

Interjú SAVELIN ZOLTÁN atya martonosi plébánossal, akit október 26-án a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével tüntettek ki

Ha Magyarkanizsáról Szabadkára utazunk, az autóbusz letér a főútról, bekanyarodik Martonosra, hogy aztán egy csavar után visszatérjen az eredeti irányba. Itt-ott még napsugaras oromzatú, düledező öreg házat is látni, de Martonos központjában kimagaslik az impozáns katolikus templom.

- *Vajon hányan járnak el oda, magával sodorta-e a mai korszellem a falusi lakosságot is, élnek-e még ott a megtartó regulák, erkölcsi normák?* - kérdezem a templom plébánosát.

Sajnos nincs különbség már a városi és a falusi ember mentalitása között. Ez a video- és számítógépes játékok világa. Mennek, utaznak a diákok, felszippanjták a máshol tapasztalt viselkedési normákat.

- *A család visszatartó, nevelő ereje nem érezhető?*

A szülők rengeteget dolgoznak, az elsődleges cél, hogy megteremtsék az anyagi javakat. Másra nem futja. Azt mondják: nincs időnk templomba járni! Tapasztalom, hogy a gyermekeiket sem igen tudják nevelni, kordában tartani, csak megveszik nekik a divatos holmikát, hogy le ne maradjanak. A diplomának sincs értéke. A nincstelenség kirobbantotta az irigységet, ami ránk, magyarokra amúgy is jellemző. Pedig ha a családban nem erős a talaj, a facsemete csenevész lesz. Másrészt lelki megnyugvást a szegény család is nyújthat, mert ez nem az anyagi jólét kérdése. Egyébként Martonos is már az öregek faluja. Sokan elmentek, nem is igen születnek gyerekek.

- *A falu lelkésze mit tud tenni?*

Sajnos nem sokat. A hittanórákon kívül, az itteni pedagógusok segítségével, be tudom őket vonni a Fatimai Szűzanya tiszteletére megrendezett felvonulásra, ünnepségre, amely 1987 óta itt helyben összmagyar találkozóvá nőtte ki magát. Hiszen a Szűzanya Szt. István óta minden magyar oltalmazója. Ez talán megérinti őket.

- Savelin Zoltán atya legszívesebben a gyerekkoráról mesél, mert mint mondja, onnan merítkezik, a szegényekkel való törődést anyai nagyapja példája mutatta meg.

Édesanyám péterrévei volt, a Hajdú család gyermeke. Nagyapám jó módú, nagy tiszteletnek örvendő gazdálkodó, aki a falu orvosával járt egy társaságba. Emlékszem, vitték az ebédet a szegényeknek... Aztán jött az új világ és a birtokát elvették. Az apám újvidéki volt, a családi élet nem valami jól alakult. Két testvérem korán meghalt, a szüleim elváltak.

- *Az Ön sorsa hogyan alakult?*

Mint egyetlen gyermek, a papi hivatást választottam, 1975-ben Szabadkán felszenteltek, Bajmokon másfél évet szolgáltam, Topolyán három évet töltöttem, míg végül 1979-ben ide kerültem, Martonosra. Nem könnyű a falusi plébános sorsa, csak a hívők adományaira számíthatunk. De hivatásomat úgy próbálom kiteljesíteni, hogy tartom a kapcsolatot lelkész társaimmal, és az összmagyarság érdekében akarok cselekedni, határon innen és túl. Talán ennek köszönhető, hogy felfigyeltek a munkásságomra 2000-ben, lovaggá ütöttek.

- *Magyarkanizsa központjában, a városháza mellett már évek óta folyik a leendő szeretetotthon építése, kisebb-nagyobb lendülettel. Impozáns épületnek tűnik, de elkészül-e valaha is?*

Ez hosszú történet. Már 86-ban kértem engedélyt az építésre, de csak 2006-ban kezdődtek meg a munkálatok. Sok veszéllyel jár, pályázok is mindenfelé, aztán vagy bejönnek a pénzek, vagy nem. Most éppen annak örülök, hogy Franciaországból végre megérkezett a lift, amit be kell szerelni. A padlófűtés megvan, de sok minden másra várni kell. Isten segítségével, ha minden jól megy, talán jövőre már beköltözhetnek az első lakók. Ez nem szalmaláng, régi eltökéltségem, hogy idős, magukra maradt embereknek tisztességes életkörülményeket nyújtsunk. Szűz Mária az összmagyarság védőszentje, az ő oltalmazásában bízom. Talán a társadalmi elismerések, kitüntetések folyományaként a beigért köztársas-

Ft. Savelin Zoltán

sági, tartományi, magyarországi és más pénzforrások is beindulnak, s végre valóban tető kerül a Batthyáneum Szeretetotthonra, amire egész Észak-Bácskában igen sokan reménykedve várnak, hogy talán csak megérik a befejezést, és beköltözhetnek oda.

- *Savelin atya karácsonyi üzenete hogyan hangzik?*
A legszebb üzenet, amit mi is úgy kaptunk: A békeség útján jön el a szeretet! Isten barátságát köt velünk, elküldi hozzánk gyermekét. Fogadjuk szeretettel és reményteljes szívvel.

*Az épülő Batthyáneum Szeretetotthon Magyarkanizsán
(Puskás Károly fotója)*

Van-e helye az Aracsnak?

Magyar Nemzeti Tanács
 Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018
 Felelős szerkesztő: Lovas Ildikó
 Szociológiai kutatás és feldolgozás: Barlai Jenő
 Felelős kiadó: Magyar Nemzeti Tanács
 Közigazgatási Hivatala, 2011.

Részlet a **Folyóiratok** címszóból:

„Az Aracs folyóirat szellemiségét tekintve hagyományos-konzervatív, a benne megjelenő szövegek színvonalát tekintve inkább dilettáns, semmint társadalmi folyóirat, amelynek azonban, ha leküzdené a színvonalhiány és durva, személyeskedő hangvétele okozta hátrányokat, kétségtelenül helye volna a vajdasági magyar folyóirat-térben, hiszen a konzervatív szellemiséget egyedül az Aracs képviselné a vajdasági magyar folyóiratok között.”

Vajdasági magyar médiastratégia 2011-2016
 Részlet (11. oldal)

L1/d Folyóiratok, egyházi és vallási témájú lapok

A vajdasági magyar sajtópalettát a folyóiratok, valamint az egyházi és vallási témájú lapok teszik teljessé, hiszen ezeknek is nagyon fontos közösségmegtartó, illetve értékmegőrző szerepük van.

Folyóiratok

Megnevezés	Helység	Megjelenés	Tartalom	Oldalszám	Példány	Alapítás éve	Tulajdonos	Dolgozó száma
Jó Gazda	Temesin	Havonta	Munkásgazdaság		2000		Civil	
Letárk	Újvidék		Társadalom, tudomány			1975		
Híd	Újvidék		Irodalom, művészet			1934		
Bácsország	Szabadka	Negyedévente	Honismeret	120	5000	1995	Civil	
Aracs	Újvidék	Negyedévente	Közélet	150	800	2001	Civil	9 voluntár
Symposium	Szabadka	Negyedévente	Közélet, kultúrmonitor	192-302	800	1992	Civil	9 voluntár
Hungarológiai Közlemények	Újvidék	Negyedévente	Hungarológia		200	1976	Állami	
Új Kép	Szabadka	Félévente	Pedagógia	80	1500	1996	Civil	
Studium	Újvidék	Félévente	Felsőoktatási	30		2009	Civil	14 külső

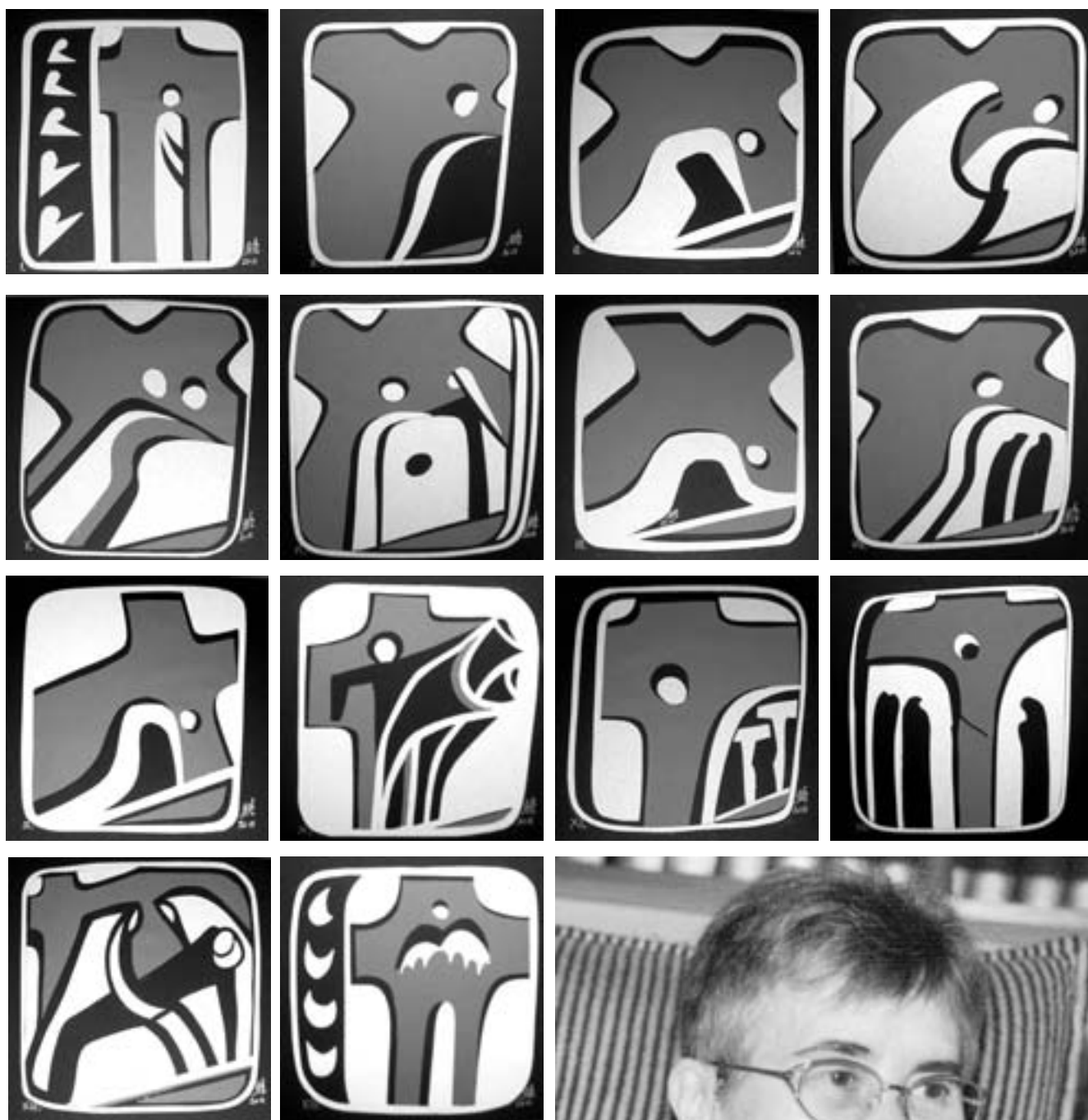
Több irodalmi, művészeti folyóirat is megjelenik, nagy részük negyedévenként (pl. Sikoly, DNS), vagy digitális, online formátumban (Jelfolyam). A vajdasági magyar vonatkozású, nemzeti kisebbségi létünkkel, közösségünk problémáival foglalkozó társadalomtudományi témájú folyóirat-kiadás azonban szegényes. Ennek oka elsősorban feltehetően a pénztelenség, továbbá a kezdeményezés, tervezés, kockázatvállalás hiánya.

Reagálás

A Magyar Nemzeti Tanács nem dilettáns csapata a **Vajdasági magyar médiastratégia 2011-2016** c. dolgozatában az inkább dilettáns, semmint társadalmi folyóiratot, amelynek történetesen Aracs a neve, az elmúlt évtizedben benne írogató színvonalatlan dilettánsok durva, személyeskedő hangvétele miatt Szabadkáról egészen Újvidékig száműzte, pontosabban szólva: kitörölte a létező folyóiratok közül, mivel az MNT kulturális stratégiájának kidolgozói szerint helye *volna*, de helye *nincs* a vajdasági magyar „folyóirat-térben”! (Ennek ellenére, vagy még inkább: éppen ezért a *szabadkai Aracs a délvidéki magyarság közéleti lapja volt és lesz!*) (A szerk.)

E számunk szerzői

Andrási Attila	drámaíró, rendező, Palics – Budapest
Bata János	költő, közprózaíró, Horgos
Benedikty Tamás	író, Budapest
Délvidéki S. Atilla	történész Szenttamás – Budapest
Domonkos László	író, Budapest
Forró Lajos	történész, Szeged
Huszár Zoltán	közíró, Horgos
Juhász György	irodalomtörténész, politológus, Budapest
Kosztolányi Dezső	költő
Mihályi Katalin	újságíró, Szabadka
Mirnics Károly	demográfus, Szabadka
Nagy Ervin	filozófus, Dunakeszi
Nagygyörgy Zoltán	helytörténész, Horgos
Orgován Szigeti Réka	dramaturg, Budapest
Raffay Ernő	történész, Budapest
Szabó Ferenc S. J.	költő, teológus, Budapest – Róma
Szemerédi Magda	újságíró, Magyarokiszsa
Takaró Mihály	író, irodalomtörténész, Budapest
Tóth Gy. László	író, publicista, Budapest
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest

Nemes Fekete Edit 1944-ben született Szabadkán; Kishegyesen nőtt fel. 1965-ben végzett az újvidéki Iparművészeti Középiskola kerámia szakán. 1965-1974 között általános iskolai tanár Kishegyesen. 1969-ben végzett az újvidéki Pedagógiai Főiskola képzőművészeti szakán. 1969-ben az UPIDIV (Vajdasági Iparművészek és Formatervezők Egyesülete) rendes tagjává választotta. 1975-től Szabadkán él és dolgozik.

Az olvasóknak

A Szerkesztőség az Aracs Alapítvány megbízásából arról tájékoztatja az Olvasókat, hogy a folyóirat megjelenését – főszerkesztőként – 2011 novemberében kezdődő hatállyal az eddigi Mák Ferenc helyett Bata János irányítja.

*

Amennyiben a Tisztelt Olvasó az Aracs Alapítványt anyagilag támogatni szeretné, ezért cserébe az Alapítvány postán eljuttatja Önnek az Aracs évi négy számát. A támogatást a feladó nevének és pontos címének feltüntetésével a következő folyószámlaszámra várjuk:

уплатилац <input type="text"/>		НАЛОГ ЗА УПЛАТУ	
сврха уплате <input type="text" value="Uplata donacije"/>		шифра плаћања <input type="text" value="189"/>	валута <input type="text" value="DIN"/>
прималац <input type="text" value="FONDACIJA „ARACS” HORGOS"/>		износ <input type="text" value="1000.- din."/>	рачун примаоца <input type="text" value="160-352841-17"/>
печат и потпис уплатиоца _____		број модела <input type="text"/>	позив на број (одобрење) <input type="text" value="2012"/>
_____ место и датум пријема		_____ датум валуте	

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota (aracs-ujtag@tippnet.rs)

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A megjelent írásokért a szerzők felelnek, és azok nem föltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

A szerkesztőség címe: **24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.**

Telefon/fax: **(+381)-24/542-069**

Honlap: **www.aracs.org.rs**

E számunk képzőművészeti anyagát Nemes Fekete Edit keramikus munkái képezik.

A címlapon: Ludasi kis Jézus (dombormű)

A hátlapon: Angyali üdvözlés (térplasztika)

Grafikák: Keresztút 1–14-ig

A belső színes borítók: Vajdasági népi imádságok – Silling István gyűjtése nyomán (pasztell)

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.